

Наргис Қосимова, Амрулло Каримов, Хилола Файзуллаева

ФОТОЖУРНАЛИСТИКА

Тошкент-2017

Наргис Қосимова, Амрулло Каримов, Хилола Файзуллаева

ФОТОЖУРНАЛИСТИКА

ўқув қўлланма

Тошкент-2017

Ўқув қўлланма олий таълим муассасаларининг журналистика факультетлари талабалари, оммавий ахборот воситалари вакиллари, фотожурналистикага қизиққанларга мўлжалланган.

Масъул муҳаррир:
Алишер Матъякубов,
филология фанлари номзоди

Такризчилар:
Турсунали Каримов,
Ўзбекистон ФА академиги.

Хуршид Досмухамедов,
филология фанлари доктори, доцент.

Мазкур ўқув қўлланма Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети Халқаро журналистика факультети Илмий Кенгашининг 2017 йил 5 апрель 8-сонли қарори билан тасдиқланиб, нашр этишга тавсия қилинди.

©Н.Қосимова, А.Каримов, Х.Файзуллаева

МУНДАРИЖА

КИРИШ

1-БОБ. ФОТОЖУРНАЛИСТИКА ШАКЛЛАНИШИНИНГ ТАРИХИЙ БОСҚИЧЛАРИ

§1.1. Халқаро фотожурналистиканинг ривожиди

§1.2. Ўзбек фотожурналистикаси журналист нигоҳида

§ 1.3. Фотожурналистикада оддийликдан машҳурликкача

2-БОБ. ФОТОЖУРНАЛИСТИКАНИНГ ТЕХНОЛОГИК ВА ТАШКИЛИЙ АСОСЛАРИ

§2.1. Фотожурналист курали: фототехника

§2.2. Рақамли фотокамералар

§2.3. Фотожурналистнинг иш жараёни: ташкилий асослари ва иш майдонидаги фаолият

3-БОБ. ФОТОЖУРНАЛИСТИКА ЖАНРЛАРИ

§3.1. Фотожурналистиканинг ахборот жанрлари

§3.2. Фотожурналистиканинг бадиий-публицистик жанрлари

§3.3. Хориж тажрибасида учрайдиган жанрлар

4-БОБ. ЖУРНАЛИСТИКА КОНВЕРГЕНЦИЯСИ ЖАРАЁНИДА ФОТОЖУРНАЛИСТИКА

§4.1. Интернет журналистикасида фотоматериалларнинг ўрни

§4.2. Ихтисослашган журналистика турларида фотосуратдан фойдаланиш

§4.3. Зиддиятли вазиятларда фотожурналист фаолияти

5-БОБ. МЕДИАҲУҚУҚ, БОШҚАРУВ ВА ЭТИКА

§5.1. Бильд-муҳаррир: лавозим, касбий меъёрлар ва талаблар

§5.2. Фотожурналист фаолиятига қўйиладиган касбий талаблар

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

ГЛОССАРИЙ

КИРИШ

Фотография – инсоният яратган буюк кашфиётлардан бири. Тарихга бир умр мухрланган лаҳзалар, сиймолар, калблар, шаҳарлар, кадрдон кўчалар, яқинлар, оила аъзолари. Инсон фотосуратга тушар экан фотокамера айнан ана шу ҳаётининг оний лаҳзасини, ҳолатини қувонч билан, юздаги табассум билан акс этишини истайди. Кўзлар кулмасада, жилмаяди, ёнидаги кадрдони билан уришиб қолсада уни кучоклаб, суратга тушишга интилади. Чунки ҳар бир инсон бир умрга эсдалик бўлиб қоладиган фотосуратда ўзгалар уни бахтиёр кўришни истайди. Сураткаш эса унинг ана шу истагини бажо келтиради. Агарда сураткаш ўз касбининг маҳоратли устаси бўлсачи? У фотосуратда ҳаётнинг оддий бир лаҳзасини эмас, тарихга мухрланадиган сонияларнинг акс этаётганини ҳис этиб, инсонни эмас унинг қалбини, табиатнинг гўзал манзарасини эмас тирикликнинг бир бўлагини, жамиятнинг бир кунини эмас унинг ютуқ ва муаммоларини кўрсатишга ҳаракат қилади. Оламни фақат фотокамера нигоҳи билан кўради.

Ахборот асрида аудиторияга ахборотни тўлиқ етказишда фотосурат муҳим аҳамият касб этади. Зеро, бугун фотографиясиз оммавий ахборот воситаларни тасаввур этиш қийин. Фотосуратсиз газета, журнал қанчалик кўримсиз, ғариб бўлиб қолишини бир тасаввур қилинг-а? Фотография газета ва журналларни жонлантирди, кўримли, қизиқарли, мазмундор қилди. Фотографиясиз кинони, айниқса ҳужжатли кинони тасаввур этиб бўлмайди. Бадиий фильмдаги ролларга, айниқса бош ролларга актёр танлаш жараёнларида бир қанча актёрлар, оддий одамлар фотосиновдан ўтишади, Фотогеник актёрлар режиссёр, бадиий кенгаш жамоасидан ролга тасдиқланади.

Фотографиясиз телевидение, унинг жанрлари, айниқса, репортаж, ҳисобот, интервью, суҳбат, тарихий очерк, эсселар кўп нарса йўқотган бўлар эди. Интернетда ҳам фотонинг ўз ўрни, ўз мавқеи бор. Ижтимоий тармоқларда фавқулодда ҳолатлар содир бўлган ҳудудлардан қўйилаётган тезкор фотосуратлар журналистлар учун яхшигина ахборот манбаси бўлиб хизмат қилмоқда. Спорт мусобақаларини ёритиш, уларни бевосита кўрмаган, томоша қилмаган кишиларда аниқ тасаввур пайдо қилишда фотографиянинг ўрни катта. Масалан, енгил атлетиканинг энг тезкор тури – юз метрга югуришда ғолибни аниқлаш учун кўп ҳолларда фотофинишдан фойдаланилади. Футбол, хоккей ўйинлари жараёнида голни қайд этиш ниятида дарвоза ортида фотографлар ҳушёр туришади.

Ушбу қўлланма халқаро журналистика соҳасидаги бакалавриатура талабаларига мўлжалланган бўлиб, унда фотожурналистиканинг тарихи, ривожланиш босқичлари, фотожурналист ўз фаолиятида фойдаланаётган рақамли техника турлари ва русумлари, суратга олиш технологияси, фотожурналистика жанрлари, босма ва интернет ОАВда фотоиллюстрациялар салмоғи, уларни тайёрлаш ва чоп этиш жараёни, сураткашлик техникаси маҳорат сирлари, фотожурналист касб этикаси ва

ушбу назарияни журналистик амалиётда қандай қўллаш мумкинлигини тушунтирилади.

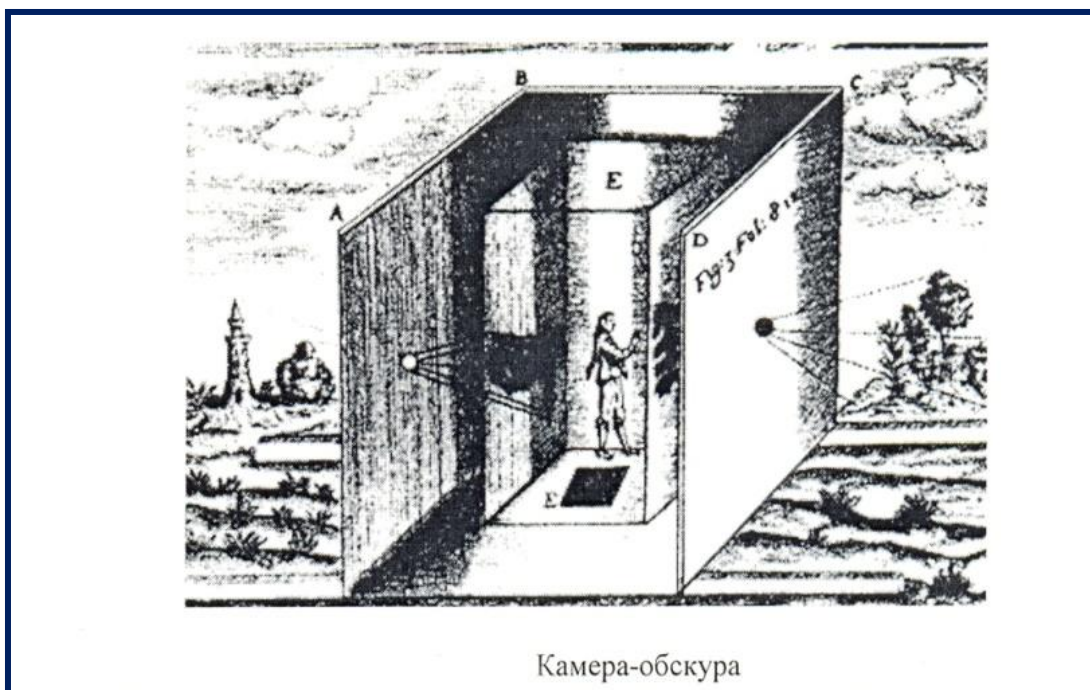
1-БОБ. ФОТОЖУРНАЛИСТИКА ШАКЛЛАНИШИНИНГ ТАРИХИЙ БОСҚИЧЛАРИ

§1.1. Халқаро фотожурналистиканинг ривожини

Фотожурналистика — журналистиканинг ўзига хос тури бўлиб, воқеани баён этишнинг асосий воситаси сифатида фотосуратдан фойдаланади. Фотожурналистика фотографиянинг жанрлари – хужжатли фото, бадиий фотодан қуйидаги хусусиятлари билан ажралиб туради:

- **вақт** — суратлар воқеа ривожининг хронологик тартибида аҳамият касб этади.
- **холислик** — фотосуратда воқеалар холисона, қандай содир бўлган бўлса, шундайлигича акс этиши назарда тутилади.
- **баён этиш** — фотосуратлар янгиликнинг бошқа элементлари билан биргаликда томошабин ва ўқувчини воқеа мазмунидан хабардор қилади.

Фотожурналистиканинг пайдо бўлиши бевосита фотография тарихи билан боғлиқ. Фотографиянинг кашф этилишида асосий роль ўйнаган французлар Ньепс ва Дагер, инглиз Тальбот номлари тилга олинсада, уларнинг кашфиётига қадар ёруғлик, нур ёрдамида тасвир яратиш соҳасида изланиш, тажрибалар бўлган. Масалан, машҳур рассом Леонардо до Винчи камера-обскура деган асбоб чизмасини яратган. Камера-обскура туйнуғи орқали ўтадиган қуёш нурлари экранда муайян тасвир ҳосил қилган. Камера механизмидан ҳозирда ҳам фойдаланилмоқда. Камера – обскуранинг тузилиши қуйидагича: катта қутининг бир томони тешилиб, иккинчи томонига линза ўрнатилади. Орқадаги объект унда ўз аксини топади.

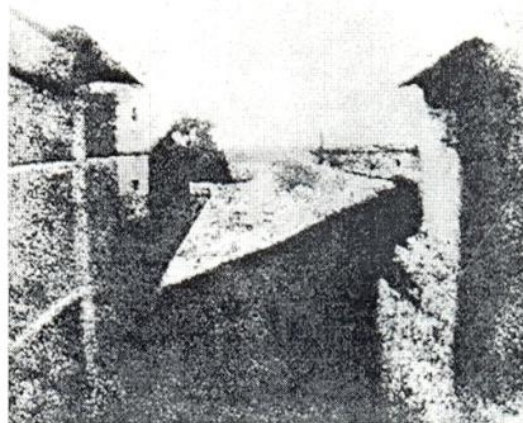
Суратчи икки ўлчамли форматда мазкур ойна устига бир парча қоғоз ёки калькани жойлаштирган ва ушбу усул ёрдамида расмнинг умумий прапорциясига эга бўлган. XIX асрда сайёҳлар ўзлари кўрган нарсаларни бир умрга муҳрлаб қолишни истардилар. Мазкур қурилма уларнинг ушбу орзуларини амалга оширишга имконият яратди¹. Бу асбобни бошқа бир италиялик Жованни Батиста Белла Порта бир қадар мукамаллаштирган: камера-обскурадан сайёҳлар, меъморлар, рассомлар фойдаланишган.

– Жозеф Нисефор Ньепс (1765 – 1833)

Нисефор Ньепс² (1765-1833) 1826 йилда ёруғлик нурлари ёрдамида гравюра нусхасини олишга, шу билан рекпродукция техникасига асос солади. Шу йилнинг ўзида Ньепс устахонаси деразасидан камера-обскурани кўшни иморатларга йўналтиради ва хира бўлса-да нурли расм олишга муваффақ бўлади. Ньепсга ўлимидан кейин унинг тажрибаларини рассом, театр декоратори Луи Жак Манде Дагер (1787-1851) давом эттиради. Дагернинг ғояси симоб

Нурли тасвирни қотиришни узоқ вақт излашган. 1725 йилда рус кимёгари Бестужев-Рюмин қизиқ ҳолатнинг, яъни темир тузи эритмаси қуёш нурлари таъсирида рангини ўзгартиришини аниқлайди. Орадан икки йил ўтгач, немис олими Иоганн Шульц ўхшаш тажриба ўтказиб, азотли кумуш бўлган кукунга кесиб олинган харфлар қўяди, кукунни муайян трафарет билан териб чиққач, маълум бир вақт ўтганидан сўнг унда аниқ ёзувлар пайдо бўлганлигини кўради. Бу илк фотограмма- нурли тасвир эди. Афсуски, “расмлар” ёруғда тез ўчиб кетади.

1826-йилда Ньепс томонидан дунёда биринчи марта олинган гелиографик сурат,- устахона деразасидан кўриниш

¹Ross Collins.A Brief History of Photography and Photojournalism. North Dakota State University, Fargo. 2012., -p. 11

²Ross Collins.A Brief History of Photography and Photojournalism. North Dakota State University, Fargo. 2012., -p.12

буғлари ёрдамида тасвир хосил қилиш эди. Дастлаб у симоб биохлориди билан тажриба ўтказди. Кейин жараёни мураккаблаштириб, шакар ёхуд хлор қотмасидан фойдаланади. Нихоят, 1837 йили, яъни ўн бир йиллик тажрибадан сўнг симобни қиздириб, буғи орқали тасвир хосил қилишга эришади. Дагер топган усулни ўз номи билан дагерротипия деб атаган. Янги усулнинг бир камчилиги бор эди, яъни тасвирни кўпайтириб бўлмасди³.

1837-йилда олинган Дагернинг дегерротипи

Ушбу камчиликни инглиз олими **Фокс Тальбот** (1800-1877) йўқотишга эришади⁴. Кенг соҳали олим, математика ва кимё, археология ва лингвистика бўйича асарлар муаллифи Тальбот ярим соатлик кўриниш орқали ўз дала боғини суратга олишга муваффақ бўлади. “Бино ўзини ўзи суратга туширди”- дейди олим. Тальбот ўз кашфиётини “калотипия” яъни, гўзаллик, нафосат деб атади. Тасвир камера обскуранинг ёруғликка сезгир эритма сингдирилган қоғозда пайдо бўлади. Негатив қоғоздан ёруғликка сезгир қоғоздан позитив тасвир олинади. Айнан калотипия фотографияга асос солди, деб ҳисоблашади.

Луи Жак Дагерр (1787 – 1851 г.)

1839 йил 7 январда таниқли фан тарғиботчиси Доминик Франсуа Араго Париж академиясида нурли тасвир яратилганлигини тантанавор эълон қилади. Кейинроқ, 19 августда у дегерротип олиш тамойилларини баён қилиб, уларнинг намуналарини кўрсатади. Луи Дагерни олтин медаль билан тақдирлаб, олти минг франк миқдорида умрбод нафақа тайин қилишади. Ньепс издошларига ҳам нафақа белгиланади. Дегерротип портрет жанрининг илк намунаси ҳисобланади⁵.

Айни чоғда янги кашфиётга қарши чиқувчилар ҳам пайдо бўлади. Улар жонли мавжудотларни, айниқса одамларни техника воситасида тасвирга олишни шаккоклик, динни

³Ross Collins. A Brief History of Photography and Photojournalism. North Dakota State University, Fargo. 2012., -р. 12

⁴Ўша ерда 12.б

⁵Ўша ерада. 13 б.

тахқирлаш, деб ҳисоблашади. Шундай бўлсада Дагерга буюрт-мачилар кўпайиб борарди. Одамлар мўйқаламда чи-зилган расмлардан кўра арзонгаров фотопортрет-ларни устун кўра бошлашди. 1840 йилда Дагернинг ҳамкасблари – Леребур ва Кладолар кирол Людовик Филипни сарой айвонида суратга олишади. Уларнинг омадини матбуот олқишлайди. Танқид ўрнини мақтов эгаллай бошлайди.

Бошқа бир ғайратли фотограф Надар (Феликс Турнашон) ҳаво шари саватида баландга кўтарилиб, Парижни суратга олади. Ўша давр сиёсий ҳажвчиларидан бири Оноре Дамье бу ҳақда ҳазил сурат чизган ва тагига истехзо билан: “Надар фотографияни юкори санъат даражасига кўтарди”, деб ёзган эди. Қарангки, ҳажвчининг кесатиғи йиллар ўтиб башорат бўлиб чиқди. Дарҳақиқат, фотографиянинг пайдо бўлиши, нони яримта бўлиб қолишидан чўчиган рассомларни безовта қилиб қўйган эди⁶.

1851 йили фото-техниканинг ривожини ташқарида бемалол суратга тушириш имкони пайдо бўлди. Аммо ҳали фотонинг санъат даражасигача чиқишига анча вақт бор эди. 1842 йили Карл Стелзнер Гамбург шаҳридаги ёнғинни суратга туширади. Бу ҳулланган пластиналар ёрдамида амалга оширилади. 1855 йили Роджер Фентон тарихга биринчи ҳарбий фотосуратчи сифатида кирган. У Қрим уруши лавҳаларини тарихда қолдирди. Чикаголик фотосуратчи Александр Хеслер Миннесота кўринишлари, шунингдек Санкт-Энтони-Фолс, Форт Снеллинг ва Минихоҳа Фаллс кўринишларини суратга туширган ва Ўрта Ғарбнинг буюк фотосуратчиси номини қозонган⁷. Бундан безовталанган Э.Дега бошлиқ 25 француз рассомлари 1862 йили ҳукуматга норозилик хати йўллаб, фотографияни рассомчиликка тенглаштиришдан ҳимоя қилишларини сўрашади. Бальзак, Гоголдек ёзувчилар ҳам фотографияни ёқтиришмаган. Шундай бўлсада, фотографлар саъй-ҳаракати, топқирлиги билан адибларни бир икки марта суратга туширишган. Гоголнинг портрети ҳақида таниқли мунаққид В.Стасов шундай ёзган эди: “Ёзувчининг қадди-қомати бениҳоят кўркем. Бошини буриши, кўзлари, қарашлари ҳар биримиз учун қандайдир янги, ҳали кўрилмаган нарса беради. Биз Гоголни ҳеч қачон бу ҳолатда кўрмаган ва тасаввур этмаган эдик”. “Инсоният комедияси” муаллифини ҳам бир мартагина суратга туширишга зўрға кўндиришган экан. Адиб дегерротипда ёқаси очик кўйлақда, сержун кўкрагини кафти билан тўсиб турган ҳолда, жиддий қиёфада гавдаланган. Бошқа бир француз адиби Эмил Золя эса фотографиянинг чин ишқибози бўлган, суратга тушишни ҳам, суратга туширишини ҳам ёқтирган экан. Қариндош-уруғларида натуралист адиб туширган 7000 та сурат сақланиб қолган. Виктор Гюго ҳам фотография ихлосманди бўлган. Унинг номидаги музейда ўзи туширган 120 та сурат мавжуд. Машҳур адибларнинг энди урф бўлаётган фотографияни ҳуш кўриши ёки ёқтирмаслиги мухлислар назаридан четда қолмаган, албатта. Россияда янги ихтирони инкор этгандан

⁶Ўша ерда 13 б.

⁷Ross Collins. A Brief History of Photography and Photojournalism. North Dakota State University, Fargo. 2012.P.

кўра қўллаб-қувватловчилар кўп бўлган: 19 асрда нашр этилган “Будильник”, “Искра”, “Стрекоза”, “Сверчок”, “Осколки”, “Развлечение” ва бошқа журналлар ҳам фотографияга эътибор бериб туришган. 1858 йили Петербургда илк фотографияга оид журнал “Свет и светопись” нашр этилган. Олти йил ўтгач “Фотограф” номли янги журнал пайдо бўлган.

Рус префоссионал фотографиясининг етук намояндalarидан бири С.Л.Левицкий (1819-1898) жаҳонда илк бор олтин медал билан тақдирланган. Фотограф олган ғалати бир сурат – стулда ўтирган Герцен ва қаршисида тик турган... Герцен кўпчиликнинг диққатини ўзига тортган. Ушбу ҳазил суратни кизига совға қилган адиб: “Ольгани имтиҳон қилаётган икки ота ёхуд синовдан кейинги мулоқот. 10 апрель 1865 йил” деб ёзган экан. Ёш Лев Толстойнинг ҳарбий кийимда “Современник” журнали ҳамкорлари – И.Тургенев, А.Островский, И.Гончаров, А.Дружинин, Б.Григоревичлар билан бирга тушган сурати ҳам яхши маълум. Лев Толстойнинг турли йилларда А.П.Чехов, А.М.Горький ва бошқалар билан бирга ҳамда якка холда тушган суратлари бор. Уларнинг адиб аёли С.А.Толстая, ота-бола К. ва В.Буллалар ва бошқалар туширган суратлари китоб, журналларда кўп бор келтирилган. 1900 йили Л.Н.Толстой ва А.П.Чеховни С.А. Толстая олган суратни чор ҳукумати босиб чиқаришни таъқиқлаган. Чор Россия маъмурлари “Осойишталикни бузувчилар” деб ҳисоблаган икки адибнинг халқ орасида янада машҳур бўлиб кетишларини исташмаган, албатта. Сурат, барибир, яширинча хорижга юборилган ва кўп ўтмай почта откриткаси сифатида Россияга қайтиб келган. Россияда С.А.Левицкий, А.И.Деньер, А.О.Карелин, В.Каррик, С.А.Любовиков, М.П.Дмитриев, Н.А.Петров, Англияда Ж.Кэмерон, Г.Рабинсон, Хилл, Францияда Надар, Ньюо, Этьен Каржа, Германияда Р.Дюркооп, Г.Эрмурт, Н.Першайд, АҚШда А.Сибиглиц, Г.Стехен, Г.Кэзибир, Эккеймеэр ва бошқалар фотопублицистика, фотосанъат ривожига салмоқли ҳисса қўшишган.

Фотожурналистика 1880 ва 1897 йилларда жанр сифатида шаклланиб, матбаачиликда қўлланила бошланди ва босма нашрлар ҳаётига кириб келди. Биринчи нашр этилган ярим қоғозли репродуктив янгилик The Daily Graphik (Нью-Йорк) газетасида 1880 йил 4 мартда босиб чиқарилди. Инглиз сураткаши Жейкоб Рийс томонидан олинган бу сурат матбуот тарихида биринчи фото иши сифатида муҳрланди. 1897 йиллардан кейин фотография газета ва журналларнинг бир бўлагига айланди. 1927 йилда кўплаб шовшувли газеталар (сарик матбуотларда ҳатто рангли фотосуратлар) чиқа бошлади. Биринчи фототелеграмма эса 1921 йилда Western Union орқали узатилган. Леука компанияси фаолиятидаги 35 мм. камера ва 1925-1930 йиллар оралиғида пайдо бўлган “вспышка”лар фотожурналистиканинг олтин асрини бошлаб берди.

Олтин даврда (1930-1950) гуллаган нашрлардан “Picture Post”, “Paris Match”, “Life”, “Sports Illustrated” журналлари ва “The Daily Mirror”, “The Daily Graphik” газеталари айнан фотосуратлар чоп эттириш туфайли улкан аудиторияга эга бўлдилар. Аввалига газета ва журналларда фотограflарнинг

исм-шарифлари қайд этилмасди. Бунга аввало, муаллифларнинг ўзларида ҳам хоши бўлмаган. Кейинчалик журналларда чоп этилган фотосуратлар тагига муаллифларнинг номлари ҳам ёзила бошланган. Бу борада “Life” журнали доимий равишда етакчилик қилиб, унда чиқаётган фотосуратлар аудитория томонидан илиқ қабул қилина бошланди.

Савол ва топшириқлар:

1. «Фотография» атамаси ва унинг пайдо бўлиши сабабларини аниқланг.
2. Алексей Бестужев ва Иоганн Шульц, Нисефор Ньепс тажрибалари ҳақида нималарни биласиз?
3. Луи Жак Дагерни нега фотография асосчиси саналади?
4. Калотипия нима?
5. С.Левитскийнинг фотографияга қўшган ҳиссаси нимадан иборат?

Мавзу бўйича тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Ross Collins. *A Brief History of Photography and Photojournalism*. North Dakota State University, Fargo. 2012
2. *К истории фотографии в Узбекистане*. <http://blog.leicacamera.ru>
3. Нери Грация. *Лекции по фотожурналистике*, 8 июня, 2003 © Douglas Kirkland

§1.2. Ўзбек фотожурналистикаси журналист нигоҳида

Ўзбекистон фотожурналистикасининг тарихи жаҳон фотосанъатининг ажралмас қисми бўлиб, Марказий Осиё, хусусан мамлакатимиз мазкур санъатга қизиққанлар учун ўзига хос полигон вазифасини ўтади, десак муболага бўлмайди. Ажойиб табиати, дунёга машҳур тарихий обидалари, маҳаллий аҳолининг такрорланмас миллий ўзлиги, турмуши янги санъат шайдоларини ана шу такрорланмас ҳаётни фотоаппарат объективи орқали таништиришга ундарди. Бу нарсага жаҳон ҳамжамияти аҳлининг Марказий Осиё тарихи ва маданиятига нисбатан ортиб бораётган қизиқиши ҳам бунга ўз таъсирини ўтказмай қолмади. Тошкент шахрининг илк фотосуратлари шахсан Туркистон генерал-губернатори К.П. фон Кауфманнинг буйруғи билан Политехника кўргазмаси учун шарқшунос ва этнограф Александр Кун томонидан 1871-1872 йиллари тузилган “Туркистон альбоми”да чоп этилган эди. Шаҳар фотосуратлари Н.Нехорошев, К. Сциборовский, Д. Назаров ва С.Николялар томонидан олинган эди. 1910 йили шаҳарда 20 та фотоателье фаолият юритарди. Уларнинг ичида энг машҳури Тошкент гимназиясининг расм ўқитувчиси Дмитрий Назаров томонидан очилган ателье эди. Д.Назаров ёшлигидан сурат олишга қизиқарди. У олган суратлари ўзига хос ёндошув ва маҳоратни мужассам этади. 1908 йили Франциянинг Марсел

шаҳрида ўтказилган Бутунжаҳон фотокўргазмасида унинг 14 та сурати юқори баҳоланиб, олий мукофот Гран-прига сазовор бўлган эди. Аммо XIX асрнинг охири ва XX асрнинг бошларида Туркистонда суратга тушириш шариат қонунлари томонидан йўл қўйилмас, муллалар бунга қарши тиш тирноғи билан қарши курашишарди. 1889 йили машҳур шоир Фурқат Тошкент сафарида турли хил янгиликлар билан қизиқар экан, Д.Назаров уйда ва фотоательесида бўлади ва ундан фотоаппаратнинг ишлаши ҳақида сураб-суриштиради ва кейинчалик бу ҳақида “Туркистон вилоятининг газети”да катта мақола чоп этади. Мақоладан сўнг маҳаллий аҳолининг фотографияга бўлган қизиқиши янада ортади. Муллалар эса фотография шариат қонунларига зид эмаслигини тан олишади. Бу эса миллий профессионал фотографиянинг ривож учун кенг йўл очади. Ўзбекистон Республикаси давлат архивида⁸ Туркистон вилоятининг Сирдарё вилояти бошқарувиغا Тошкент шаҳрининг фуқароси Шайхонтоҳур тумани Хоузбоғ маҳалласида истиқомат қилувчи Хўжаев Илҳомжон Иноғомжоновичдан қўйидаги арзнома тақдим этилган эди:

“Менда фотоаппарат бор ва маҳоратимни ошириш мақсадида турли хил кўринишлар ва одамларнинг суратларини оламан. Менинг фаолиятим эски Тошкентнинг маҳаллий аҳолисини шу даражада қизиқтириб қўйдик, менинг олдимга баъзи бир ўзбеклар буюртма билан кела бошлашди. Аммо мен раҳбариятни ўзимга қарши қўйишни истамай, уларга рад жавобини бериб келдим. Эндиликда рус фотосуратчиларидан бундай фаолиятни амалга ошириш учун мазкур ишни давом эттиришга бирор бир гувоҳнома беришингизни ўтиниб сўрайман”.

Архивдаги ҳужжатлардан маълум бўлишича бундай гувоҳнома тезда сўровчига берилган⁹. Шундай қилиб, эски шаҳарда илк “Илҳомжон миллий фотографияси” пайдо бўлди, ҳамда у инқилобдан олдинги даврда каттагина довруқ қозонди. Илҳомжон ўз негативларини кетма- кет рақамлаб борган. Ана шу негативларнинг бугунги кунда маълум бўлган энг катта рақами 2454 га тенг.

XIX аср охирида Тошкентда фотография ва нафис санъат турлари ишқибозларининг Туркистон жамияти ташкил топади. 1899 йилнинг 19 сентябридан 26 сентябригача Тошкентда биринчи Туркистон фотография

⁸ Государственный архив Республики Узбекистан. Свидетельство фотографа №739/6249 от 24 апреля 1902 года.

⁹ Государственный архив Республики Узбекистан. Свидетельство о выдачи разрешения для фотографа Ходжаева Ильхомджанан Инагамджановича №741/5424 от 30 апреля 1902 года.

кўрғазмаси ўтказилди. Унда Туркистон ҳаётига оид расмлар аҳоли эътиборига ҳавола этилди.

Кўрғазмадан сўнг ушбу жамият расман рўйхатга олинади. Мазкур кўрғазма ҳатто бугунги меъёрлар билан ўлчаганда ҳам кенг кўламли бўлган. Кўрғазмада томошабинлар эътиборига ўн иккита бўлимдан жой олган икки ярим мингдан ортиқ фотосуратлар намоёниш этилган.

Экспозицияда туркистонлик, хусусан тошкентлик машҳур фотосурат усталари В. Козловский, Е. Коркин, Ш. Немцевич, М. Смоленскийлар билан бирга ҳаваскор сураткашлар И. Гейер, П. Григорьев, С. Юдин, Г. Сваричевскийлар асарларини томоша қилиш имконияти бор эди.

Кўрғазма муносабати билан махсус каталог ҳам чоп этилади. Ушбу каталогга зодагонлар, Туркистоннинг оддий аҳли-қосиб, хунарманд ва савдогарлар суратлари киритилади.

Биринчи Туркистон фотография кўрғазмаси ўтказилган вақт “почта открыткаларининг олдин асри” деб ном олган давр билан бир муддатга тўғри келади. Айнан шу даврда открыткаларда Тошкент, Самарқанд ва Бухоро шаҳарларининг суратларини чоп этиш бошланган.

Бугунги кунгача 1898-1918 йилларда чоп этилган ва Туркистон ўлкасининг пойтахти Тошкент шаҳрининг кўринишлари акс этган мингдан ортиқ открыткалар сақланиб қолган. Ўша пайтлар Тошкентда учта открытка чоп этадиган нашриёт фаолият олиб борган. Улардан бирининг эгаси Э. Хлубна иқтидорли фотосуратчи бўлиб, чоп этадиган открыткалари учун суратларни ўзи оларди. 1909 – 1914 йилларда Э. Хлубнанинг нашриётида автотипия усулида чоп этилган ва Тошкент шаҳри кўринишлари акс этган юздан ортиқ открыткалар Тошкент тарихий фотосуратчилигининг олтин фондидан ўрин олган.

XX асрнинг 20-йилларидан бошлаб Тошкент фотосуратчиларнинг сеvimли масканларидан бирига айланиб қолади. Кўплаб буюк фотосурат усталари фоторепортажлар тайёрлаш учун айнан Тошкентни танлашарди. Хусусан, дунё тан олган коллажчи рассомлардан бири Александр Родченко (1891 - 1956) 1934 йилда Ленинград (ҳозирги Санкт Петербург) шаҳрида чоп этилган “Ўзбекистоннинг ўн йиллиги”¹⁰ деб номланган махсус совғабоп фотоальбомнинг яратувчиларидан бири бўлган.

2008 йилда Нью-Йорк шаҳридаги “Кристис” аукционида ўтказилган ким ошди савдосида мазкур фотоальбомнинг бир нусхаси ўттиз тўққиз минг тўрт юз долларга сотилгани ҳам унинг қиммати ва аҳамиятини билдириб турибди. Тошкентда туғилиб ўсган Б. Кудояров (1898 - 1974) ва Г. Зельма (1906 - 1984) ўз даврининг энг моҳир фотожурналистлари ҳисобланишган. Уларнинг Тошкент шаҳри кўринишлари акс этган суратлари шаҳар фотойилномасининг олтин фондидан жой олган.

XX асрнинг 20-йиллари ўрталаридан фото санъатда фотожурналистлар олдинги сафга чиқа бошлайдилар. Ўша даврда яшаб ижод қилган тошкентлик фотосуратчилар орасида “Правда Востока” газетасининг

¹⁰ Фотоальбом «10 лет Узбекской ССР». Ленинград, 1934 год.

фотожурналисти Макс Пенсон (1893 - 1959)нинг алоҳида ўрни бор. С. Эйзенштейннинг сўзлари билан айтганда, у “фотоаппарат билан бутун Ўзбекистонни кезиб чиққан, шу боис унинг узоқ йиллар давомида йиққан ноёб архиви мамлакат тарихини саҳифама саҳифа тиклаш имконини беради”¹¹. Макс Пенсонни “Ўзбек мадоннаси” номли фотоэтюди машхур қилган. Ушбу сурат 1938 йилда Парижда ўтказилган Бутунжаҳон кўргазмасида бош соврин – Гран при билан тақдирланган. Ўша йилларда Тошкент матбуотида М. Пенсон билан бирга И. Збарский, Н. Рядов, К. Розиков, Б. Юсупов сингари фотожурналистлар маҳорат билан ижод қилишган. Тошкент қишлоқ хўжалик машиналари заводи, Тўқимачилик комбинати каби йирик саноат корхоналарининг қурилиши жараёнларидан тайёрланган фоторепортажлар газета ва журналлар саҳифаларида кетма кет чоп этилар, фотоқўргазмаларда намоёниш қилинади.

Ўзбек фотожурналистикасининг асосчиларидан бири Худойберган Девонов — 1879 йили Хивада, Қадам Ясовулбошининг мирзаси бўлиб хизмат қилувчи Нурмуҳаммад девон ва Рўзика ая хонадониди таваллуд топганди. Отасининг Хива яқинидаги Бадирхон қишлоғида 6 гектар ери, 4 та хўкизи ва 2 та оти бор эди. Отаси, кейинчалик Худойберганнинг ўзи ҳам саройдаги ишлар билан банд бўлганлиги сабабли, ерини яримчиларга бериб, келадиган фойда эвазига яшашган. Шу туфайли ҳам унда Хива яқинидаги Оқмачит қишлоғидаги меннонит немислардан (Меннонит немислари христиан динининг аннабатиизм мазҳабидан ажралиб чиққан оқим бўлиб, улар диний эътиқодига кўра, кўлига қурол ушлаб урушларда қатнашиш, умуман одам ўлдириш, ҳаётига тажовуз қилишни гуноҳ ҳисоблаганлар. Шу боисдан ҳам уларнинг тақдирига ватанлари—Германия (Пруссия) нинг Марионбург ўлкасини ташлаб, Россияга келишлари ёзилган экан. Чунки, Пруссия ҳукумати XIX аср бошларида урушга тайёрланар экан, меннонитларни ҳам фронтга жалб этишга қарор қилганди. Бу эса меннонитлар эътиқодига зид бўлгани учун, Марионбурглик муҳожирлар Россияга келиб яшай бошлашади.

Азалдан Чор империяси амалдорлари сиёсат юргизишда немисларга таянгани учун, меннонит миллатдошларига бу ерда яхши шароит яратиб берилади. Аммо Россиядаги барча эркакларни ҳарбий хизматга жалб этиш тўғрисидаги император фармонидан кейин, меннонитлар у ерни ҳам эътиқодларига кўра ташлаб кетмоқчи бўладилар. Шунда асли келиб чиқиши немис зодагонларига мансуб империянинг Кауфман, Дреш сингари генерали немис-рус оқсуяклари меннонитларга Ўрта Осиёга боришни таклиф қилишади. Шу тариқа 1883 йилда улар Хива хонлигига келиб ўрнашишади. Хон Феруз меннонитларга биргина шарт—воҳада чўчка боқмасликнигина

¹¹ Макс Пенсон. Фотограф узбекского авангарда, 1920-1940. Arnoldsche Art Publishers, Германия, 2011 год.

Ўтиниб сўрайди ва уларни Хива яқинидаги Оқмасчит қишлоғига жойлаштиради. Ана шундан кейин Оқмасчит немислари деган атама ва хонликдаги этник жамоа пайдо бўлади), хусусан фотосуратчи Вильгелм Пеннердан суратга туширишни ўрганишга имконият бўлган.

Худойберди Девонов ўз шогирдлари даврасида

Агарда бўлажак фотокиночи оддий деҳқон ёки этикдўзнинг фарзанди бўлганида, XIX аср охиридаги тирикчилик ташвишидан умри ерга ишлов бериш, оёқ кийим ямаш билан ўтиб кетарди.

Сарой мирзосининг оиласида туғилган, ўзига тўқ Худойберган аксарият воҳаликлар каби деҳқончиликка эмас, илму фанга, техникага қизиқди. Мактабда таҳсил олди. Шу билан бирга Хивада кийим-кечак билан шуғулланувчи дўкон очиб, савдо билан машғул бўлди. Техникага қизиқиш устунлик қилгач эса, савдогарчиликни йиғиштириб, соатсозлик билан шуғулландики, бу ўша XIX асрда ҳам катта янгилик бўлиб, фақат хон, унинг баъзи амалдорлари ҳамда Хива хонлигидаги Чор Россияси аксарларидагина соат бор эдики, Девонов уларга соат сотиш, бузилганларни таъмирлаш билан шуғулланди¹².

Вильгелм Пеннердан 1890 йилдан бошлаб фото, 1907 йилдан эса кино сирларини ўрганган Худойберган, оддий авом кишилар ва мутассиб руҳонийларнинг “Шайтон суратчи”, “Афсунгар киночи” дея қарашларига қарамай, тараққиёт маҳсули бўлган мўъжизавий оламга қадам қўйди. Бу борада уни маърифатпарвар Хива хони Феруз қўллаб-қувватлаганини таъкидламоқ лозим.

¹² Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси.

<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-o-zbek-fotokinosining-asoschisi.html>

Шу ўринда яна бир нарсани алоҳида таъкидламоқ лозимки, Худойберганнинг бахтига ўша вақтда Хоразм ҳукмдори созанда, бастакор ва шоир Ферузхон эди. Агар унинг ўрнида тарих ва тақдир ҳукми билан худди ўтмишда кўп бўлганидек, маишатпараст ёхуд жаҳолатгўй кимса хон бўлганида Худойберганнинг ишлари умуман олдга силжимаган, кўпгина тараққийпарварлар сингари ҳатто ўлимга маҳкум ҳам этилган, шу тариқа XIX аср охири ва XX аср бошларида ўзбек фотокиночилигига Хивада асос солилмаган бўларди. Худойберганни Феруз саройга ишга олади, ўзи билан бирга Россияга ҳам олиб кетади.

Мутаассиблик авж олган бир пайтда тараққийпарвар хон баъзи шайхулислом ва жаҳолатгўй бандалар Худойберганга фото билан, киночилик билан шуғулланиш гуноҳ дея зуғум ўтказишган пайтларда, ўзи ибрат бўлиб суратга тушди. Бироқ Ферузхоннинг 1910 йилдаги ўлиmidан сўнг вориси ва ўғли Асфандиёрнинг атрофини жаҳолатгўйлар қамраб олгани, Исломхўжадек тараққийпарвар бош вазирнинг 1913 йилдаги ўлиmidан сўнг, Девоновнинг фотокино борасидаги ишларини кўллаб-қувватлайдиган инсонлар қамрови камайди.

Аммо Девонов ҳам тараққийпарвар зиёли бўлгани учун XX аср бошларидаги жадиdчиликдек миллий уйғониш ҳаракатига кўшилади. Хоразмлик жадиdлар “Ёш хиваликлар” ҳаракатидаги Полёзхожи Юсупов, Мулла Бекчон Раҳмонов ва Бобоохун Салимов каби зиёлилар билан маслакдошликда иш олиб борди. Шу билан бирга хонлик саройида ишини давом эттириб, Хоразм пулларини босадиган зарбхонага мудирлик қилди, Асфандиёрхон, Саид Абдуллахон ҳамда уларнинг оила аъзоларининг, баъзи сарой амалдорларининг ҳам суратларини ишлади, уларга сураткашликни ўргатди. Чунончи, Асфандиёрхон ҳали шаҳзодалик пайтида Фаррух тахаллуси билан ижод қилган шоир географияга ҳам қизиқиб Россия география жамиятининг аъзолигига сайланган иқтидорли инсон бўлгани сабаб, Худойберган Девоновдан фотография сирларини ҳам ўрганганди.

1915 йилга келиб, Хоразмда унинг яратган янгилиги, яъни фото ва киночиликка гарчи мутассиблар қаршилик кўрсатсада, одамлар кўникиб бошлашган эди. Шу боис у фото ва кинолавҳалар яратиб, Абулғози, Огоҳий ва Баёнийнинг тарихнавислигини давом этдирган ҳолда, ўз даврида рўй берган воқеа-ҳодисаларни фотокинотасмаларга муҳрлаб, тарихчилик вазифасини ҳам бажарган. Эътиборлиси шундаки, Девонов суратга туширган лавҳалар чиройли композициялар, озода кийинган, кинога тушишга шайланиб турган кишилар эмас, ҳаётнинг тасмадаги аксидир. Энг ҳайратланарлиси, бирорта яратилган лавҳада кишиларнинг объективни сезгани, нигоҳини, юриш-туришини ўзгартиргани, яъни сунъий ҳаракат этгани сезилмайди¹³.

Айниқса, мутаассиблар таъсирида авом одамлар суратга тушмоқликка ҳаракат қилган, кўрққан онларда, уларни бунга кўндириш қийин

¹³ 13 Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси.

<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-o-zbek-fotokinosining-asonchisi.html>

эди. Уларнинг муҳитига кириб, бу аппаратлар тараққиёт натижаси эканлигини тушунтиргани, одамларни фотокиноаппаратлар олдида эркин ҳаракат қилишга одатлантира олгани Девоновнинг нафақат оператор ёки суратқаш, балки билимдон режиссёр бўлганини ҳам кўрсатади. Шу билан бирга у одамларни тўплаб, ўзи олган кинолавҳаларни намойиш этиб, киносеанс ҳам ўтказиб турганки, бу кинони XX аср бошларида кенг оммага тарғиб этган тараққийпарварлик ҳам бўлган.

1917 йил апрелида Хивада жаидлар — “Ёш хиваликлар” Асфандиёрхонга давлатни Идораи Маршрутия — яъни парламент орқали бошқаришни талаб қилиб чиқишади. Халқ ҳам жаидларни қўллаб қувватлагач, Асфандиёр олдинига Кенгаш-парламент тузишга рози бўлади. Бироқ сўнгра мутассиблар таъсирида ва чор армияси генерали Мирбадалов ёрдамида “Ёш хиваликлар”ни таъқиб қилиб, ҳатто уларни ўлдиришга ҳаракат қилади¹⁴.

Шундан сўнг “Ёш хиваликлар” дан Полёзхожи Юсупов, Худойберган Девонов ва бошқалар Тошкентга кетиб муҳожирликда яшашга мажбур бўлишади. Девонов тошкентдалик пайтида фотография билан шуғулланиб, кўплаб суратлар ишлайди.

1920 йилда хонлик тугатилиб ХХР ташкил этилгач, Худойберган Девонов жаид дўстлари билан ёш республиканинг ҳукумат таркибига киради. Молия нозир, тафтиш комиссияси раиси каби лавозимларда ишлади, Ўрта Осиёда биринчи бўлиб Хоразм қоғоз фабрикасини қуришга интилди.

Молия нозир сифатида ХХРнинг мато ва қоғоз пуллари билан бирга, чақа-танга пуллар зарб этишни ҳам йўлга қўйди. Шу билан бирга у фото ва киночилар ҳаракатини кенг қамровда давом этдиришга интилиб, республиканинг турли жойларида фототўғараклар очди, мактаб, интернат ва билим юртларида ўқув курслари ташкил этди. Фотокино тарихи, босиб ўтилган жараён, тажрибалари ҳақида мақолалар ёзди.

Айни пайтда эса ўзи шоғирдлари билан Хоразмнинг турли жойларидан лавҳалар ишлади, ташкил этилган газеталарга суратлар бериб борди. Кинотеатр очишга ҳам ҳаракат қилди. ХХР ҳукумат аъзоси сифатида Х.Девонов сиёсий фаолият ҳам олиб бориб, 1923 йилнинг август-декабр ойларида Москвада халқ хўжпалиги кўрғазмасини ташкил этишда қатнашди. Кўрғазмага нафақат сиёсий арбоб, балки етук кино устаси сифатида ташриф буюриб, “Хива ва хиваликлар”, “Ўрта Осиёнинг меъморий ёдгорликлари” номли кинолавҳалар ишлаб, уларни россияликларга намойиш этди¹⁵.

1924 йилда ХХР тугатилгач, у сиёсий фаолиятдан четлашиб, умрини санъатга бағишлади. Шоғирдлари билан фотокинолавҳаларни суратга олди. Кейин эса “Узбекистанская правда” газетасининг Хоразмдаги, Москвадаги

¹⁴ ¹⁴ Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси.

<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-o-zbek-fotokinosining-asoschisi.html>

¹⁵ ¹⁵ Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси.

<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-o-zbek-fotokinosining-asoschisi.html>

“Совкино” нинг Ўзбекистондаги махсус мухбири бўлиб, суратлар олди, кино ишлаш билан машғул бўлди. Аммо 1928 йилдан шўроларнинг мажбурий равишда авж олдириб юборган коллективлаштириш сиёсати Худойберган Девонов ҳаётига ҳам таъсир қилди. У бор ери, мол-мулкини ташкил қилинган Хивадаги колхозга топширишга мажбур бўлади. Бу ҳол сабабини у кейинчалик шундай дея тушунтириб ўтган: “Агар 1926-27 йилларда 15 ярим таноб келадиган ер- сувимни давлатга топширмаганимда, мени ўша вақтдаёқ, албатта кулоқ қилган ва бутун хўжалигимни тортиб олган бўлардилар. Мен шу ҳолни эътиборга олган ҳолда шундай қилишга мажбур бўлдим”¹⁶.

Девоновни мол- мулкини колхозга топширига мажбур қилган ҳолат, 1926 йилда ЎЗССР МИК Жиноят кодексининг 80-моддасига кўшимча киритган, унда “ ер майдонини яширган ёки қишлоқ хўжалик асбоблари сони ҳақида нотўғри маълумот берганлик учун 3 йилгача муддат билан озодликдан маҳрум этилиб, мол- мулки мусодара қилиниши назарда тутилган эди”¹⁷.

Бундан ташқари ЎЗССР Халқ комиссарлари советининг “Меҳнат тўғрисидаги қонунлар кодекси тадбиқ этилиши лозим бўлган кулоқ хўжалиқларининг белгилари ва шундай хўжалиқларни ҳисобга олиш тартиби тўғрисида” 1930 йил 6 апрелда 52-сонли қарори чиққанди.

Мазкур қарорнинг турли бандларида, “Қишлоқ хўжалик ишларида, касб хунармандчиликда, корхоналарда мунтазам равишда ёлланма меҳнатдан фойдаланувчи деҳқон хўжалиқлари, оиласида меҳнатга яроқли эркеклар ва ўз ерига ишлов бериш учун хўжалик имкониятлари бўла туриб, ўзининг ерини ижарага берувчи ёки унга чорикорлар орқали ишлов берувчи хўжалиқлар” кулоқ сифатида жазога тортилиши, ўз юртларидан бадарға этилиши белгилаб кўйилганди.

Девоновлар оиласи эса Хивадаги Бадирхон қишлоғидаги ери ва 4 хўкизи, 2 та отини мудом ижарачиларга бериб келганди. Юқорида чиққан қарорлардан сўнг Девоновлар оиласи бор молу мулкини колхозга топширишга мажбур бўлди. Ана шу воқеалардан сўнг Девоновнинг ҳаёти оғирлашиб, моддий томондан аҳволи қийин бўлиб қолади. Чунки нафақат у, балки отаси ҳам ер, мол-мулкини ижарага бериб, шундан келган фойда ҳисобига яхши яшашган. Девоновнинг ҳам ижод қилиб, фотокиночилик билан машғул бўлишига имкон бўлганди. Коллективлаштиришдан кейин эса аҳволи оғирлашганидан бошқа танишларидан ёрдам сўрашга мажбур бўлади. У 1928 йилда Тошкентга, яъни ер ишлари халқ комиссарлигида ишлаётган Карим Болтаев ёнига боради. Девоновнинг Тошкентга келишига сабаб, у янги фотоаппарат олиш учун у ерга борганди. Бироқ, пули етмагани боис, Карим Болтаевдек ҳамюртидан ёрдам сўрайди. Девонов Фарғона водийсига бориб, бораётган жараёни суратга олмоқчи эканлигини айтади. Хуллас, Болтаевнинг берган ёрдамидан сўнг у водийга бориб суратлар ишлайди.

¹⁶ Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси.

<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asonchisi.html>

¹⁷ “Қизил Ўзбекистон” газетаси, 1926 йил 25 декабрь

Натижада 1928 йилда “Узбекистанская правда” газетаси саҳифаларида Девоновнинг водийдан суратга олган фотолавҳалари чоп этилади. Ҳа таҳликали, айна пайтда Девоновга ўхшаш зиёлилар ҳўрланиб қолган пайтда биринчи фотокинооператорга Акмал Икромов, Файзулла Хўжаев каби республиканинг раҳбарлари аҳволни тушуниб ёрдам беришган.

Хусусан, 1935 йилнинг сентябрида Акмал Икромов Урганчга келганида Девонов олий мартабали меҳмон ва яқин таниши бўлган давлат арбобини суратга тушириш учун олдига боради. Ана шунда А.Икромов хоразмлик раҳбарларга қарата, “Буни қаранглар-а”, Девонов ота ҳам кесайиб қолипти. Унга нафақа тайинлашни сўраб, округ ижроия комитети номидан хат тайёрланг ва тезроқ Тошкентга юборинг” дейди¹⁸.

Шу сабаб, Девонов тегишли ҳужжатларни тайёрлаб, Тошкентга боради. Бироқ Акмал Икромов йўқлиги туфайли у ҳамюрти, Ўзкомпартияда ишлаётган ижодкор Қурбон Берегин билан учрашади. Мазкур саъй-ҳаракатлар сабабли Файзулла Хўжаев имзоси билан Девоновга нафақа тайинлаш тўғрисидаги халқ нозирлари кенгашининг қарори чиқади ва у ойига 300 сўм нафақа оладиган бўлади.

У нафақат Хоразмдан, балки Тошкент ва Фарғона водийсидан ҳам лавҳалар яратиб, 1937 йил августигача давр солномачиси сифатида фаолият кўрсатган. Ҳа йилнинг 17 августидан унинг олийжаноб фаолиятига чек қўйилди—хонлик даврида зарбхона мудирлари, сарой амалдори бўлгани, хонларни суратга туширгани, жадиidlарга қўшилгани, ХХР пайтида нозир бўлиб ишлагани, қисқаси миллий кайфиятдаги зиёли бўлгани учун ноҳақдан “халқ душмани” тамғаси билан ҳибсга олинади.

Мудҳиш 17 августда Девоновлар оиласи Урганчда истиқомат қилар, қариндоши Гавҳар Юсупова кинооператорни энг сўнгги кўрган инсонлардан бўлиб, бу ҳақда у шундай ҳикоя қилганди: “Кечқурун соат 11 лар чамаси эди. Эшик зулфи қаттиқ шарақлаб ундан қайнотам Ҳасанбой ота, унинг изидан, олдинда бир мелиса, кейинда яна бир мелиса Девонов бува (яъни Худойберган Девонов) кириб келдилар. Девонов бува “Буви, суратлар турган жомадонни олиб чиқ” деб синглиси Бибижонга терс айвонда турганича ноҳушгина буюрди. Бу пайтда бир мелиса ҳужжатларни титкилаш, суратларни излаш билан овора эди. Девонов буванинг кўзларидан ёш оқар, йиғламсираб “Биби сув бер”, дея синглиси олиб келган сувдан ичарди. Девонов бувани охириги кўрганимиз шу бўлди”¹⁹.

Девоновнинг Урганч ва Хива шаҳарларидаги уйини тинтув қилиш пайтида Худойберганга тегишли қўшотар милтиқ, 300 га яқин фотосурат, 120 варақдан иборат ёзишма, 17 та турли туман ҳужжатлар олиб кетилади.

Девоновнинг маҳбуслик анкетасида, унинг тергов давомида айтган гап-сўзлари келтирилганки, булар орқали Ҳа даврдаги вазиятни билиб олиш мумкин. Маълумки, Девонов Хоразм Халқ Республикасининг молия нозири

¹⁸ ¹⁸ Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси.

<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asoschisi.html>

¹⁹ ¹⁹ Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси.

<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asoschisi.html>

бўлиб ҳам ишлаган. Жаид дўстлари мустамлакачилик бошқача кўринишда давом этмаслиги ва фожиаларнинг олдини олиш учун Худойберганни Москвага ёш республиканинг мухтор вакили қилиб тайинлашади. Бироқ, Москванинг ХХРдаги вакили Бик Девоновнинг Москвага боришига рухсат бермайди ва Худойберган молиячи сифатида Хивада ишини давом этдираверади. ХХРнинг биринчи раҳбари бўлган Полёзхожи Юсупов ўз хотираларида Бик Девонини Москвага юборишга норози бўлганини айтиб, “Худойберган Девондин бошқа кимни олиб кетсангиз сизга ихтиёр” деган. Ҳа, мустамлакачилар Девондан шунчалик чўчирдилар.

Аммо Девоновнинг мохир дипломатик қобилияти борлигини яхши билган “Ёш хиваликлар” дек жаид маслакдошлари уни 1923 йили Москвада очилажак кўргазмани ташкил этиш комиссияси таркибига киритиб, Россияга юборишади. У комиссия билан 12 августда Москвага бориб, декабрнинг сўнгги кунларида ишларни яхши йўлга қўйиб воҳага қайтиб келади.

Уларнинг юртга қайтиши мудҳиш кунларга тўғри келади. Девонов ва ХХРнинг зироат ноziри Муҳаммад Аминатдинов биргаликда Хонкага етиб келишганида Хива Жунаидхон томонидан қуршаб олинган, шу боис Москвадан келаётган комиссия бир қанча муддат у ерга бормай Тўрткўлга боришга мажбур бўлади²⁰.

Орадан бир неча кун ўтиб, Жунаидхон шўролар томонидан қаттиқ зарбага учрагач, Хива қамалдан озод этилади. Шундан сўнг у Хивага кириб келади, аммо тезда ҳибсга олинади. Унга Жунаидхон билан тил бириктириб Хивани қамал қилганларида ёрдам берганлик, унинг фотосуратчиси бўлганликда, Жунаидхон талаби билан айрим саҳналарни суратга олганлик, Москвага борганда мустамлакачилар рухсатсиз Мадраҳим Девонов Германияга пахта сотганида уни тўхтатиб қолмаганликда айблашади. Ваҳоланки, Жунаидхон Хивани қамал қилган пайтда Девонов эндигина Москвадан Хоразмга келаётган, ҳатто Хивага ҳам кираолмаганди. Шундай тўқима айблар қўйилган вазиятда яна уни жаид дўстлари айби йўқлигини исботлаб озод этишади.

1937 йилда унга қўйилган айблардан яна бири Хивага келган туркий халқлар озодлик ҳаракати йўлбошчиларидан бири Закий Валидий воҳага келганда, у билан маслакдошлик қилганлиги эди. ХХР даврида Хивани кўриқлаш гуруҳи, яъни милиция раҳбари бўлиб ишлаган Назар Шоликоров ўз хизмат бурчига кўра Хивага келган ҳар қандай кишини кузатиб юришга, шу туфайли бўлиб ўтган воқеаларни 1937 йилда ҳибсга олинган, айтиб беришга мажбур бўлганди.

Шунга кўра, Девонов ва Валидий ҳақида бундай дейди: “Мен уч кунгача (Хоразмга) кимнинг келганини билолмай юрдим. Юсупов (ХХР ҳукумати бошлиғи бўлган Полёзхожи Юсупов) бошлиқ барча халқ комиссарлари уйларига ҳам келмай қаердадир йиғилиш ўтказётган эдилар. Бу ҳол менда шубҳа уйғотди. Хоразм билан Бухоронинг бирлашган

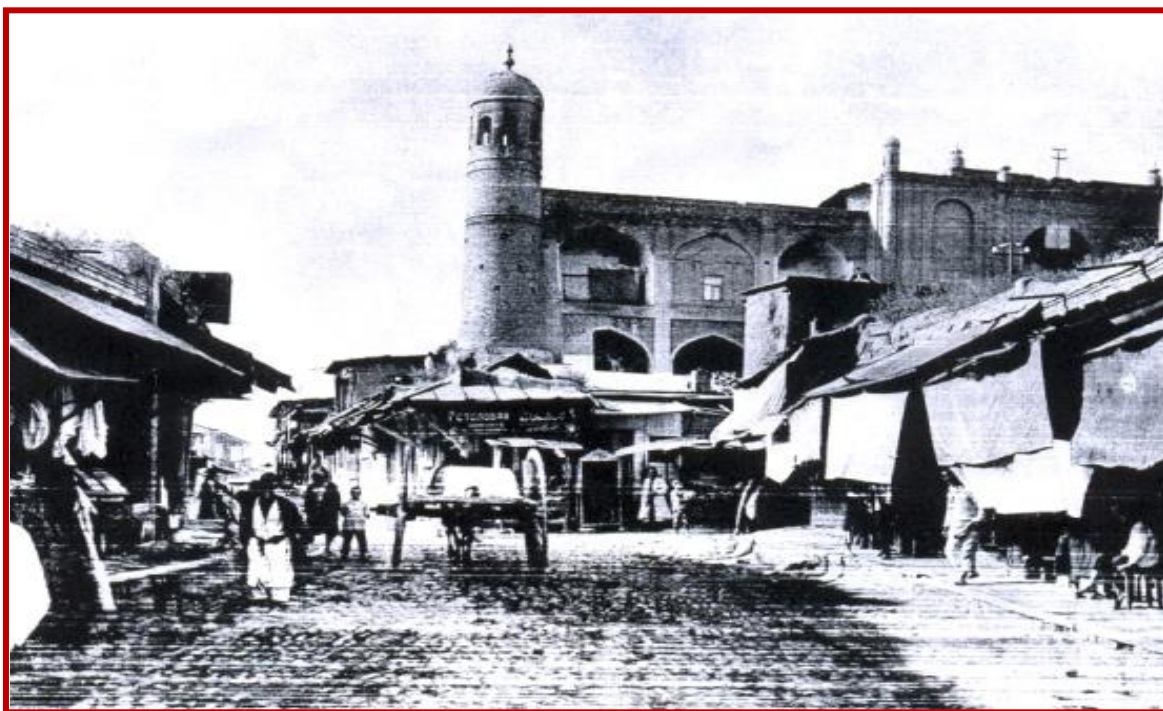
²⁰ Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси.

<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asoschisi.html>

холда кураш олиб бориши учун Хоразмга бухоролик вакиллар келишган эди. Мен музокара олиб бориш учун вакил этиб тайинландим. Романов мен билан бирга эди. Меним ёнимда ўтирган Мулла Бекчон орадан бир неча соат ўтмай кенгашни эртага қолдиришимни сўради ва ўзининг бу илтимосини уйда меҳмони борлиги, кетиши зарурлиги билан изохлади. Мен рози бўлдим ва биз иккимиз бир отга миниб у билан бирга кетдик. Девоновнинг уйига яқин қолганимизда у отдан тушиб қолди. Мен уйга келганимдан сўнг тоғам Олланазарни халқ комиссарларининг уйдаи йўқлиги эканикларини текшириш учун юбордим. У милиция билан юриб кечаси соат учда Юсуповни тутиб келтирди, аммо мен уни қўйиб юбордим.

Эрталаб Юсуповнинг олдига бориб, ўтган кеча қаерда бўлганини суриштирдим. У Раҳмонов Бекчоннинг, Жуманиёз хожи Полвонниёзовнинг сўнгги кечада Худойберган Девоновнинг уйда бўлганини айтди. У ерда Закий Валидий билан бирга Айдаров ҳам бўлган. Юсуповнинг сўзларига қараганда уларга кийим бош ва пул бериб, Бухорога кузатиб қўйишган экан”²¹.

И.Панов. “Эски шаҳар ва Кўкалдош Мадрасаси кўриниши”. 1982 йил. Тошкент

Хуллас, 1920-24 йиллардаги ХХР даврида бундай зиддиятли воқеалар кўп бўлиб турарди. Девоновнинг мохир дипломат эканлигини шу нарсдан ҳам билса бўладик, хонлик даврида туркман уруғлари билан давом қилиб келаётган можароларни у ХХР даврида оқилона тинч йўлга қўя олди.

^{21 21} Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси.

<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-o-zbek-fotokinosining-asonchisi.html>

Девонов ана шундай мураккаб вазиятда ҳам фото ва кино билан машғул бўлишни унутмади. Шогирдлар тарбиялаб бор билимини ёшларга ўргатди. Умуман олганда, ўша даврдаги қийин вазиятга қарамай, Девоновнинг кино ва фотосанъатга қўшган ҳиссасини билиш учун, бир манбага мурожаат қилайлик. “Инқилоб куёши” газетасининг 1928 йил 27 июлдаги сонида ёзилишича, “Хивада 16 июнь куни Девонов иш фаолиятининг 25 йиллик юбилеи ўтказилади. Юбилейда қатнашган Девонов тадбир иштирокчиларининг саволларига жавоб қайтариб йиғилганларга иш бошлаган илк даврлари ҳақида сўзлаб берди”²².

Девонов ёш хаваскорлар етиштиришда ҳам катта хизматлар қилди. Бир хивалик йигитни шогирд қилиб олиб, уни яхши фотографчи қилиб тайёрлади. Шу қаторда яна бир йигитни 3 йилдан бери ўргатиб келадир. Бу йигит ҳам ҳозир ғайратли фотограф бўлди. Девонов хусусий кишиларни етиштириш билан қаноатланмай, мендан Хива учун эсдалик қолсин деб 1924 йилда Хивадаги таълим тарбия фото шўъбаси очди. Бунда ўз аппарати, ўз ғайрати билан 13 болани текинга фотограф ишига тайёрлади.

Вилоят ижроқўми Девоновнинг ишларини баҳолаб, ишчи деҳқонлар номидан бир олтин соат тақдим этди. Девонов кино ва фотосанъатга кўпроқ ҳисса қўшиш ниятида эди ва шунга интиларди. Аммо... аммо 1937 йилдаги катагон “машинаси” уни ўз домига тортди.

1938 йил 5 октябрь куни эрталаб соат 10 дан 35 дақиқа ўтганда бошланган машъум суд 20 дақиқа давом этиб, унда Девонов тақдири ҳал этилади-биринчи ўзбек фото ва кино оператори, режиссёри, ана шу санъатларнинг тарғиботчиси Худойберган Девонов отишга ҳукм этилади. Ҳукм ўша даврдаги одатий тарзга кўра шошилиш ижро ҳам этилган²³....

20-йилларнинг биринчи ярмида ўзбек фотографиясининг шаклланиши ва камол топишига фотосанъат усталари билан бир қаторда кинооператорлар ҳам самарали ҳисса қўшдилар. Улар меҳнат шижоати авж олган жойларда кинокамера ва фотоаппарат билан умрбоқий лавҳаларни суратга олдилар. Биз бу борада киноаппарат билан умрбоқий лавҳаларни суратга олдилар. Биз бу борада киноаппараторлардан Д.Вертов, Х.Девонов, М.Қаюмов, В.Шевченко, Ф.Назаров, М.Арабов, Д.Демуцкин, М.Ковнат, Д.Сода, В.Усова ва бошқаларнинг меҳнатларини миннатдор бўлиб эслаймиз. Улар ажойиб асарларгина яратиш билан кифояланмасдан, ўз тажрибаларини маҳаллий ёшларга ҳам ўргатишда катта фаолият кўрсатдилар. Булар А.Раҳимов, А.Саидов, О.Турсунов, К.Розиқов ва бошқалар эди. Кейинчалик уларнинг сафига “Қизил Ўзбекистон” ва “Правда Востока” газеталарига фотомухбир бўлиб келган И.Глауберзон, В.Сироткин, И.Збарский, Г.Перменев қўшилади. Шу туфайли республикамизда нашр этилган газета ва

²² Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси.

<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asoschisi.html>

²³ Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси.

<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asoschisi.html> <http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asoschisi.html>

журнал саҳифаларида фотосанъатга оид асарлар кўплаб кадрлар ўрин ола бошлади. Улар мавзу жиҳатидан ранг-баранг эди.

Иккинчи жаҳон урушидан кейинги йиллар. Республика фотосанъатининг урушдан кейинги тараққиёт босқичи 1946-1955 йилларни ўз ичига олади. Бу давр кун тартибига республика халқ хўжалиги ва маданиятини янги иқтисодий ва тарихий шароит асосида қайта қуриш ва янада юксалтириш масаласи кўйилган эди. Зотан, шу даврда уруш туфайли ўз фаолиятини вақтинча тохтатиб қўйган газета ва журналлар нашр қилина бошланди. Бу нарса матбуот саҳасига фотомухбирларнинг кўплаб кириб келишига имконият яратди. Бу даврда катта тажриба орттирган фотожурналистлардан А.Турсунов, К.Розиқов, Н.Ключнев, Г.Перменов, И. Глауберзон, В.Сироткин, И.Збарский, А.Безнососов ва бошқалар ҳаётнинг кайноқ ўчоқларида бўлиб кўплаб суратлар ишладилар.

50- йиллар жамият ҳаётида, шу жумладан, фотография соҳасида ҳам бурилиш даври бўлди, фотография соҳасига кўплаб ёшлар дадил кириб келдилар ва улар ҳаётда муносиб ўрин топдилар. Газета ва журнал саҳифаларида эълон қилинган суратларда, фотосанъатга бағишланган кўرғазмаларда ҳаётнинг нақд ўзи бутун қарама-қаршиликлари, зиддиятлари билан намоён бўла бошлади.

60-йиллардан кейин нашр этилган газета ва журналларда чоп қилинган фотосуратларнинг тематикаси ғоят ранг-баранглашди. Фотомухбирларнинг асарларидан иборат фотокўрғазмалар ташкил этиш йўлга қўйила бошланди.

Ўтган асрнинг олтмишинчи, етмишинчи йиллари, саксонинчи йилларнинг биринчи ярми турғунлик даври сифатида тарихга кирди бу даврда шахсга сиғиниш, ҳамду сано, нуқул муваффақиятларни қаламга, тасвирга олиш авж олганди, камчилик, нуқсонлардан кўз юмилганди. Оммавий ахборот воситалари, унинг бир қисми бўлган фотография ҳам асосан ижобий фактларни суратга олиш билан машғул бўлди.

Иккинчи жаҳон урушидан кейин Тошкентда “Еженедельная фотогазета”нинг чоп этила бошлаши фотосанъати, хусусан фотожурналистика ривожига туртки беради. Газета саҳифаларида Г. Перменёв, В. Косовский, Р. Шамсутдинов сингари фото журналистларнинг ижтимоий, маданий, сиёсий, иқтисодий ҳаётнинг турли жабҳалари ва муҳим воқеалари акс этган суратлари мунтазам чоп этиларди.

XX асрнинг 50-йилларидан Журналистлар ижодий уюшмасининг фотосекцияси, жойларда фотоклублар ва фотогуруҳлар фаолият олиб бора бошлайди. Барча кўрғазмаларда, вақтли матбуот саҳифаларида меҳнат мавзуси ҳамда портрет суратлар асосий ўрин эгаллай бошлайди.

1966 йил Тошкентда ер қимирлаши ва ундан кейинги улкан қурилишлар ҳужжатли фотожурналистикани янги босқичга кўтарди, дейиш мумкин.

Фотографиямизнинг ҳам сон, ҳам сифат жиҳатидан ўсиши мустақиллик йилларига тўғри келди. Соҳага янги истеъдодли кучлар

кўшилди. Фотография техникаси ўсди, янги аппаратлар пайдо бўлди. Таниқли фотографларимиз кўргазмалари намойиши яхши бир анъанага айланди. Россия, Франция, Япония, Белгия ва бошқа мамлакатларда фотосанъатимизнинг энг яхши намуналари намойиш этилди ва юқори баҳо олди. Ҳар бир воқеа тасвирга олинса, у ўз ижодчиларигагина эмас, балки кенг жамоатчиликка аён бўлди. 60-70 йилларнинг газета ва журнал саҳифаларига назар ташлар эканмиз, уларда берилган фотосуратларнинг изоҳида фотомухбирлардан Р.Альбеков, С.Маҳкамов, Р.Шарипов, В.Молгачев, Н.Муҳаммаджонов, Ш. Шаропов, А.Тўраев ва бошқаларнинг номларини учратамиз.

Республикамизда чоп этилаётган кўплаб газета, журнал, китобларда иложи борича кўпроқ, қизиқарлироқ оқ-қора ва рангли фотосуратлар беришга, нашрни жозибадор, мазмундор қилишга интилиш кучаймоқда. Айни чоғда фотография санъатига бағишланган махсус журналга эҳтиёж, зарурат йилдан йилга ортиб бормоқда.

1879-1940, 1941-1990, 1991-2004 йилларда яратилган энг сара суратлардан ташкил топган, 2007 йили нашр этилган “Ўзбек фотографияси 125 йил” номли уч жилдлик, рангли антология маданий ҳаёт илдизида катта воқеа бўлди. Ноёб суратларнинг бари ва ҳар бири ўқувчи, томошабин онги, шуурига мўл озик беради, билим, тасаввурларни бойитади, эстетик дидни ўстиришда муҳим аҳамият касб этади. Туркистонда, ҳозирги Ўзбекистонда кенг тарқалаётган, бир вақтнинг ўзида бу ўлкада ҳам фотосанъатнинг ўзига хос мактаби юзага келиб шиддат билан ривожланиб боргани негадир индамай келинган. Ватанимиз фотографияси ижодий пойдевори асосчиси Х.Девондан бошлаб ниҳоятда ноёб дурдоналарни яратиб, маданиятимизнинг тарихан ўзига хослиги, таъсирчанлигини бутун борлиғи билан сақлаб қолган ҳолда, келажак авлодларга интилган фотоусталарнинг илмий услуби шакллана бошлади.

Савол ва топшириқлар:

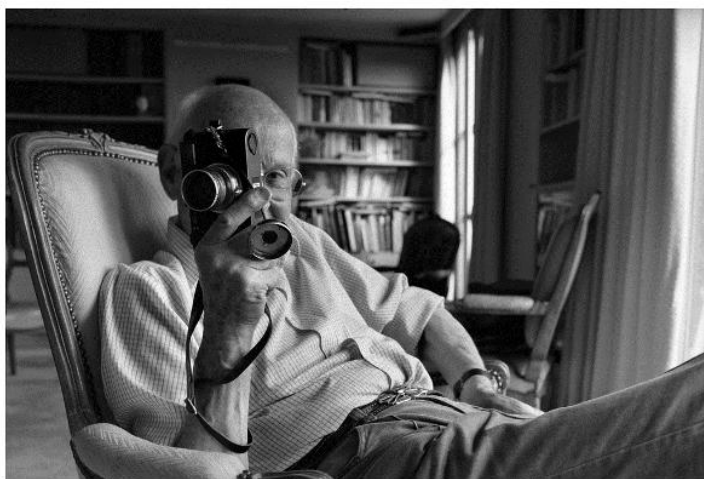
1. Туркистон ўлкасида илк фотоусталарининг пайдо бўлиши. “Туркистон альбоми” га таъриф беринг
2. Худойберган Девоннинг ижодий фаолияти ҳақида нималарни биласиз?
3. Иккинчи жаҳон уруши ва урушдан сўнг Ўзбекистонда фотожурналистика қандай ривожланди?
4. Иккинчи жаҳон урушидан кейин Тошкентда қандай газета чоп этила бошланди?
5. 1960-70 йилларнинг газета ва журналларида файси таниқли фотомухбирлар фаолият юритишган?

Мавзу юзасидан тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Ўзбек фотографияси. 125 йил. 3 жилдлик фотоантология. Тошкент Т., Миллий энциклопедия 2007.
2. Қаюмов М. Жизнь мая – кинематограф Тошкент Т. 1985
3. Из истории фотографии Узбекистана. <http://blog.leicacamera.ru/2012>
4. Виктор Ан: К истории узбекской творческой фотографии. <http://cultureuz.net/index.php>
5. Н.Қосимова. Ўзбекистон фотожурналистикаси ривож тарихидан. nargis.uz. 15/05/2016
6. Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси. <http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-асосчиси.html>

§ 1.3. Фотожурналистикада оддийликдан машхурликкача

Фотография оммавийлиги, эстетик завқ бериши билан қимматли, аҳамиятли ва бу сифатлари билан санъатнинг анъанавий турлари билан ҳамқадамдир. Ўқувчини рангасвир, меъморчилик, хайкалтарошлик асарлари билан тарбиялаш мушкул, фотография бўлса ҳамма жойда ҳозир у нозир, унинг кучи ҳам, ожизлиги ҳам ана шунда. Савол тўғилади: “Фотография санъат деб аталишга ҳақлими ёки шунга яқин бир нарсами?” Айтиш жоизки, нисбатан оз сонли фотосуратлар чинакам санъат асари ҳисобланади. Бугун ҳар ким фотосурат олиш имкониятига эга. Сўнги русумдаги уяли алоқа телефонларининг бу борада имконияти катта. Аммо уларда олинаётган ва ижтимоий тармоқларга жойлаштирилаётган суратларнинг аксариятининг, афсуски, санъатга ҳеч қандай алоқаси йўқ. Зар кадрили заргар билар деган гап бор. Фотография сир-асрорларини, мавзу танлаш, композицион ечим, характер яратиш, ёритиш маҳорати ҳақида энг муҳим, керакли фикрларни етук фотографлар айтишган. Машхур француз фотопублицисти **А.Картье–Брессон** фикрлари бу жиҳатдан айниқса диққатга сазовордир. “Мен учун фотография секунднинг қандайдир лаҳзаларида ҳодисанинг моҳиятини идрок этиш ва уни шундай бадий шаклда беришдирки, токи томошабин ҳодиса мағзини аниқ ва ёрқин ҳис этсин. Сурат олиш учун йўлга отланар эканман,

кўнглимдан: “Шундай тасвирга туширгинки, мана буни чинакам асар деса бўлади, дейишсин”, – деган ният ўтади. Суратга олиш жараёнининг ўзи мен учун хузурбахш. Мен воқеа рўй бераётган жойда ҳозир бўлишни яхши кўраман. Токи мен “Ҳа! Ҳа! Ҳа! ” –дейдиган, ҳечқачон “бўлиши мумкин”, “Эҳтимол” –демайдиган бўлайин. “Агар-магарлар”дан воз кечиш керак. “Ҳа” –бу лаҳза. Бу- ҳақиқий ҳолат. Затворни босишинг ниятинг билан қўшилиб кетсин. Суратга тушуришни ўрганиш техник нуқтаи-назардан мусиқани, ранг-тасвирни ўрганишга қараганда осонроқ. Бундан, ҳунаримизни эгаллаш осон, деган фикр туғилмаслиги керак. Бундан ташқари бизнинг ишда фикрнинг йўқлигини қандайдир устамонликлар, техник бежаб-бўяшлар, ғалати объектив, филтрлар ва ҳоказо “ҳунар”лар билан пардозламоқчи бўлади. Суратга туширишни осонлиги, чиройли фотографик инценировка, фотореклама жанрининг гуллаб-яшнаши, савдо-сотикдаги омад – фоторекламаларга катта гонорарлар тўланади, ахир буларнинг бари ҳатто истеъдодли одамларни ҳам бузади. Улар маҳоратини ўстириш, изланиш ўрнига буюртмачининг кўнглини топиш, навбатдаги “ҳайратангиз” картинани яратиш пайдан бўлишади. Сюжет фактларни қалаштириб ташлаш дегани эмас, негаки фактларнинг шунчаки ўзи қизиқарли эмас. Уларнинг ичидан нимани танлаш-теран ҳаётийлик нақши бўлган фактни бера билиш, қандай нуқтаи-назардан туриб ёндашиш муҳим... Фотографияда новеллани эслатадиган нимадир бор. Бир лаҳзалик сурат баъзан катта баённинг ўрнини босади”²⁴.

В.А.Никитин “Фотографлар ва фотографиялар ҳақида” китобининг “ҳал қилувчи лаҳза” очеркида ҳамкасбининг А.Картье –Брессон билан Ўрта Осиёда бирга бўлган онларини эслаб, жумладан шундай ёзади: “Улар Тошкентда меҳмонхонадан чиқиб ўзларини олиб кетадиган машинани анча вақт кутиб қолишади. Брессон кўп одам тўпланган такси тўхташ жойига боради-да сурат олишга тушади. Уч соатча одамларни кузатади, сурат олади. Ҳар доим сурат олишга шайлик унинг қонига сингиб кетган эди”²⁵.

Таниқли фотограф Абдуғани Жуманинг кўпгина суратлари ўзбек фотопублицистикаси, фотосанъати намуналари бўла олади.

²⁴ <http://www.si-foto.com/wp-content/uploads/2013/01/henri-cartier-bresson-age-of-silver-c2a9-john-loengard.jpg>

²⁵ Никитин В. А. Рассказы о фотографах и фотографиях. Решающее мгновение (Анри Картье-Брессон). http://spbphotographer.ru/2015/11/nikitin_cartier-bresson/

Ўз вақтида иқтисодиёт институтини битирган Абдуғани фотография ўзига ром этади, сеҳрлаб кўяди. Ҳаёти, фаолиятини бус-бутун шу соҳага бағишлайди. Ҳозирга қадар Абдуғани Жуманинг тўрт марта шахсий кўргазмаси ўтказилди. Абдусаид Кўчимовнинг “Биз сув ичган дарёлар” китоби Абдуғани Жума фаолияти, маҳоратига бағишланган “Фотограф” очерки билан бошланади. Публицист таҳлиллари, фотографнинг айрим

суратлари олиниши жараёни ҳақидаги ҳикоялари марокли ва таъсирли.

“Абадият қонуни” суратини режиссёр Али Ҳамроев билан мусаввир Раҳим Аҳмедов дала боғига борганда олганини эслаб, фотограф шундай дейди:

“Атрофни айланиб юриб ариқдаги кўприкка кўзим

тушди. Ёғоч чўплари эскириб кетган. Кимсасиз қирда қилпилаб турибди. Мошин-пошинни кўтариши маҳол, арава ўтсаям синиб кетиши мумкин. Сув бир хил жимирлаб оқиб турибди. Сув ўтлари титраниб товланиб турибди. Натура. Юз йилдир, минг йилдир аҳвол шу. Инсон умри кўприқдан бир марта ўтиб қайтгандай гап. Шуларни ўйлаб ўтирсам, кўприқдан бола кўтарган аёл ўтиб қолди. Туширдим. Ўйлаганимча чикмади. Бироздан сўнг бузоқ етаклаган бола ўтди. Нимадир етишмаётгандей эди – олмадим. Устига икки боғ ҳашак орттирган эшак ўтди, елкасига ўроқ ташлаган икки йигит ўтди. Мен кутаяпман. Кўприкка яқин тепаликда ёнбошлаб кутаяпман. Эсимга Баҳодир Йўлдошев тушди. Унинг расмини олиш учун ҳам бир соатдан ортик кутгандим. Бир маҳал йўл бошида жуни тўкилган қари кўппак кўринди. Судралиб кўприкка етди. Тахта-ёғочлар орасидаги қатта-қатта ёриқлардан чўчиб, сакраб ўтмоқчи бўлди. Кўрқиб кетдим. Шундай қилса тарихий ҳолат бузилиб қоладигандек эди. Йўқ, ҳар қалай, сакрамади. Қувониб кетдим. Кўзимни ракурсга босиб пойлаяпман. Нафас олишдан чўчийман. Ит пайқаб қолиб, изига қайтиб қолса нима бўлади, деб ташвишланаман. Ит аста кўприкка чиқди. Юриб боряпти. Олдинги оёғи ерга тегди, кейингиси кўприқда. Олдим! Инсонни чуқур хаёлларга толдирувчи бундай манзара ҳар доим учрамайди”. Абдуғани Жума ушбу сурати – санъат асарини ғурур билан “оддий расм эмас – шедевр, менинг шедеврим!” – дейди. Абдуғани Жума устахонасида бўлган киши хос хоналари, деворлари ранг-баранг фотосуратлар, рангтавир асарлари билан безангани, ўнлаб, юзлаб негативлар сақланаётганини кўриб қойил қолади.

“Бизда фотография ҳақида бунақа қатта-кичик китоблар кўрсатиб қувонганича. – Россияга фотопублицистика, фотосанъат, унинг муаммоларига бағишланган бир қанча номзодлик, докторлик

диссертациялари ёқланган. Бизда эса лоақол бирорта номзодлик диссертацияси ҳам ёзилмаган”.

Фотограф ҳақ гапни айтганича, куюнганича бор. Номзодлик диссертацияси у ёқда турсин, бир-иккитасини ҳисобга олмаганда, магистрлик диссертациялари, малакавий-битирув ишлари ҳам деярли ёзилмаётир. Ҳолбуки, бундай ишларга эҳтиёж, зарурат катта.

Таниқли фотопублицист **Рустам Шагаев** ЎзДЖТУ халқаро журналистика факультети билан учрашувида ўттиз икки йиллик ижодий тажрибасидан келиб чиқиб, мавзу топиш, ракурс танлаш, характер яратиш, расмга хос, мос матн бериш, алоҳида мақола, очерк ёзиш, қаҳрамон, персонажлар билан мулоқот одоби ҳақида қизиқарли, ибратли ҳикоялар

айтиб берди, альбомдаги бир қанча суратларни кўрсатиб, уларнинг яратилиши тарихини мароқли ҳикоя қилди: “Сергелидаги машина бозорини вертолётдан туриб олганман”; “Минораи Калонни олишим учун Мерседес-бенсинг махсус мослама-шотиси эллик метрча кўтариб турган”; “Тўлишиб пишган мана бу буғдойзордаги отахон деҳқонни суратга туширишим учун – мени ўзимдан ҳам бўйдор-барваста мезбон – хоҳиши билан, елкасида кўтариб турган эди”;

“Афғонистонда бир ой юрагимда, мусулмонлигим, самимий муомалам, беғараз, соф ниятда суратга олаётганим иш берди”.

Ўзбекистон давлат мустақиллигига эришгандан сўнг бошқа соҳалар катори фотосанъати, фотожурналистика ҳам янгича руҳ, янгича шиддат билан ривожлана бошлади. Сурат олиш ва чоп этишнинг замонавий воситалари кенг қўлланилиши боис тақдим этилаётган фотоасарларнинг сифати ва бадиий даражаси ҳам кескин ўсди. Бугунги кунда Эрнест Куртвелиев, Турсунали Қўзиев, Рустам Шокиров, Ҳасан Пайдоев, Ҳусниддин Атоевлар ва бошқаларнинг маҳорати ва фолияти ўзбек фотожурналистикасининг ривожига ҳисса қўшмоқда.

Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби, Ўзбекистон Фанлар академиясининг академиги **Турсунали Қўзиев** миллий фотожурналистикамизнинг бугунги кунига баҳо берар экан, шундай дейди:

“Ўзбек фотожурналистикасининг ҳақиқатдан ҳам шонли тарихи тан олинган мактаби бор эди. Бу ўз навбатида миллий фотожурналистикамизнинг тарихини, унинг ўзига хос

олтин даврларини, миллий мактабининг яратилишига ва юксак чўққиларга чиқишига ўз хиссаларини кўшган ёрқин номларни санаб ўтишимиз, уларни доимо ҳурмат билан эслашимиз зарур. Бугунги кунда, улардан бир-иккитаси қолган, холос.

Албатта миллий фотожурналистиканинг янги авлод вакиллари етишиб чиқмоқда. Хуснитдин Ато, Хасан Пайдоев..... Бироқ ушбу авлод фотожурналистларининг ижодига назар ташлар экансиз, улар ўта замонавий фототехникадан, уларнинг мураккаб имкониятларидан самарали фойдаланаётганлиги қанчалик билинса, шунчалик етарлича “мактаб” кўрмаганликлари сезилиб туради.

Бугунги кунда фотожурналистикани “умри тугади” га чиқариб кўйганлар анчагина.

Бироқ, тарихга бир назар ташлайликчи, фотография пайдо бўлганда башоратчилар бир овоздан “ана энди рассомчилик ўлди” деб жар солишганди. Мана 180 йил ўтди ҳамки рассомлар тирик. Кино пайдо бўлганда театрга марсия ўқилганди, телевизор пайдо бўлгач, театрни йўқолдига чиқаришганди. Фотожурналистика ўлиши, йўқолиши мумкин эмас, чунки тасвирсиз далил йўқдир. Ибтидоий даврларда аудиофайллар, кейинчалик эса “юз марта эшитгандан бир марта кўрган афзал” визуаллар даври келганди, энди эса кинетиклар даври келган экан, фотография, фотожурналистика айнан аудиовизуал кинетиклар талабларини яхлит шаклда етказиб бера оладиган муҳим воситага айланди. Унинг аҳамияти ва мазкур хусусияти яқин орада ўз муқобилини топа олмайди. Демак, биз замонавий фотожурналистикани миллий мактабининг асосларини, услубиятини қайтадан тиклашимиз шарт. Бўлмаса сиз-у биз бугунги кунда босма оммавий ахборот воситаларининг саҳифаларида чоп этилаётган “рекламасифат”, паст савияли, сифатсиз фотосуратлардан безиб юраверамиз, чоп этилган фотолар эса фақат суратида ўзини таниган фермернигина хурсанд қилишдан нарига ўтмай қолаверади”²⁶.

Ўзбекистоннинг етакчи фотожурналисти, замонавий фотосуратчи, ўзининг бетакрор, ғоявий жиҳатдан ранг-баранг ишлари билан бир неча бор

юртимизни жаҳон айвонида намоён қилган Эрнест Куртвелиев ўз ижоди ва бугунги замонавий фотожурналистика хусусидаги фикрлари билан миллий журналистиканинг ўзига хослигини очиқ беради:

“Яхши фотосурат аввало ўзида ҳаракатни мужассамлаштириши лозим. Мен саёҳат қилишни ҳуш кўраман ва қаерда бўлмай айнан ўша ҳудуд, халқ, мамлакатга хос бўлган, оддий одам

²⁶ Н.Қосимова. Турсунали Қўзиёв: “Бугунги кундаги ўзбек фотожурналистикаси фотопублицистикага муҳтож”. http://nargis.uz/article_view.php?id=249

эйтибор бермайдиган деталларни кўрсатишга ҳаракат қиламан. Юртимизни деярли тўлиқ айланиб чиқдим. Кўҳна шаҳарларимиз, қадимий обидалар, тенгсиз кўллар, бетакрор табиатини суратларимга муҳрладим. Индонезияга сафарим жараёнида у ердаги бетакрор урф- одатларни, оддий одамларнинг ҳаётини, жунгли ўрмонларининг салобатини, Европанинг дурдонаси Прага шаҳрининг меъморчилиги, Барселонадаги фламенко рақси, Шимолий Америка ландшафтнинг ўзига хослиги ва гўзаллигини ўз суратларимда кўрсатишга ҳаракат қилдим. Фотография дунёга объектив орқали бошқа кўз билан қарашга имкон беради. Масалан, мотокроссни олаётганимда, спортчидан кичкинагина кўлмакдан мотоциклини ҳайдаб ўтишини сўрадим. Ҳосил бўлган сув томчилари эса суратдаги мотоциклчини бошқача ракурсда кўрсатди. Албатта ҳаракатдаги жараённи олиш учун маҳорат ва озроқ иқтидор керак, деб ўйлайман. Афсуски, орадан 25 йил вақт ўтганига қарамай Ўзбекистон босма ОАВда берилаётган суратларда динамика ва ёрқин ранглار, ҳиссиёт етишмайди. Ҳануз собиқ шўро мактабининг таъсири ҳамон сезилади. Фотожурналист кўз илғамайдиган оддий нарсаларни кўрсата олиши лозим. ОАВ учун олинаётган ҳар бир сурат ўзида фойдали ва зарур маълумотларни акс этиши лозим²⁷.

Ўзбекистон Бадиий академияси қошидаги фоторассомлар секцияси, Тошкент фотография уйи, мамлакатимиз ва хорижда мунтазам ўтказиб келинаётган фотокўрғазмалар юртимиз фотосуратчилари ва фотожурналистларининг имконият ва ютуқларини намоён этмоқда.

Савол ва топшириқлар:

1. Фотография сир-асрорлари ҳақида машҳур француз фотопублицисти А.Картье –Брессон фикрларини келтиринг
2. Абдуғани Жуманинг ижодий фаолияти ҳақида нималарни биласиз?
- 3.Таниқли фотопублицист Рустам Шагаевнинг миллий фотожурналистикага қўшган ҳиссаси нималарда кўринади?
4. Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби, Ўзбекистон Фанлар академиясининг академиги Турсунали Қўзиёев миллий фотожурналистикамизнинг бугунги кунига қандай баҳо берган?
5. Мустақил Ўзбекистонда фотожурналистика ривожига ҳисса қўшаётган қайси фотожурналистларни биласиз?

Мавзу юзасидан тавсия этилаётган адабиётлар:

1. <http://www.si-foto.com/wp-content/uploads/2013/01/henri-cartier-bresson-age-of-silver-c2a9-john-loengard.jpg>

²⁷ Н.Қосимова. Эрнест Куртвельев: “Фотожурналист ёлгон сўзламаслиги, аксинча одамларга ҳақиқатни кўрсатиши лозим”. http://nargis.uz/article_view.php?id=402

2. Никитин В. А. Рассказы о фотографах и фотографиях. Решающее мгновение (Анри Картье-Брессон). http://spbphotographer.ru/2015/11/nikitin_cartier-bresson/

3. Н.Қосимова. Турсунали Қўзиёв: “Бугунги кундаги ўзбек фотожурналистикаси фотопублицистикага муҳтож”. http://nargis.uz/article_view.php?id=249

4. Н.Қосимова. Эрнест Куртвелиев: “Фотожурналист ёлғон сўзламаслиги, аксинча одамларга ҳақиқатни кўрсатиши лозим”. http://nargis.uz/article_view.php?id=402

2-БОБ. ФОТОЖУРНАЛИСТИКАНИНГ ТЕХНОЛОГИК ВА ТАШКИЛИЙ АСОСЛАРИ

§2.1. Фотожурналист қуроли: фототехника

Биз кўзларимиз билан кўраётган ҳар бир нарса ўткинчи. Инсон кўз-садафига олган оламни эслаб қолиши мумкин, лекин уни хотирага ёзиб олиб ҳам, бошқаларга кўрсатиб ҳам бўлмайди. Бу вазифани бажариш учун эса бизга ФОТОКАМЕРА керак. Бу ёруғлик ўтказмайдиган қутича фаолияти учун қуйидаги беш унсур талаб этилади:

1.Бирор бир объектдан ёруғликни ёзиб олувчи, оптик тасвир ҳосил қилувчи сенсорлар;

2.Сенсорга объектдан тарқалаётган ёруғлик нурларини йиғувчи линзалар;

3.Линзалардаги сенсорга қанча ёруғлик етиб боришини назорат қилувчи аппаратура ва диафрагмалар;

4.Сенсорга қачон ва қанча ёруғлик тушиши мумкинлигини назорат қилувчи затвор.

5.Камерани сурати олинадиган объектга тўғирловчи мослама (виевфиндер).

Фототехника тарихига назар ташлар эканмиз юқорида тилга олинган камера-обскурадани сўнг айнан унинг тамойиллари асосида ишлайдиган бир объективли ойнали фотоаппарат 1861 йили инглиз кашфиётчиси Т. Саттон томонидан патентланади. 1896 йили Россияда И.Карпов томонидан ҳам фотоаппарат ясалади. Икки объективли ойнали фотоаппаратни Р. ва Дж. Беклар патентлашади. 1929 йили немис конструкторлари Р. Гейдике ва П. Франкелар эса ойнали фотоаппарат “Роллейфлекс”ни ясаб, у мунтазам равишда такомиллаштирилган ҳолда 60 йил давомида сотувга қўйиб келинди. 1855 йили эса кичик, қутили фотоаппарат ихтиро қилинади. У осонгина аёлларнинг сумкачасига сиғар ҳажмда эди. Полиция учун инглиз ихтирочиси Т. Болас 1881 йили иккита “детектив” фотоаппаратларни ясайди. Уларда олинган суратларни шу заҳотиёқ чиқариш мумкин эди. Бундай фотоаппаратлар сумка, бинокл, соат кўринишда бўлар эди. 1890-1950 йилларда бокс-камера номи олинган фотоаппаратлар кенг тарқалади.

Уларнинг ичида энг машхури “Kodak” фотоаппарати бўлиб, у фототехника ривожининг янги босқичини бошлаб берди. Фотоаппарат плёнкага 100 та сурат олиш имконига эга эди.

1890- йилларда нурга нисбатан юқори сезувчанликка эга бўлган фотоплёнканинг яратилиши фототехника ривожини янада жадаллаштирди. Айнан янги модификациядаги фотоаппаратлардан бири Германияда ишлаб чиқарилган “Иконта” бўлиб, у 1929 йили ишлаб чиқарилган эди. Янги изланишлар стерео - ва панорамали фотокамераларнинг яратилишига олиб келди. Стереоскопик суратга олишнинг биринчи тажрибаси Мозер томонидан 1844 йилда амалга оширилди. Айнан унинг ишлаш принципини 1849 йилда машхур инглиз физик-оптиги Д. Брюстер тасвирлаб берган эди. 1850 йили Милле ва 1852 йили Дансер дегерротип платиналарда суратга олиш учун фотокамералар ясашади. Россияда стереоскопик аппарат И.Ф. Александров томонидан 1854 йили ясалган эди. Конструктор Д.П. Езучевский 1875 йили стереоскопик фотоаппарат яратиб, у олдингисидан 12 та 7X8,5 см. ҳажмли куруқ бром-желатин пластинкаларда суратга олишга мўлжалланган эди. Фотокамеранинг шу заҳотиёқ суратга олиши учун затвор ва видержкаси мавжуд бўлган. У 1878 йили Париждаги кўргазмада бронза медалига лойиқ деб топилган.

1912 йили америкалик Ж. Смит кичик размердаги 35-мм киноплёнкага суратга оладиган фотоаппаратни ясайди. Кейинчалик Францияда шу турдаги “Хомеос-3”, Германияда “Минограф” фа бошқалар ишлаб чиқарила бошланади. 1913 йили Э. Лейц фирмасининг муҳандис-конструктори О. Барнак кичик форматли фотоаппаратни ясаб, унга “Ur Leica” деб ном беради. 1925 йили эса 1000 дон “Leica-1” фотоаппаратлари ишлаб чиқарилади. 1935 йили жуда кичик фотоаппаратлар “Минокс” (В. Заппа), Германияда “Линхоф” ва Швейцарияда “Синар” нинг яратилади.

Савол ва топшириқлар:

1. Фотокамера учун талаб қилинадиган унсурлар нечта?
2. Инглиз кашфиётчиси Т. Саттон қандай фотоаппаратни яратди?
3. Қайси фотоаппарат 60 йил давомида сотувга қўйиб келинди?
4. Конструктор Д.П. Езучевский 1875 йили нимани яратди?
5. 1935 йили қандай жуда кичик фотоаппаратлар ишлаб чиқарила бошланди ?

Мавзу юзасидан тавсия этилаётган адабиётлар

1. Dennis P.Curtin. The Textbook of Dijital photography. <http://www.shortcourses.com>. Inc. 2007
2. Kobre, Kenneth. Photojournalism, Sixth Edition: The Professionals' Approach. Focal Press, 2008
3. Gee, Catherine. "The Demise of Photojournalism." Cardiff University School of Journalism. Media and Cultural Studies. December 15, 2006.
4. Ultimate field guide to photography. National Geographic Photography Basics.

§2.2. Рақамли фотокамералар

Компьютерлар энди деярли ҳамма нарсани бажара олади. Жавонларда ёзадиган машинкалар чангиб ётибди, стол ичида бўёқ билан бўёқ чўткалари ётибди. Хонадаги китоб жавонларни, маълумотномалар, энциклопедиялар ва бадиий альбомлар бекорга эгаллаб турибди. Бугунги кунда компьютерни бир жуфт тугмачаларига боссангиз монитор экранда виртуал ёзадиган машинкаси, расом устахонасидаги энг бой рангли бўёқлар ва чўткалари, муסיкий транзисторлар, катта кутубхона ҳам пайдо бўлади. Бу ерда бадиий фильм ёки муסיкий видеоклип ҳам кўрсак бўлади. Модем ёрдамида дўстларимизга кўнғироқ қилиб, ишдан чалғимай улар билан гаплашиб олсак ҳам бўлади.

Энди эски фотоаппаратингизни унутсангиз ҳам бўлади. Чунки рақамли камера кичик компьютер бўлиб, барча амалларни ўзи бажаради. Сиз фақатгина тугмачани боссангиз бўлди. Рақамли фотокамера афзалликлари:

биринчидан, ҳеч қандай фотоплёнка керак бўлмайди, демак, суратларни чиқариш ҳам керак эмас. Агар сизда рангли принтер бўлса натижани дарҳол чиқариб кўрсангиз бўлади;

иккинчидан, муваффақиятсиз кадрларни расмга олиш жараёнинг ўзида йўқ қилиш мумкин, бу кўп харажатлардан озод қилади;

учинчидан, фотосуратни телевизор ёки монитор экранда кўриш, бир қисмини компьютер хотирасида сақлаш ҳам мумкин;

тўртинчидан, кўп камералар узоқлашиб қолган объектларни яқинлаштириш мумкин, овозли таҳлилларни ёзиб олиш ва видеога олиш (юқори сифат бўлмаган ва фақат қисқа муддат 12 с.гача ёзиш) мумкин;

бешинчидан, суратларни дархол ўрнатилган ЖК дисплейда кўриш мумкин.

Ҳар бир фотокамерада ёруғлик сезувчи матрицаси мавжуд. Уни CCD (Charge Couple Device) ёки ПЗС (зарядли алоқа ускунаси) дейилади. Кўпинча камераларда 1/3 дюймли матрица ўрнатилади. У электр сигналлар орқали объект ёритилганлиги ҳақидаги маълумотни етказадиган ёруғлик сезувчи элементлардан иборат. Фотокамеранинг хусусияти тўғридан-тўғри матрица элементлари миқдорига боғлиқ. Ишлаб чиқарувчи фирмалар доим янги катта ўлчамли русумларни ишлаб чиқармоқда, демак, матрица элементлари миқдори ҳам ошиб бормоқда. Агар эски русумларда бундай элементлар 350 мингга яқин бўлган бўлса, янги аппаратларда бундай элементлар икки миллиондан ортиқ. Матрицалар анчадан бери нафақат рақамли фотокамераларда, балки маиший видеокамераларда қўлланилади. Сурат сифати нафақат матрицанинг ёруғлик сезувчи элементлар сони билан аниқланади: энг муҳими фототехникада оптика сифатида бўлади. Рақамли фотокамералар фокус масофаси 8 мм. ($f=8$ мм. F3 эквивалент $f=35$ мм. 35 мм.ли камералар учун) атрофида ўзгариб туради. Фотокамералар диафрагмаси одатда мустаҳкамланган бўлади. Камера танлаганда оптик ўзгарувчан фокус масофанинг мавжудлигига эътибор бериши керак. Одатда бундай фотокамералар қиммат туради. Рақамли фокус масофани ишлатиш фотосуратдаги сифатида ёмон томонга акс этади.

Фотокамераларнинг кўп русумларида автоматик ҳолда тартибга солинади, қимматроқ русумларда эса видержкани қўл билан тўғрилаш ҳам мумкин. Деярли барча замонавий рақамли камераларда LCD-дисплейлари бор. Бундай дисплейлар диогонал ўлчови 2 дюймга яқин бўлади. Уларнинг асосий функциялари хотирада сақланган суратларни кўриш ҳамда оптик видеокидировни тўлиқ алмаштириш ёки дубллашдан иборат. Ўрнатилган дисплейнинг яна бир функцияси-экранли менюсидир. Шу сабабли фотокамера панелидан кўпгина бошқариш тугмачалари олиб ташланади. Интерактив меню ёрдамида ўзингизга ёқмаган суратларни танлаб ўчириш мумкин.

Олинган фотосуратлар қаерда сақланади? Сақлаш ускуналари кўп эмас. Асосан камерани маҳсус слотига ўрнатиладиган флеш-картадир. Хотира картасини энг тарқалган тури Smart+Media.4-Mb Smart Media картасига 1680x1280 кенгайтмали 12-та кадр сиғади. Сақланадиган кадрлар сони камерада ишлатиладиган тасвирни сиқиш даражасига боғлиқ. Олинган тасвир машхур JPEG сиқиш форматида сақланади. Баъзи бир фотокамераларда (масалан, EPSON PhotoPC 50) ички хотираси мавжуд. Бироқ деярли ҳаммасида хотирани кенгайтириш слоти бор. Кадрларни сақлаб қолишни бошқа усуллари ҳам мавжуд (оддий дискеталарда 40 Мб дискка Click Home га фирмасидан).

Фотокамерадаги суратларни сақлаш, таҳрирлаш ёки фотопринтерда босмага чиқариш, компьютерга ёзиб олиш учун баъзи бир камералар босқич портли уланиш жойлари билан жиҳозланган бўлади. Камера компонентига

кирадиган уланиш шнури ёрдамида компьютерни босқичма-босқич портга бир учини улаб, иккинчи учи билан камерага уланиб тасвир узатилиши содир бўлади. Бундай маълумотларни узатиш вақтни кўп олади. Компьютерлар билан интерфейс ва алоқанинг энг қулайи Smart-Media карталари учун адаптердир. Ажойиб уч дюймлик дискета сифатида ишланган, лекин оддий дискета эмас. Бу дискетада батареякалар мавжуд. Флеш-карта ёнидаги тешикка ўрнатилади, диск юритувчига адаптер қўйилади. Батареядан ёқиш фақат диск юритувчига адаптерни махсус микроўчирувчи жавоб беради. Компьютер билан алоқа учун энг тез ёкилиш, USB шина орқали уланишдир.

Биринчи рақамли фотокамера Mavica Sony компанияси томонидан 1981 йилда ишлаб чиқарилган эди. 1994 йили эса рақамли камеранинг

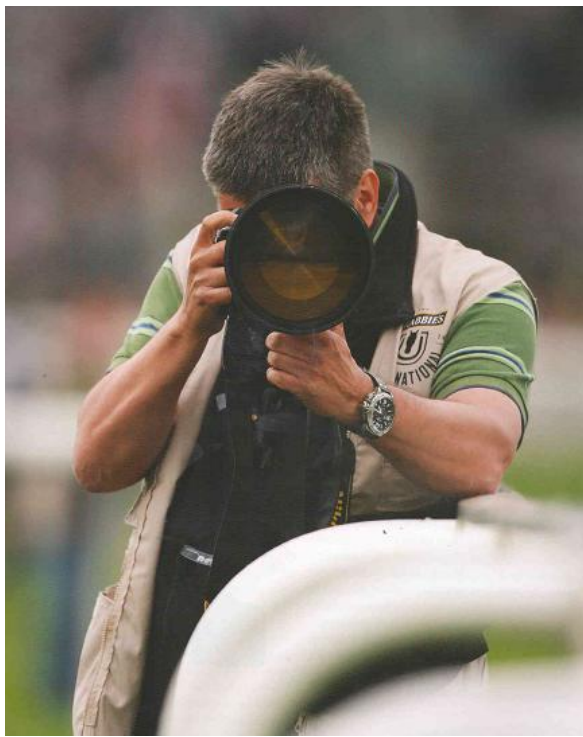
такомилла шган

варианти Apple QuickTake 100 яратилади. Унинг разрешеніе VGA (640x480) бўлиб, барча фотоишқибозлари ундан фойдаланишлари мумкин эди. 1995 йили VGA-камералар - Apple QuickTake 150 ва

Kodak DC40 яратилади.

Уларнинг нархи ўша пайти 1000 доллар атрофида эди. Шу йили энг муваффақиятли модел - Casio QV100 яратилади. 1996 йили жаҳон фотобозорини Olympus компанияси эгаллай бошлади. У яратган рақамли фотокамераларда бир қанча жамланма амаллар мавжуд эди: камера + принтер + сканер + фотоахборотни сақловчи персонал омбор. Шундан сўнг рақамли фотокамералар ишлаб чиқарилиш жадаллик билан Fujifilm, Canon ва Nikon компаниялари томонидан йўлга қўйилди. Kodak Япония фирмалари билан рақобатлаша олмади. Машхур Polaroid эса синди.

Ягона линзали рефлексив фотокамералар

Сони кундан кунга ошиб бораётган кўпгина нашриёт фотосуратчилари рақамли ягона линзали рефлексив камералар DSLR дан фойдаланишади. Бундай камера турли бир-бирига боғлиқ бўлган линзалардан иборат ва тасвир аксланадиган кўзгудан экран орқали образни тўлиқ акс эттира олади. Ушбу

акс эттирилган сурат линза орқали тасвир кўрилганда худди кўз кўриш даражасидаги масофада тургандек намоён бўлади. Айти дамда суратга олиш жараёнида ёруғликдан объектив ойнаси кўтарилади ва нур кўрсаткичини созлаш учун суратга олиш тугмаси очилади. Сўнгра ушбу тугма экспозиция тамомлангунича ёпиқ туради, ойна тушганидан кейин эса сурат тугмаси кейинги экспозиция учун тайёр ҳолатига қайтади.

Замонавий DSLP камералари авваллари фильмлар суратга олиш учун ишлатилган камераларнинг авлодларидандир. Ҳақиқатдан ҳам, энг биринчи DSLP камералар фильмлар съёмкасида ишлатилиб, орқа қисмлари

камеранинг пастки қисмига булутланган бўлиб, уларга хос катта ҳажмдаги модул, электроника ва ҳажмни ўз ичига жамлаган.²⁸

Бироқ эндиликда DSLP камералари жуда ривожланган бўлиб, уларнинг кенг тарқалган моделлари, турли нархли ва ҳар хил мукамаллик даражасидаги хиллари мавжуд. Ҳар бир камеранинг янги авлоди ўзида суратларнинг каттароқ ўлчами (мегапиксел), юқори ISO бошқаруви, батарея қувватининг кўп муддатга этиш давомийлиги ва суратга олиш тезкорлигини ўзида

муҳасам этган. Кўшимча маблағ талаб этиладиган моделлар фақат жуда тезкорлиги билангина эмас, сув ва чанг киришдан қилинган муҳофаза, такомиллашган Wi-fi ёки интернет тармоқларига уланиш имконияти билан ҳам бугун кенг тарқалмоқда.

Кодак DSS 620 энг биринчи DSLP камералардан бири бўлган.

У ўзида Nikon F5, оғирлиги 1.58 кг. бўлган 2 мегапикселли протатип танасини муҳасам этгани билан характерланади. У бир сонияда 3.5 fps мўлжални буффер тўлишидан олдин беш сония ичида суратга тушириши мумкин. Сўнгра ушбу суратлар twin PSMSIA карталарига махсус Adobe Photoshopни талаб қиладиган Raw форматида ёзиб олинади. 1999 йилда бу камералар 10.000 фунт стерлингга сотувга қўйилганига қарамай, ҳар бир замонавий Nikon фотожурналистларнинг орзу ва хоҳиши бўлган.²⁹

Бундан ўн беш йил ўтиб, 46 мегапикселли, 11 fps рамкали сурат ва оғирлиги 1.35 кг. бўлган Nikonнинг D4s модели пайдо бўлди.

²⁸ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

²⁹ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

Canon EOS 1 DX 2011 йилда 18 мэгапикселли, бир сонияда 12 fpsгача тасвирга оладиган камерани йўлга қўйди, унинг устки қисми ечиладиган, магнезиум танаси эса тиниқ кўринишга эга эди.

Камера сенсори. Сенсор рақамли камеранинг юраги, яъни ёруғликни маълумотга айлантирувчи кремнийдан ишланган ярим ўтказгичдир. Бугунги кунда DSLPларнинг кўпчилиги бир-бирини тўлдирувчи метал оксидли ярим ўтказгич (SMOS) дан унинг муобили, нархи қимматроқ бўлган заряд олувчи курилма (SSD) га нисбатан кўпроқ фойдаланадилар.³⁰

Содда қилиб айтганда, камерадаги сенсор қанча катта бўлса, шунча яхши. Негаки, ҳар бир сенсор уларга тушадиган ёруғликни ёзиб олувчи фотоўринлардан иборат бўлади. У фотосуратнинг асосини шакллантирувчи зарядга айлантирилади. Каттароқ фотоўринлар кўпроқ ёруғликни жамлайди ва шу сабабли яхшироқ динамик имкониятга эга, овозга кам таъсир этувчи ва ёнидаги фотоўринларда содир бўлган йўқотишлардан кам тасирланувчи бўлади. Йирик сенсорлар фақатгина катта фотоўринни эмас, балки уларнинг кўпчилигини сенсорга жойлаштириш имконини беради ва қанчалик катта фотоўрин бўлса шунчалик катта тиниқликка эришиш мумкин бўлади. Қисқача қилиб айтганда расмнинг сифати яхшироқ бўлади.

Фотоўринлар уларга тушаётган ёруғлик кучланишини осонгина ёзиб олса-да, бироқ ранг ажрата олмайди. Шу сабабли тўлиқ рангли расмни

яратиш учун кўпчилик сенсорлар тўплами қизил, яшил ва кўк ранглар билан тўлдирилган ранг филтрловчи мозаика қоплами билан ўралган бўлади. Бу ҳар бир фотоўринга асосий ранг кучланишини ёзиб олиш имконини беради. Сўнгра “demosaising” деб аталувчи жараён ёрдамида рақамли тасвирнинг тўлиқ рангдаги тиниқ шаклини яратиш учун қўшимчалар қўшилади.

³⁰ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

Девид Ческин Шотландия чегарасидаги қишлоқ ва шаҳарларда тезликни пасайтириш таклифи билан келган Шотландиянинг Транспорт вазири Кейт Брауннинг олдидан ўтиб кетаётган машинани хиралаштириш учун секинлашган затвор тезлигидан фойдаланган.

Тасвирни сақлаш ва кейингисига ўтказиш механизми (затвор). Камерадаги затворга белгиланган тезлик замонавий камераларда 30 сониядан 1/4000 сониягача бўлади. Тўлиқ тўхтовлардаги ҳар бир тўхтов икки баробар кўп ёруғликка ёки унинг ярмига тенг бўлади (1/1000 сониядаги бир тўхтов 1/2000 сонияга нисбатан сустроқ бўлади. Масалан, экранда икки баробар ёруғроқ кўрсатади. 1/4000 сония бир тўхтови 1/2000 сония тўхтовидан тезроқ ҳисобланади. Шунинг учун сенсор икки баробар кўп ёруғлик қабул қилади). Тез бажариладиган ҳаракатларни музлатиш учун затворнинг қисқа тезлиги энг мақбул ҳисобланади. Шунингдек, камера силжишида юзага келган эффектлар телерасм линзаси билан камайтиради. Затворнинг катта тезлиги эса элементларнинг силжиши оқибатида расмда хиралашшишига олиб келиши мумкин.³¹

DCLPлар экранга яқин бўлган марказий текис затвордан фойдаланади. Марказий текис затвор экран орқали силжийдиган хира материалдан ташкил топган пардалар жуфтлигидан иборат: биринчи парда экспозицияни (exposure) бошлаш учун очилса, иккинчи парда уни ёпади ва затвор тезлиги жараён вақти, деб белгиланади.

Затвор тезлиги 1/250 сониядан пастроқ тезликка эга бўлганда биринчи парда иккинчи парда ёпилишидан олдин тўлиқ очилади ва экран тўлиқ кўрсатилади. Бироқ иккинчи парда тезлашган затвор тезлиги билан биринчи парда рамканинг ҳар тарафидан ўтиб бўлгунига қадар ёпилиши зарур. Бу нарса ёруғликнинг экран бўйлаб тез тарқалишини таъминлайди.

Шу сабабли, синхронизация ва электрон фотоаппарат ёриткичи затвор тезлиги бўлганда ва бутун экран очилганда ишлайди (одатда 1/250 сек.ёки ундан кўпроқ). Ультра қисқа экспозиция вақти тез ҳаракатланадиган предметларни аниқ ёмонлашувига олиб келиши ҳам мумкин. Агар уларнинг рамкадаги жойлашуви экспозиция давомида силжиса, унинг таъсири муҳим тажрибали аҳамиятга эга бўлмайди.

Кўринишни топиш (the Viewfinder). Ягона шаклдаги линзали камералар расмга олиш оптикиси орқали экраннинг уст қисмида ёруғликни акс эттиради. Бу схеманинг фойдали томони шундаки, сураткаш тасвирни аниқ ва бор ҳолича кўрсатиб бериши мумкин. Бироқ, ойна ярим шаффоф бўлганлиги учун ҳамма ёруғлик кўриш ойнасига таъсир қилмайди. Экран устида тарқалаётган баъзи ёруғликлар экспозицияни ҳисоблаш учун ёрдан беради ва расмни аниқ ва тўғри марказда ушлаб туришни таъминлайди. Автофокус учун ишлатилган жойлар ҳақида маълумотларга Viewfinderда алоҳида эътибор берилади.

Viewfinder атрофида, DSLP (рақамли ягона линза шакли) сураткашга бир қатор ахборот беради. Булар затвор тезлиги, диафрагма, излаш (ISO),

³¹ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

таъсир қилиш тартиблари, хотирада қанча жой қолганлиги ва камеранинг буфери, чироқ ёнишга тайёр ёки тайёр эмаслиги, қувватнинг ҳолати ва бошқалардан иборат.

Бугун замонавий DSLP турдаги камералар “жонли кўриниш” турини ҳам таклиф қилмоқда. Бунинг учун LSD (суяқ кристалли дисплей) камеранинг орқа томони

электрон Viewfinder ўрнида ишлатилади. Баъзи моделларда экран белдан букилган ҳолатда бўлади, бу эса сураткаш уни хоҳлаган томонига буришига имкон яратади. Жонли кўринишнинг фойдали томонлари қуйидагилар:

- ✓ Сураткаш расмни тўғридан тўғри экран орқали кўра олиши муҳим нуқтани таҳлил қила олиши учун ёрдам беради. Агар расм жонли кўринишда олинган бўлса, тайёр бўлган сурат аниқ фокус ичида бўлади. Нурларни фокусга тўплаш жараёнида ойна пастга туширилса, муаммо келиб чиқиши мумкин.
- ✓ Автофокусни экраннинг исталган жойига жойлаштириш мумкин.
- ✓ LSD экран билан камерани паст даражада ишлатиш мумкин.³²

Жонли кўринишнинг камчиликлари қуйидагилар:

- LSD экранга қуёш нурлари тушганда камерада суратни кўриш қийинлашади.
- Автофокус секин ишлайди.
- Камера сураткашдан узоқроқда туриши керак, бунда камеранинг силкиниб кетиш даражаси юқори бўлади.³³

Одатда, “жонли кўриниш” матбуот ходимлари учун параметрларини созлаш учун вақт бўлмаган пайтларда қўл келади. Кам бошқариладиган камералар учоёқли ускунага ўрнатилиб катта планда олинган суратлар ёки жонли суратларни олишда ҳақиқатдан ҳам фойдали ҳисобланади.

Камеранинг орқа тарафидаги LSD экран олган суратларингизни тезда қайта кўриб чиқишга, рамкалар, фокус нуқталар ва ҳолатларни текширишга имкон яратади. Кўпгина камераларда “жонли кўриниш” режими мавжуд бўлиб, олинган кадрларни экран орқали кўра олиш мумкин.³⁴

Камеранинг бошқа хусусиятлари. Суратга олиш режими: барча DSLPлар сураткашлар танлаган ҳамда улар учта ўзгарувчан экспозицияларни (затвор тезлиги, диафрагма ва ISO) бошқара оладиган суратга олиш режимларини таклиф этади.

³² Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

³³ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

³⁴ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015.

Диафрагма режимида сураткашлар ISO ва диафрагма параметрларини танлайди ҳамда олинган расмни аниқ чиқиши учун керак бўлган тезликни аниқлайди.

Затвор (shutter) режимида эса сураткаш ISO ва затвор тезлиги билан бирга камерага мос диафрагмани танлайди.

Ҳар иккала ҳолатда ҳам қўшимча параметрлар ISO даги ўзгаришларни кучайтириши мумкин. Агар затвор тезлиги паст бўлса, камеранинг силкиниб, суратнинг сифатсиз чиқиши деярли кузатилмайди.

Расмнинг жойлашуви экраннинг ҳар бир қисми учун мос бўлади. Агар уларда диафрагма аҳамияти сақлаб қолинган бўлса сурат учун фойдали бўлади. Худди Левис Вайлднинг марказий Лондондаги Англия банки ҳовлисидаги баҳор гуллари тасвирланган суратдек. Унда мос танланган диафрагма гуллар ва биноларнинг ҳар бирини аниқлигини сақлаб қолган ҳолда гул япроқларининг тасвири чироқлар ёрдамида ёритиб, олдинги фонда тасвирлаб берилган.

Бошқа усуллар қуйидагиларни ўз ичига олади: авто усул - бу ерда камера ISO, затвор тезлиги ва диафрагмани танлайди; дастур усули - бу ерда камера затвор тезлиги ва диафрагмани танлайди лекин сураткаш созламани ўзи учун мослаштириш имкониятига эга; мануал усули (қўлда созлаш) - бу ерда сураткаш ўзи барча таъсир параметрларини ўрнатади.

Мануал усулидан бошқа бўлган усулларда, камера одатда камерага бириктирилган чакнаш (вспышка) ёки ўрнатилган чакнаш актив ҳолатда эканини текширади. Агар шундай бўлса, камера тортишиш тезлигининг чакнаш(вспышка) билан биргаликда синхрон бажарилишини таъминлайди.

Автофокус режими (AF): кўпгина DSLR лар “фош этиш фазалари” автофункциясида, унинг оддийроқ формасида ушбу тизимдан камерадаги асосий ойнанинг ортида жойлашган иккинчи ойнадан экран устига нурни қайтариш учун фойдаланилади. Нур экранга етиб келишидан олдин кичик линзалардан ўтиб иккига ажралади. Расмнинг жойлашуви экраннинг ҳар бир қисми учун мос бўлади. Агар уларда диафрагма аҳамияти сақлаб қолинган бўлса, сурат учун фойдали бўлади. Худди Левис Вайлдининг марказий Лондондаги Англия банки ҳовлисидаги баҳор гуллари тасвирланган суратидек. Унда мос танланган диафрагма гуллар ва биноларнинг ҳар бирини аниқлигини сақлаб қолган ҳолда гул япроқларининг тасвири чироқлар ёрдамида ёритиб, олдинги фонда тасвирлаб берилган.

DSLR типидagi камералар экранда акс этадиган турли позицияларни аниқлаштириб берувчи бир эмас кўплаб автофокус сенсорларига эга. Уларнинг баъзи турлари $f/2.8$ ёки ундан кенгроқ ўлчамдаги тирқишга эга линзаларда ишлайди. Масалан, баъзилари ҳам вертикал, ҳам горизонтал чизиқларга фокус нуқтасини қарата олиш имкониятига эга “кесиб ўтувчи” турдаги камералар бўлса, бошқалари тасвирнинг бирор мўлжалинигина (ёки горизонтал ёки вертикал, бироқ икки томонлама эмас) нурнинг марказий нуқтаси сифатида белгилай олувчи “чизиқли” камералар ҳисобланади.³⁵

Фокусга, яъни нурнинг марказий нуқтасига эга расмлар, фокуси аниқланмаган расмларга нисбатан юқорироқ контрастга егадир. Бундан ташқари, автофокуснинг иккита тури мавжуд бўлиб, улар бир тасвири ёки давомли бўлиши мумкин.

Расмнинг бир тасвири турини суратга олиш давомида фотограф тугмачани тасвир тиниқроқ чиқиши учун қисман қаттиқроқ босади. Шунда камера линзалар орқали фокус нуқтасини аниқлашга киришади. Фокус аниқлангач, камера бу ҳақида сигнал орқали хабар беради. Агар сигнал мавжуд бўлмаса, буни экрандаги тиниқлик даражасининг юқори босқичга кўтарилганидан ҳам билиб олиш мумкин. Ана энди фотограф тугмачани охиригача босади ва сурат олинади.

Давомли тасвирларни суратга олишда еса камера тасвирнинг ҳар бир қисмига фокус нуқтаси сифатида қарашга ҳаракат қилади.

Drive режими: Қисқа вақт ичида кўплаб расмларни суратга олиш имкониятига drive режими дейилади. Мазкур режимнинг мавжудлиги оммавий ахборот воситалари фотографлари учун жуда муҳим саналади.

³⁵ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

Айниқса, спортга тааллуқли ёки тез содир бўладиган янгиликлар ёритиладиган нашр фотографларидан ўта тезкорликни талаб этади.

Бундан ташқари кўп сурат олиш камерадаги буфер хотирасининг хажмига, файлнинг форматига, тасвирларнинг хотира картасига ёзилиш тезлигига ҳам боғлиқ бўлиши мумкин. Чунки буфер хотираси тўлгач, суратга олиш тугмачаси “қулфланади” ва хотирадаги расмлар ўчирилмагунча ёки бошқа буфер хотира жойланилмагунча суратга олиш имкони бўлмайди. Масалан, Никон компаниясининг D4s ҳамда Canonнинг EOS 1DX камералари жараён секинлашмасидан аввал тўхтовсиз 50 та расмни кетма-кетликда олиш имконига эга.

Барча DSLR камералар ҳам битталаб ҳам тўхтовсиз кетма-кетликда суратга олиш имконини беради. Бир дона расмни суратга олиш учун камера тугмачаси тўлиқ бир марта босилади. Давомли кадрлар учун эса тугмача босилиб ушлаб турилади. Тугмача қўйиб юборилгач ёки камеранинг буфер хотираси тўлгач, давомли суратга олиш жараёни тўхтайдди. Камераларнинг баъзи моделлари давомли суратларни олишда икки хил режимни: “юқори тезланиш” (high speed) ҳамда “паст тезланиш” (low speed) режимларини тақдим этади.

Баъзи камераларда “овозсиз” (silent) режими ҳам мавжуд бўлиб, у суратларни ҳеч қандай шовқинсиз олиш имконини беради.

Кўпчилик DSLR камераларда “Self-timer” хизмати ҳам мавжуд бўлиб, бу сураткашга белгилаган маълум вақтдан сўнг камеранинг ўзи суратга олиши имконини беради.

Мазкур расмда Nikon компаниясига тегишли камера (The Nikon Df) тасвирланган бўлиб, унда доналаб (S) суратга олиш, юқори тезланишда давомли суратга олиш (Sh), паст тезланишда давомли суратга олиш (Sl), овозсиз (Q) ва таймерли суратга олиш имкониятлари мавжуд.³⁶

Кўпчилик DSLR камералари Compact Flash (CF) ёки Secure Digital (SD) хотира карталарида ишлайди.

Боғланиш. DSLR камераларда бошқа турли воситалар билан боғланиш имкониятлари мавжуд. Боғланиш тирқишлари кўпинча камеранинг ён тарафида химоя билан қопланган ҳолда жойлаштирилган бўлади.

USB: USB воситаси учун ажрати лган жой камерани компьютер билан боғлашга хизмат қилади. Содда қилиб айтганда, мазкур қурилма камера хотирасидаги расмларни компьютерга ўтказиб бериш вазифасини бажаради.

Видео out: Боғланишнинг мазкур тури камера хотирасидаги видеони тўғридан тўғри каттароқ экранда кўриш имконини беради. Бундан ташқари,

³⁶ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

мазкур курилма каттароқ экрандаги видеони худди камера суратга олаётгандек ёзиб олиш имкониятига ҳам эга.

Аудио in/out: Аудио out тизими асосан видео ёзиб олинаётган вақтда ундаги овознинг баландлик даражасини белгилашда ишлатилади. Аудио in хизмати эса қўшимча микрофон ўрнатиш вазифасини бажаради.³⁷

Ихчам камералар. Булар – жамиятдаги барча инсонлар ишлатадиган оддий камералар. Бундай камера турлари одатда кичик сенсор ёрдамида бошқарилади ва ажралмас яқинлаштирувчи ва узоклаштирувчи мосламага эга бўлади. Баъзи пайтларда ушбу мосламалар 3:1 диапазонни қамраб олади. Камеранинг 50:1 диапазонни қамраб оладиган турлари жуда қиммат туради. Харидорлар орасида бир вақтнинг ўзида баъзи бир ихчам (компакт) камераларда оптик кўриниш кидирувчилар ҳам топилади, уларга фойдаланувчига қулайлик яратиш мақсадида олинаётган суратни кўриб туриши учун, камеранинг орқа тарафига суюқ кристалли LSD экран ўрнатилган. Кўплаб ҳолатларда ва курилма бирлаштирилган бўлади.

Диапазон кидирувчи камералар.

Бундай камералар компакт камераларга нисбатан анча такомиллашган бўлиб, улар интер-ўзгарувчан линза, диапазон кидирувчи фокус ва тўғридан-тўғри, тўлиқ тасвирлаш имкониятини беради.

Бундай камераларни ишлаб чиқарувчи энг машҳур компания бу “Leuca”дир. Камералар ҳажми кичиклиги, жараённинг товушсиз амалга

ошиши, асосан, кенг бурчакли линзалар ёрдамида пац ёрикликда ҳам аниқликни таъминловчи фокус олиш тизими мавжудлиги уларнинг асосий афзалликлари саналади. Линзалар 16 мм.дан 135 мм.гача марказий узунлик (давомийлик)га қодир.³⁸

Камерадан келиб чиқиб муҳим ва ажралмас тасвир кидирувчи 24 ва 85 мм. оралиғидаги линзаларга мослашиши мумкин. Қалта линзалар учун махсус тасвир кидирувчилар камеранинг қўшимча қисмларига мослаштирилиб қисқартирилишига тўғри келади.

Компакт (ихчам) тизимли фотокамералар. Компакт тизимли камералар ойнасиз, аммо интер-ўзгарувчан линзаларни ўз ичига олади. Бу эса уларга DSLR камераларидан кичикроқ ва ёрқинроқ бўлиш имкониятини ҳамда солиштирма сенсор ўлчами ва сурат сифатини таъминлайди.

Ҳозирда кўплаб ишлаб чиқарувчиларда “Olimpus” ва “Panasonic”лардан келиб чиққан машҳур “SSS” моделларига эга. Ушбу камералар “Micro Four

³⁷ Dominick. Joseph R. The Dynamics of mass communication. New York.: 1996.

³⁸ Dominick. Joseph R. The Dynamics of mass communication. New York.: 1996.

Thirds” (17,3 x13 мм. сенсор ўлчами) ва “Fujifilm” (APC –ўлчамли сенсор) нинг стандартларига асосланган.

Ҳозирги вақтда SSS нинг икки хил шаклдаги кўриниши мавжуд. Бирига DSLR камералар каби дизайн берилган бўлса, иккинчиси компакт камералар каби моделлаштирилган. Иккисида ҳам суратлар орқа тарафда жойлашган LSD экранда тасвирланади (кўринади), ёки электрон тасвир қидирувчи орқали ифодаланади.

Чунки компакт тизимли камераларда кўшимча хусусиятлар кўшиш осон бўлган электрон кўриниш системасидан фойдаланилади. “SSS”ларда камера шаклини юқароқ бўлишини таъминловчи, “DSLR” камераларидан кўра масофани яхшироқ пайқовчи калтароқ объектив мавжуд.

“Olimpus” Pen E- P5 ҳамма жойда олиб юриш мумкин бўлган идеал камера. Ушбу камерада Wi-Fi , Stabilization, Micro Four Thirds Sensor мавжуд.

Қай бирини сотиб олган маъқул?

Кўплаб профессионал фотожурналистлар DSLR камераларидан фойдаланишади ва улар одатда иккита камера билан ишлайдилар. Турли хил ҳолатларнинг олдини олиш учун фотографияда 3 ёки 4 та кўшимча камера корпуси бўлиши керак. Улар энг юқори даражадаги моделларда бўлиши шарт эмас. Мисол учун, улардан бири арзонроқ кўринишдагиси бўлса бошқаси илк авлодларидан бўлиши мумкин.

Профессионал фотожурналистларнинг жуда катта қисми ҳам Nikon ҳам Canon камераларидан, ускуналаридан фойдаланишади, лекин баъзилар ўзларининг шахсий қизиқишларидан келиб чиқиб камера танлашади. Мавжуд ускуналар билан бир бирига тўғри келувчи ускуналарга бўлган эҳтиёж туфайли анлов одатда чегараланади. Мавжуд бўлган бутун бошли анжомларни бошқа бир брендга алмаштириш имконияти бу жуда камёб ва ноёб ҳолатдир. Бугунги кунда энг машҳур фотокамералар бу Nikon D3200–Nikon D3300, Canon EOS 1200D, Sony Alpha 7 III ва бошқалардир. Албатта, агарда сиз профессионал даражада фотожурналистика билан шуғулланмоқчи бўлсангиз, камера танлашда албатта ўз касбининг усталари билан маслаҳатлашиши мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган, ишлатилган асбоб ускунани, камерани сотиб олмаган маъқул. Улар нисбатан арзон турсада, аммо тезда ишдан чиқиши мумкин.

Смартфон камералар. DSLP бу экстримал даражадаги эгилувчан ва мослашувчан ускуна, аммо жуфт корпус билан анжомлар, бир қанча объектив ва линзалар ҳажман катта ва оғир, шунинг учун ҳам хаттоки фидокор фотограф ҳам ҳар доим ҳам уларни ўзи билан бирга олиб юра олмайди. Репортёрда “DSLP” бўлмаслиги мумкин, лекин барибир у сурат олишни хоҳлайди. “Қани энди менда ҳозир камера бўлганида” дейиладиган вазиятларда, камераларни ҳар ерда ҳозир-у нозир бўлган смартфонлар ортда қолдиради. Улар асосан 8 ёки 16 мэгاپиксел бўлган суратни ола олади. Баъзи бир такомиллашган, замонавий русумларида каттароқ объектив ва сенсор мавжуд. Муҳими батареянинг қуввати чидамли. Барча камераларда

суратга олишнинг турли хил усуллари мавжуд. Улар ҳаракатланаётган объектлар ёки тунги сурат каби созламалар ва ускуналар панелидан иборат. Бундан ташқари уларда юзни аниқлаб фокусга олувчи автофокус технологияси ҳам бўлади.³⁹ Кўплаб смартфонларда паст ёруғликда ёрдам берадиган ёритиш чироғи (вспышка) бўлишига қарамасдан, уларнинг ёритиш кучи жуда паст. Шунинг учун уларнинг фақатгина суратга олинаётган объектларни камера объективига яқинроқ тутиб суратга олишдагина нафи тегади. Лекин ҳар бир смартфонда сурат олингач, уни кўриш ва e-mail ёки турли хил ижтимоий тармоқлар орқали улашиш

³⁹ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. Un ited Kingdom Press Association, 2015. –pp.36

имконияти мавжуд. Шу сабабли смартфонда суратга олиш ҳар бир журналист иш куралининг асосий қисмига айланди.

Фотожурналист Дэвид Янг ўзининг смартфонидан қуйидаги мақсадда фойдаланган эди: Шимолий Ирландиядаги суд жараёнидан сўнг судланган шахсни олиб кетишга унинг ўз телефонига муҳрлади. Одатда суд биносига ўтказилаётган жараёнларни одатий камераларга олиш қонун билан тақиқланган бир пайтда Шимолий Ирландияда уяли алоқа телефонлари билан боғлиқ ҳеч қандай чекловлар йўқ. Бу мамлакатда полиция ходимларининг юзи пикселлаштирилган тарзда берилади, яъни майда катакчалар орқали уларнинг юз қиёфаси яширилади, бундай йўл тутиш полиция ходимларини шахсий дахлсизлигини сақлашга кўмак беради, бу ҳолат Шимолий Ирландияда одатий ҳол ҳисобланади.

Таниқли фотожурналист Мартин Кейне суратнинг сифатли чиқиши учун қуйидагиларни тавсия этади⁴⁰:

Камера созуламаларини текширинг. Сиз ўз расмингизни турли ҳажмларда тақдим этиш имкониятига эгасиз (одатда ўлчов мэгাপикселда берилади). Бунда энг юқори сонни танланг. Агар сизда созуламалар ичида сифатни белгилай олиш имконияти мавжуд бўлса, сифатли расм олиш учун энг юқори сифатни белгиланг. Шундай кадр олинганда, у биринчи ўринда сизнинг мақсадингизни тўла акс этсин, кейин эса етарлича информация ташувчи восита сифатида хизмат қилсин. Шунингдек, унда умумий қарашлар акс этиши лозим, расм олаётганингизда йўл белгилари каби деталларга эътибор беринг, бу ўша жой муҳитини ҳис қилишга ёрдам беради. Сиз кадрни турли нуқтаи назардан, баландликлардан олишга ҳаракат қилинг, масалан, ер текислигининг баландлиги бўйича суратга олиш мумкин. Кадрни иккала кўринишда, яъни ҳам пейзаж, ҳам вертикал позицияда олиш яхши ва пухта режа ҳисобланади. Сабаби бу – муҳаррир учун танлаш имкониятини беради.

Агар телефонингизга қўшимча хотира қўйиш имкони бўлса, шундай хотира карталарини харид қилинг, чунки улар сиз учун расм ва видеоларни сақлаш имконини берувчи бўш жойлардир.

Ўз расмларингизнинг “захира”сини яратинг. Турли “булутли сақлаб қўйиш” хизматларидан (Clow, Drbobox, Flecker ва бошқалар) ҳам фойдаланишингиз мумкин. Шу йўл орқали сиз олган ҳар бир сурат ўз-ўзидан аввалги серверга ҳам юкланаверади. Агар сиз ҳар бир суратни бундай сақлаиб қўйилишига қарши бўлсангиз, унда бошқа “захира”дан фойдаланинг, яъни телефондаги суратларни компьютерга ўтказиб қўйинг.

Ўз чегарангизни билинг. Албатта, ўнг қўлда ишлаш ва ўнг томондаги воқеа-ҳодисаларни кадрга муҳрлаш ажойиб суратларнинг пайдо бўлиши гаровидир. Аммо ҳар доим ҳам бундай бўлавермайди.

Смартфон фойдаланувчисининг яқка ўзи воқеа жойида бўлиши яхши кадрдан даракдир; интервьюлар каби яқкама-яқка бўладиган вазиятларда ёки об-ҳаво ҳақидаги кўрсатувни кадрга тушираётганда биров вақт қандайдир

⁴⁰ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015. –pp.57

бошқа чиройли, мавзуга мос келадиган кадрлар ҳам керак бўлади, ана шу вазиятда атрофда ҳеч кимнинг йўқлиги қўл келади.

Камеранинг яқинлаштириш функциясидан фойдалангандан кўра ўз оёқларингизни ишлатинг. Смартфонлар кадрдаги расмни четларидан катталаштиради, унинг ҳажмини шундай ўзгартириш керакки, расм кадрни тўлдириб турсин. DSLR (Digital Single Lance Reflex) турдаги ҳамда компакт турдаги камералардан фарқли ўлароқ, бошқа камераларнинг фокус масофаси унинг линзалари яқинлаштирилганда ўзгармайди. Агар объект рамкани тўлдириб турмаган бўлса, кадрни яқинроқдан олинг!

Камера линзаларини тоза сақланг. Смартфонлар чўнтакда туради, камера линзасининг эса қопқоғи бўлмайди. Линзаларнинг марказидаги ойна турли чанг-ғуборлар ҳамда қирилишларга мустаҳкам чидаши мумкин, лекин линзалар марказидаги чанг ёки шу кабилар кадр сифатини тезда бузиши мумкин.

Камеранинг “Авто” режимини ёқиб фойдаланишдан уялманг (ҳаттоки бу режим сизнинг ягона вариантингиз бўлиши мумкин). Смартфон ишлаб чиқарувчилар унинг алгоритми хусусида қаттиқ бош қотириб, камеранинг ёруғлик билан ишловчи томонини қайта ишладилар ва бу кўп вазиятларда самара бермоқда.⁴¹

Тажриба қилишдан кўрқманг. Смартфонлар, одатда, маълум, белгиланган масофани расмга тушириш учун турли режимда ишлаши мумкин, аммо улар фақатгина бундай вазиятлар учун яратилмаган. Масалан, спорт режими тез ҳаракатланувчи объектларни расмга тушириш учун яратилган, шундай экан, бу режим майдон ташқарисидаги бирор инсонни кадрга тушириш учун қулай вазият бўлиши мумкин.

Кадрга олингандан сўнг. Расм аниқ чиқиши учун унинг деталларини қайта текшириб олинг. Олинган расмларнинг қай бирини муҳаррирга жўнатиш лозимлигини танлаб олинг. Уларнинг миқдори ва турини чалкаштириб юборманг. Шунини унутмангки, муҳаррирлар бир-бирига ўхшамайдиган расмларни ёқтиради.

Муаллифлигингиздаги расмларни бегоналарга жўнатманг. Бирор кимга жўнатган тақдирингизда уни қайси агентлик номидан эълон қилмоқчи бўлсангиз, ўша агентлик номини ҳам расмга ўзгартириб бўлмайдиган қилиб ёзиб қўйинг.

Телефон экранига “Камера” иловасини жойлаштириб қўйинг. Кадрга олинаётган вақтда камера вертикал ёки пейзаж режимида ишлаши мумкин.

1. Камеранинг олди ёки орқа томонини ёқиш.
2. Созламалар бўлими имкониятларини кўздан кечириш.
3. Камеранинг қайси режими танланганини кўрсатиш.
4. Видеога олишни бошлаш.

⁴¹ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

5. Расмга тушириш тугмаси.
6. Кадрга олиш режимларини ўзгартириш.
7. Эффе́ктларнинг қай бири мос келишини танлаш.
8. Расм ҳамда видеони кўриш учун галереяга кириш.

Сизнинг телефонингизда кадрга олиш учун бир қанча режимлар мавжуд бўлади, улар қуйидаги режимлар бўлиши мумкин:

Авто: Камера кадрдаги манзарани ўрганади ва идеал даражада расмга олади. Бу режим энг яхши вариантлардан биридир.

Continuum Shot (давомли кадр) режими: агар сиз тез ҳаракатланувчи ниманидир расмга олмоқчи бўлсангиз, камеранинг давомли кадр режимидан фойдаланишингиз мумкин. Бу режимдаги расмлар тез ҳаракатланувчи кетма-кет бир неча кадрлардан иборат бўлади.

Best face regim: бу режим кадрларнинг бир қанчасини бир вақтда олиш ҳамда уларни бирлаштириш орқали яхши кадр чиқариш учун мўлжалланган. Бу каби расмларни янгиликлар бериш учун сақлаб қўйинг.

Sound & sht (овоз ва кадр) режими: бу режим расм олиш билан бир қаторда унга овозни ҳам қўшиш имкониятини беради.

Rich Tone (HDR) режими: бу режим экспозиция соzламаси турлича бўлган учта кадрни суратга олиш учун мўлжалланган. Бу режим ҳам агентликлар учун тўғри келади.

Панорама режими: бу режим бир қанча кадрларни бирлаштириб панорама, давомли сурат ҳосил қилади. Панорама режимида яхши кадр олиш учун қуйидагилар талаб этилади:

1. Камерани маълум йўналишга бураётганда секинлик билан ҳаракатланинг.

2. Камеранинг манзарани мўлжалга олиб турувчи қисми билан камера рамкасини бирдек ушлаб турунг.

3. Бирор расмни суратга олаётганда унинг орқа фонига аҳамиятли бўлинг, бир текисдаги фон, масалан, кенг осмон ёки силлиқ девор кабилар расмни чиройли чиқишини таъминлайди.

Спорт режими: бу режим тез ҳаракатланувчи объектларни суратга олиш учун мўлжалланган.

Nigt режими: қоронғи муҳитда расм олиш учун мўлжалланган

Расм ҳажми. Расм ҳажмини катталаштириш ёки аксинча кичиклаштириш учун, овоз баландлигини соzлайдиган тугмаларни ишлатинг ёки иккита бармоғингизни телефон экранида ичкари ёки ташқарига томон ҳаракатлантиринг.

Соzламалар. Кўпчилик камерларнинг соzламасига ғилдираксимон тишли ёрлик орқали кириш мумкин. Аммо барча телефонларда ҳам бундай эмас.⁴²

⁴² Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

Расм ўлчами / видео ўлчами. Сифатли тасвир учун 3264 x 1836 (16:9) пикселни ишлатинг ёки сизнинг телефонингиздаги энг катта ўлчамдан фойдаланинг.

Юзни аниқлаш. Камера юз (ёки юзларни) аниқлайди. Бу расмда мана шу объектларга урғу берилишини таъминлайди. Одатда бу созламани ўчириб қўйган маъқулроқ.

Ўлчаш. Кўп худудли ўлчам созламасини танланг. Бу одатда расмнинг орқа фонининг ёруғликни сошлаб беришга хизмат қилади.

ISO. ISO қийматини танланг. Бу камеранинг ёруғликга бўлган сезувчанлигини аниқлашга ёрдам беради. Пастроқ қийматлар яхши ёритилган объектларга мўлжалланган бўлса, каттароқ қийматликлари тез ҳаракатланаётган, ёки хира объектларга мўлжалланган. Шунчаки, автоматик режимни танласангиз ҳам бўлади.

Силкитишга қарши. Ушбу созлама ёрдамида камеранинг силкинишларидаги ножўя ҳолатларни олдини олиш мумкин.

GPS теги. GPS тегини расмнинг қайерда олинганини белгилаб қўйиш учун фойдаланинг. Аммо бу созлама кўп қувватни кетказди.

Шарҳ. Расмга қисқача таъриф ёзишингиз мумкин.

Овоз созловчи тугмачалар. Овоз созлаш ёки расм ҳажмини созлаш учун фойдаланилади.

Таймер. Суратни кечиктириб олиш ушун ушбу созламани ишлатинг.

Оқ ранг мутаносиблиги. Бу созлама расмнинг хоётий ранглар билан олинишига хизмат қилиб уни АВТО режимига қўйиб қўйинг.

Таъсир қилиш қиймати. Бу созлама расмни оч ёки тўқроқ қилишга хизмат қилади.

Кўрсатмалар. Расмга олиш ва уни сифатини назорат қилиш бўйича кўрсатмалар.

Flush. Бу созламани одатда ўчириб қўйинг. Лекин объектга қўшимча ёруғлик керак бўлса, ёқинг.

Овозли назорат. Баъзи камераларни овоз ёрдамида назорат қилиш мумкин.

Файл номи. Расмларга ном бериш.

Хотира. Камеранинг ўз хотирасини ёки ўрнатилган бўлса қўшимча флеш хотираларга расмларни сақлаш мумкин.

Қайта ўрнатиш. Камеранинг барча созламаларини қайта ўрнатиш.

Савол ва топшириқлар:

1. Рақамли фотокамера афзалликлари нимадан иборат?
2. Биринчи рақамли фотокамера ыайси компания томонидан яратилди?
3. Ягона линзали рефлексив фотокамераларга қайси фотокамералар киради?
4. Ихчам камералар деб нимга айтилади?
5. Таниқли фотожурналист Мартин Кейне суратнинг сифатли чиқиши учун нималарни тавсия қилган?

Мавзу юзасидан тавсия этилаётган адабиётлар

1. Dennis P.Curtin. The Textbook of Dijital photography. <http://www.shortcourses.com>. Inc. 2007
2. Kobre, Kenneth. Photojournalism, Sixth Edition: The Professionals' Approach. Focal Press, 2008
3. Gee, Catherine. "The Demise of Photojournalism." Cardiff University School of Journalism. Media and Cultural Studies. December 15, 2006.
4. Ultimate field guide to photography. National Geographic Photography Basics.

§2.3. Фотожурналистнинг иш жараёни: ташкилий асослари ва иш майдонидаги фаолият

Янги технологиянинг чексиз имкониятлари фотомухбирнинг тезкорлиги, тасвирни тўғри танлай билиш, мазмун ва шакл уйғунлигига эътиборни кучайтириш санъати ва маҳорати билан яққол намоён бўлмоқда. Маълумки, яхши фотосурат яхши репортаждек ўқувчига керакли маълумотни бериши мумкин. Агар сурат ўқувчи эътиборини тортса, у албатта тагсўзга кўз югуртиради. Суратга муносиб тагсўз топиш, изоҳлашда тўғри иборалар топа билиш ҳам ижодкордан юксак маҳоратни талаб қилади. Бунда суратлардаги шахслар, жойлар, объектларнинг номларида хатоликларга йўл қўймаслик керак. Фотомухбир тасвирга олинган объектни таърифлашда, албатта, тахририят ижодий жамоаси билан ҳамкорлик қилиши керак. Чунки тасвир бошқа, тавсиф бошқа. Бугун кўплаб босма нашрлар саҳифаларида суратлар мақолаларга мос танланмаганлиги ҳолатлари учраб туради. Замонавий журналист нафақат мақола ёзишни, балки сифатли суратга олишни ҳам билиши лозим. Кейинги пайтларда журналистларимиз диктофон ва рақамли фотоаппаратлардан оқилона фойдаланаётганлари қувончли ҳолатдир.

Сурат олиш деб, объектив орқали қоронғи камера ичидаги фото плёнканинг ёруғлик сезгир қатламига суратга олинадиган объектнинг равшан оптик тасвири маълум муддат ичида туширилишига айтилади. Сурат олиш қуйидаги эпизодларни ўз ичига олади: 1. Кадр танлаш; 2. Равшан тасвир хосил қилиш; 3. Сурат олишнинг ўзи. Сурат олишнинг ана шу уч нуқтаси тўғри бажарилган тақдирда, яхши расмлар чиқариш мумкин бўлади. Ёмон кадр танланганда расм “қурук”, ифодасиз чиқади. Оптик тасвирнинг норавшанлиги расмни ёки унинг энг муҳим қисмларининг хира чиқишига сабаб бўлади.

Нотўғри сурат олинган бўлса негатив тим қора бўлиб чиқади. Буни вақтдан ўтказиб юбориш дейилади: ёруғлик фотокатламларга керагидан узокроқ туширилганда шундай бўлади.

Кадр деб сурат олиш учун танланган муҳитнинг бир қисми, бирор нарса ёки унинг бир бўлаги, хуллас, расмда чиқадиган, унда кўринадиган нарса тушунилади.

Кадр танлаш:

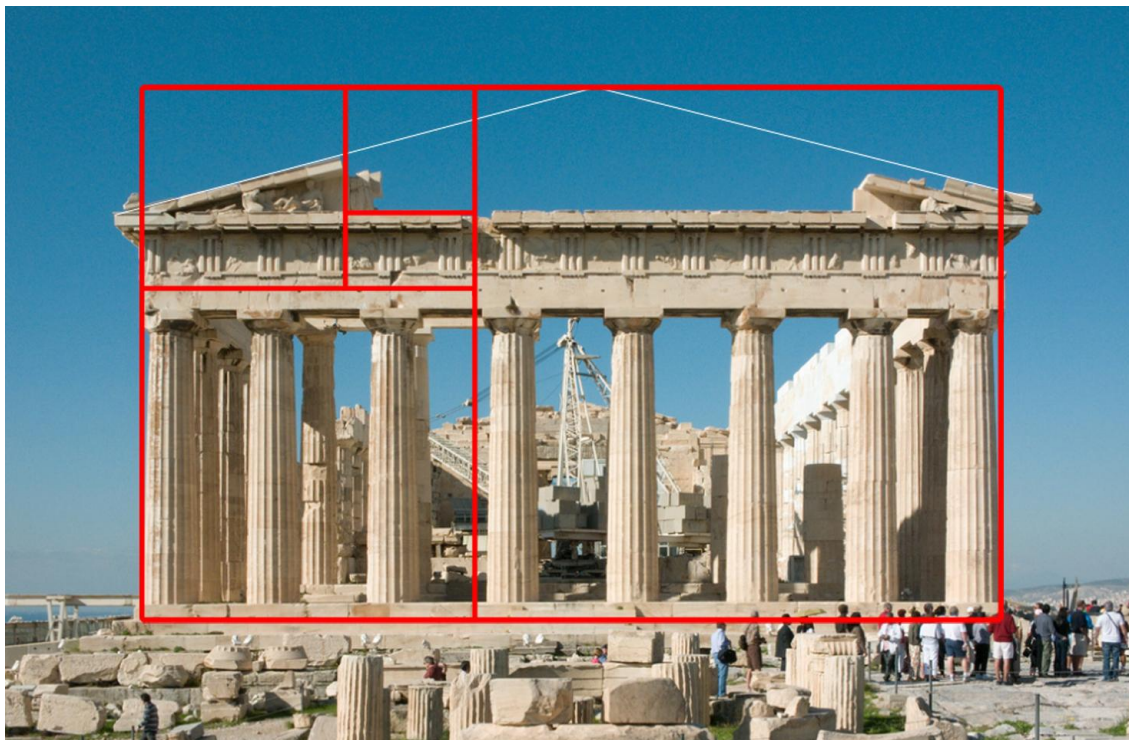
- сурат олиш учун энг яхши нуқта топишни
- ёритишни ўз ичига олади.

Суратдаги энг муҳим нарса мазмундир. Чиқадиган расмнинг ғоявий бадиий киммати, атрофимиздаги муҳитдан энг муҳим ва қизиқарли объект танлай билишга боғлиқдир. Кадр танлаш атрофимиздаги муҳитнинг энг керакли, аҳамиятли қисмларини, намуна бўла оладиганларини суратга олишда, хаёлни бўлмайдиган ва мавзуга алоқаси бўлмаган, унинг мазмунини очмайдиган ортиқча нарсаларни кўра билиш керак. Кадр танлаш билан боғлиқ бўлган вазифа - фотоаппарат жойини ёки сурат олиш нуқтасини белгилашдир. Суратга олинadиган объектнинг негативда катта, ўртача ёки кичкина бўлиб чиқиши, фақат сурат олиш нуқтасигагина боғлиқ бўлмай, сурат олиш бурчагига /аппарат позициясига/ ҳам боғлиқдир. Мақсадга мувофиқ танланган сурат олиш позицияси объектнинг характерли хусусиятини юзага чиқаришга ёрдам беради. Расмнинг жозибали ёки зерикарли бўлиши ана шунга боғлиқдир. Сурат олиш нуқтасини доимо тўғри топиш осон эмас. Бундай ҳолларда агар имконият бўлса, объектнинг маъқул бўлган бир неча нуқталаридан туриб суратга олиш керак. Бир ишчининг тўрт хил ҳолатда кўриниши: заводда, станок ёнида, уйда, дўстлари даврасида ва ҳоказо. Шароитга қараб мослашиш керак: қай вақт сурат чиройли чиқади. Ёритилиш сурат олишда жуда катта аҳамиятга эга. Чунки фотографиянинг ўзи ёруғлик таъсирига асосланган. Турли нарсаларни ёритилганлиги учун кўрамиз ва суратга оламиз. Фотографияда асосан табиий ва сунъий ёруғликдан фойдаланилади.

Суратга тушириш натижалари фақат ёруғлик кучигагина боғлиқ бўлмасдан, ёруғликнинг суратга олинаётган нарсага ва фотоаппаратга томон йўналишига ҳам боғлиқ бўлади. Қуёш нурлари объективга бевосита тушишга йўл қўймаслик керак. Чунки қуёш нури тушганда негатив бузилади, унда тасвирни хиралаштирадиган туман-доғлар пайдо бўлади. Демак, қуёш - суратга олишда кишининг орқа томонида бўлиши керак. Кўпинча чирокда контраст ёки яқин нарсанинг суратини олсак, унинг орқасида албатта сояси ҳам тушиб қолади. Қуёш фотоаппаратнинг орқа томонидан сал ўтганда, объект олиш учун яхши ёритилган бўлади. Бунда объектнинг сояси объектив ўқининг йўналиши билан **45 бурчак** ҳосил қилиб учрашади.

45 бурчак атрофида ёритилиш портретлар, пейзажлар, архитектура объектлари ёки бошқа ҳажмли нарсаларни суратга олиш учун ҳам қулай ҳисобланади. Қуёш аппаратнинг олди томонида, тепада ёки ён томонида турган шароитларда суратга олиш тўғри келиб қолса, объект қуёшни тўсиб тура олмаса, қуёш нурларини объективнинг олдинги линзасига туширмасликка ҳаракат қилиш керак. Сунъий ёруғлик манбаларидан фойдаланилганда юқорида айtilганларга риоя қилиш лозим.

Сурат таъсирчанлигини нима оширади? Албатта, қаҳрамонларни табиий иш жараёнида ва албатта, табиий кўринишда тасвирга туширмақ керак. Шундагина тасвир ўқувчига ўша қаҳрамон, воқелик, иш жараёни хусусида тўла маълумот бера олиши мумкин. Иложи борича, ҳар бир тасвирда бир киши бўлиши ва агар жамоа суратга олинаётган бўлса, имкон қадар уларни ўзаро яқин ҳолда олиш керак. Асосий диққат суратнинг ўрта қисмига қаратилади, мабодо сурат қисқартириладиган бўлса, унинг моҳияти ўз кучини йўқотмайди.

Чоп этилган фотолавларни таҳлил қилинг. Суратлар ўқувчиларга нима бера олади? Балки уларда композиция муваффақиятли чиққандир, балки қандайдир хатоликлар бордир? Сизни суратдаги кишининг чеҳраси ўзига тортгандир? Балки тасвир мавҳумлигича қолгандир? Буни баҳолаш зукко ўқувчига қийинчилик туғдирмайди.

Хўш, ана шундай ўқувчи диққатини ўзига жалб этадиган суратлар қандай олинади? Биринчидан, юқорида таъкидланганидек, табиий ҳолатдаги чеҳралар, табиий шароитдаги воқелик, жараён ва ҳоказолар ўқувчи диққатини ўзига тартади. Иккинчидан, информацион шаклдаги фотолавлар ҳам ўқувчини безътибор қолдирмайди, чунки бунда ҳам тасвир, ҳам маълумот олиш имкони мавжуд. Агар фотомухбир моҳирона иш тутса, у албатта битта сурат орқали бир неча кадрни бирлаштириб, яхлит маъно бера олади.

Визуал хилма-хиллик деганда, бирор фотография асарини яратиш жараёнида объектни уч хил (умумий, план ва йирик) планда суратга тушириш тушунилади.

Умумий план

Агар муштарийлар бирор воқеа жойига борганида, оломон ичида туриб, ҳар томонга кўз югуртириб, яхлит манзарани кузатган бўлар эди. Умумий планда олинган яхши кадр томошабинга ўзини сахнада, кўча ёки майдон, турар-жой даҳаси, бино ёки хонада ҳис қилиб кўриш имконини беради.

Умумий план билан суратга олиш учун баландлик ёки кенгликдаги ракурс керак. Юқоридан туриб олинган суратлар аксарият ҳолатларда муваффақиятли чиқади.

Профессионал фаолияти давомида фотожурналистлар “панорама” суратларни олиш учун бино томлари ёки вертолётдан фойдаланадилар.

Ўрта план

Ўрта планда асосий объект ўртада, унинг нафақат бўй-басти,

балки бошқа деталлар ҳам инобатга олинади. Бу план фотоасарнинг драматик таъсирини оширади ва уни “гапиртиради”. Воқеа иштирокчиларининг хатти-ҳаракатларини ифода этиш учун уларни нисбатан яқинроқ, лекин уларнинг бир-бирига ёки атрофларига бўлган муносабатларини кўрсатиш учун узоқлик қиладиган масофадан суратга олинади.

Йирик планда эса объектнинг энг қизиқарли ва жозибадор бўлган бир қисми олинади. Мазкур план фото субъекти билан томошабинни юзма-юз кўяди. Йирик план атрофдаги элементларни фокусдан чиқариб, бир жисмга эътиборни қаратиши лозим.

Одатда ҳис-ҳаяжонни кўрсатиш учун инсон юзи йирик планда суратга олинади. Бу пландан кекса мусаввирнинг кўлларини, сув

сачраганда хўл бўлган болакайнинг ўйинчоғини расмга туширишда фойдаланадилар.

Фотосуратда фон танлаш ҳам диққатга сазовор ишдир. Агар сурат бирор анжуман жараёнида олинган бўлса, воқеликнинг аҳамиятига қараб ранг танланади. Жиддий суратларга ўта ёрқин ранг танлаш мақсадга мувофиқ эмас. Ҳар қандай бинонинг сурат олишга мос ва хос жойини топа олиш ҳам маҳорат.

Фотоаппаратни тўғри ишлата билиш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Фотожурналистикада “олтин кесишма” деб аталган термин мавжуд.

Олтин кесишма – фотосуратнинг геометрик прапорциясини тузишдир. Олтин кесишмани билган фотожурналист тўғри ракурсда, табиий сурат олишга муваффақ бўлади. Бунга профессионал фотожурналистлар ҳамيشа амал қилиб келишган.

Фотоаппаратни тўғри танлай билиш ҳам катта аҳамиятга эга. Бугунги кунда фотокамераларнинг икки хил тури мавжуд бўлиб, улар плёнкали ва рақамли фотоаппаратлардир. Рақамли фотоаппаратнинг афзалликлари барчага маълум. Фақат уни ишлатиш жараёнида нималарга эътибор бериш кераклиги муҳим.

Нур ва соя ҳамоҳанглиги

Фотожурналистнинг асосий курали фотоаппарат эмас, балки нур, ёруғликдир. Айнан нур ёрдамида учта фотография вазифани ечиш мумкин: техник, тасвирий ва композицион.

Техник вазифа — суратни олиш — бу албатта фотоаппарат ёрдамида амалга оширилади. Тасвирий вазифа айнан нур ва соя ўйинларини илғай олиш, тўғри ракурс танлаган ҳолда ноёб санъат асари, реал воқеяликни акс эттира олиш. Объектнинг гўзаллигини (инсон, жонли ва жонсиз табиат), жонлилигини (динамика) кўрсата билишдир. Айнан нур олманинг юмалоқлигини, бола терисининг

нафислигини, биллур қандилнинг гузаллигини, эрталаб бош кўтараётган қуёш нурларининг ўзига хослигини, тунги шаҳарда бир бирига қарама қарши бўлган кўринишларнинг мавжудлигини кўрсата олади. **Композицион вазифани** эса соя бажаради. Баъзида соя жуда ҳам оддий бўлсада, гўзалликни янада бўрттириб кўрсатади, сирлилик ҳосил қилади. Баъзида эса соянинг ўзи суратнинг объекти бўлиши мумкин.

Соя туширилган фотосурат ўзига хос воқеа, ҳикоя бўлиши мумкин. Тўғри ракурс, тўғри танланган ёруғлик бурчаги ва албатта қутилмаган учрашувлар ғалати, ўзига хос, қулгили фотосуратларнинг олинишига сабаб бўлади.

Савол ва топшириқлар:

1. Суратга олиш нима?
2. Кадр деб нимага айтилади?
3. “Олтин кесишма” нима? Таърифланг.

4. Фотосурат самарадорлигини нима оширади?
5. Ўқувчи диққатини ўзига жалб этадиган суратлар қандай олинади?

Мавзу юзасидан тавсия этилаётган адабиётлар

1. Dennis P.Curtin. The Textbook of Dijital photography. <http://www.shortcourses.com>. Inc. 2007
2. Kobre, Kenneth. Photojournalism, Sixth Edition: The Professionals' Approach. Focal Press, 2008
3. Gee, Catherine. "The Demise of Photojournalism." Cardiff University School of Journalism. Media and Cultural Studies. December 15, 2006.
4. Ultimate field guide to photography. National Geographic Photography Basics.

3-БОБ. ФОТОЖУРНАЛИСТИКА ЖАНРЛАРИ

§3.1. Фотожурналистиканинг ахборот жанрлари

Замонавий фотографиянинг ахборот жанрларига фотохабар, фоторепортаж, бадий-публицистик жанрларига эса фотолавҳа, фотоочерк, фотофельетон, фотопортрет, пейзаж, натюрморт каби жанрлар кириб, жаҳон фотожурналистикасида улар бироз фарқ қилади.

Жанрлар бир-бирини тўлдириб, бойитиб туради. Европа ва Америка фотожурналистика мактабларида жанрлар таснифланиши собиқ Иттифок матбуотшунослиги таснифидан бироз фарқи бор. Фотографиянинг журналистик ижодий маҳсулот сифатида қандай намоён бўлиши, ифода йўсини ва воситаларигина эмас, балки материалнинг мавзулари ҳам ҳисобга олиниши Фарб фотожурналистикасига хос хусусият ҳисобланади.

Фотожурналистика жанрларини тушуниш учун визуал хилма-хиллик ҳақида тушунчага эга бўлиш, кадрларнинг турлари, яъни планларни фарқлай олиш муҳим аҳамият касб этади. Чунки, план фотографик материал жанр хусусиятларининг энг муҳим жиҳатларидан биридир.

Фотохабар

Фотохабар долзарб мавзудаги ахборотларни ўзида ифодаладиган фотожурналистика жанри бўлиб, улардан вақтли матбуот ва интернет нашрларда кенг фойдаланилмоқда. Фотохабарларда ижтимоий

хаётнинг ижобий ва салбий жиҳатлари акс эттирилиши мумкин. Салбий ҳолатларни акс эттирувчи фотоасарлар фотоайбномалар, деб ҳам аталади. Фотохабарларнинг тематикаси жуда кенг бўлиб, россиялик мутахассис Н.И.Ворон мулоҳазаларига таяниладиган бўлса, фотохабарларда бирор-бир воқеа-ҳодиса хусусида аниқ маълумот етказилади. Аммо, унинг замирида таҳлил деярли кўзга ташланмайди. Унинг шарҳланмаган, изоҳли ва кенгайтирилган турлари учрайди.

Фоторепортаж

Фоторепортаж бир нечта фотоасарлардан иборат бўлиб, унда воқеа-ҳодисанинг турли жиҳатдан тасвирланиши назарда тутилади. Фоторепортажнинг ўзига хос хусусияти унда кўп кадрли тасвирий қаторнинг мавжудлигидир. Ҳар бир сурат хроникал тарзда аниқ жойни ифодалайди. Фоторепортаж ахборот жанрларининг асосий хусусиятларини акс эттирувчи “Нима? Ким? Қерда? Қачон?” каби саволларга жавоб бериши билан бирга, “Қандай?” деган муҳим саволга жавоб бериши керак.

Фоторепортёр нафақат шунчаки жараённи суратга олади, балки психологик нуқтаи назардан воқеа-ҳодисалар тўғрисида томошабинга ахборот етказди. Н.И.Вороннинг фикрича, фоторепортажнинг фотохабардан фарқли жиҳати шундаки, унда нафақат фабула, сюжет ҳам акс этади. Мазкур жанрда иш олиб борувчи журналист, мунтазам ўзгариб турувчи ҳолатларни, характерли дақиқаларни тасвирга олиб ўқувчига етказиши керак. Уларнинг икки тури мавжуд бўлиб, хроникал фоторепортаж ва интерпретирующий каби турларга бщлинади.

Назорат учун саволлар:

1. Фотожурналистиканинг ахборот жанрларига қайси жанрлар киради?
2. Фотохабарнинг ўзига хос хусусиятлари нимада?
3. Фоторепортаж орқали қайси воқеаларни тасвирлаган маъкул?
4. Фоторепортажнинг фотохабардан фарқи нимада?

Мавзу бўйича тавсия этиладиган адабиётлар.

1. Dennis P.Curtin. The Textbook of Dijital photography. <http://www.shortcourses.com>. Inc. 2007
2. Baradell, Scott. Ethics, photojournalism, technology and What's Right and WWrong today? Black Star Publishing Co., Inc. 2012

§3.2. Фотожурналистиканинг бадий-публицистик жанрлари

Фотофельетон

Фельетон (фр. feuilleton, feuille — “варақ”, “варақа”) — қисқа сатирик хабар, очерк ёки мақоладир. Фотофельетон ҳам ўзида сатирага хос бўлган жихатларни мужассамлаштирган бўлиб, жамият ҳаётидаги иллатлар мазкур жанрдаги фотоасарларда акс этади.

Фотопортрет

Фотожурналистиканинг навбатдаги жанри фотопортрет бўлиб, у инсонни тасвирлашнинг бир шакли бўлиб, бунда шахснинг ташқи кўриниши, хис-туйғулари, жамиятда тутган ўрни ва бошқа хусусиятлар унда ёрқин намоён бўлади. Фотопортрет

орқали инсон қалби ва табиати ҳамда характери очиқ берилди.

Аксарият мутахассислар уни икки турга: яққа ва гуруҳли портретга ажратишади. Яққа турдаги портретни суратга олишнинг бир неча усуллари мавжуд бўлиб, инсон бўй-бастининг тўлалигича, белгача бўлган қисми, бош қисмининг акс этирилиши тушунилади.

Катта тадбирлар, байрам тантаналари, йирик анжуманлардан сўнг тасвирга олинган барча иштирокчиларнинг бирга тушган суратлари гуруҳ портретларига яққол мисол бўла олади. Олимпиада, жаҳон чемпионларини кутиб олиш пайтида олинган, матбуот саҳифаларида босилган фотоасарлар уларнинг энг яхши намуналари саналади.

Журналистика ривожланиб борар экан, унинг тип ва йўналишларга бўлиниши,

мазкур жанрнинг ривожига ҳам ҳисса қўшди. Мисол учун, айрим манбаларда портретларнинг қуйидаги кўринишлари учрайди:

- классик фотопортрет;
- концептуал фотопортрет;
- имиджли фотопортрет;

- романтик фотопортрет;
- лорпоратив фотопортрет;
- “Fashion” фотопортрет;
- репортаж фотопортрет;
- кенг кўламли фотопортрет;
- жанрли фотопортрет.

Юқорида тилга олинган фотопортретларнинг айрим турларига эътибор қаратилса, мода ва дизайн соҳасининг ривожланиши асносида матбуот, телевидение, интернетда ихтисослашган медиамаҳсулотлар ҳам берилиши кенг йўлга қўйилди. Фотопортретнинг “Fashion” турининг юзага келиши ана шу силжишнинг ҳосиласидир. Репортаж фотопортретда эса бирор-бир воқеа-ҳодиса ёки инсон ҳақида маълумот беришга йўналтирилган бўлиб, мисол тариқасида никоҳ фотосессиясини келтириш мумкин. Фотопортретнинг қайси туридан фойдаланиш матбуот нашри типологиясига ҳам боғлиқ.

Сўзлашувда америкаликлар фотопортретни “mugshot” — “ҳужжат учун расм”, “қидирилаётган инсон сурати” деб атайд.

Ўзига хосликлари:

- Елка ва бош суратга олинади;
- Объект фотоаппаратга тўғри қараб

туради ёки бироз ёнга юз тутган бўлади;

- Фонга эътибор қаратилмаслиги керак, у фокусдан ташқарида бўлади;
- Объектлардан бир нечта бўлса, уларда ўзаро мутаносиблик бўлиши керак;
- Кўзлар жуда муҳим. Иложи борича суратга тушаётган одамдан қуёшдан ҳимоя қилувчи кўзойнак ёки кўзларни тўсувчи бош кийимни ечиб турилиши керак.

Ушбу жанрда, шунингдек, сурат объекти ва фон рангларининг ўзаро мос тушишига эътибор бериш керак бўлади. Мисол учун, сочи оч рангда бўлган одамни оқ фонда суратга олиш ёки қорачадан келган одамни ўта тўқ фон билан расмга тушириш ярамайди.

Мухитдаги портрет. Бу жанр бирор инсон, фотография субъектини ўз табиий муҳитида суратга туширишни кўзда тутди. Мухит портрети инсоннинг юзи, унинг касби ёки айни дамда нима билан машғуллигини кўрсатиш учун ишлатилади. Шунинг учун ҳам бу жанрда фон субъект билан бир хилда аҳамиятли.

Фотопейзаж

Пейзаж— тасвирий санъат жанри бўлиб, французчадан таржима қилинганда Paysage, от pays — “мамлакат”, “замин” деган маъноларни англатади. Фотожурналистикада ҳам фотопейзаж жанри муҳим ўрин тутди. Унда гўзал табиат манзаралари,

ТОҒлар, боғлар, дарёлар акс этади.

Натюрморт

Натюрморт француз тилидан таржима қилинганда “ўлик табиат” деган маънони англатади. 15-16 асрларда бу жанр кўплаб рассомларни ўзига жалб этди.

Натюрморт тасвирий санъатдан фотожурналистикага кириб келди. Натюрморт фотожурналистика жанри сифатида, объектдаги буюмларни янги ракурсларда кўриш имконини берди.

Фотоочерк

Фотоочерк – фотожурналистиканинг ўзига хос кўриниши бўлиб, реал ҳаётда содир бўлган воқеаларга асосланган ҳолда инсон қалби, руҳияти акс этган жанр деб баҳо бериш мумкин. Фотоочерк ҳужжатлилиқка асосланиши, унда бирор-бир инсон фаолияти акс этиши, реал фактларга таянилиши, жой ва вақт аниқ кўрсатилиши жоиз. У аудиторияга воқеа-ходиса ва фактлар тўғрисида ишончли манба бўлиб хизмат қилмоғи зарур. Фотоочерк жанрида иш олиб бораётган фотограф далилларни хронологиясини бериш билан бирга инсон характерини кузатишлари асосида аудиторияга санъат асари кўринишида тақдим этади.

Фотоочерк тематикаси хилма-хил бўлиб, унда жамоат арбоблари, илм-фан, технология, қишлоқ хўжалиги, қурилиш, архитектура, меъморчилик, кино, театр, тасвирий санъат вакилларининг турли соҳаларда эришган ютуқлари мазкур жанрдаги фотоасарларда ёрқин акс этади. Жанр бир қанча фотоасарлардан иборат бўлиб, биринчи фотосуратда акс этган ҳолат, кейингисидан такрорланмаслиги,

улар бир-бирини тўлдириши жоиз.

Фотоочерк композицияси воқеалар кетма-кетлигини акс эттирмоғи керак.

Назорат учун саволлар:

1. Фотожурналистиканинг бадиий-публицистик жанрларига қайси жанрлар киради?
2. Фотопортретнинг қандай турларини биласиз?
3. Фотофельетон нима?
4. Фотоочерк нимани ҳикоя қила олади?

Мавзу бўйича тавсия этиладиган адабиётлар:

1. Dennis P.Curtin. The Textbook of Dijital photography. <http://www.shortcourses.com>. Inc. 2007
2. Baradell, Scott. Ethics, photojournalism, technology and What's Right and Wrong today? Black Star Publishing Co., Inc. 2012

§3.3. Хориж тажрибасида учрайдиган жанрлар

Сторителлинг

Энди қисман хориж фотожурналистикаси турлари хусусида ҳам сўз

юрйтиш жоиз.

Адабиётларда

“сторителлинг” —

“ҳикоя қилиш”

жанри реал

воқеадаги реал

одамларнинг сурати,

деб таърифланади.

Одамлар, ҳатти-

ҳаракатлар ва

воқеалар борича,

содир бўлаётган

пайтида расмга

олиниши билан характерланадиган сторителлинг кўп томонлама фоторепортаж жанрини эслатади. Саҳналаштирилган ва атайин кўшилган реkvизитларга бу жанрда ўрин йўқ.

Ушбу жанрда тасвир субъекти кадрнинг тўртдан уч қисмини эгаллаган бўлиши ёки умумий тасвирнинг кичик фрагменти бўлиши мумкин. Асосий эътибор воқеа мазмунига қаратилади.

Папарацци

Кутилмаган вазиятлар, оломон ичида олинган машҳурлар, муҳим инсонларнинг сурати ёки бирор йиғилиш ёки воқеага келган ҳукумат вакиллари ёки эстрада юлдузларининг “қизил йўлакча”даги сурати (яъни воқеа жойида пайдо бўлиб, бино ичи ёки майдонга киргунча бўлган вақт) энг кенг тарқалган папарацци суратларидан ҳисобланади. Шунингдек, чорраҳада тўхтаб турган актёрнинг машинасида ўтириши ёки бошқа бирор машҳур инсоннинг фарзандлари билан хиёбондаги сайри тасвири ҳам бунга мисол бўлади.

Бундай суратлар асосан узок масофадан фотоаппаратнинг “zoom-in” функциясидан фойдаланган ҳолда туширилади. Турли тўсиқлар, баъзида ҳатто одамларнинг атайин объективдан қочиши ёки беркинишини четлаб ўтиб, сифатли фотоасар яратиш фотографдан маҳорат талаб этади.

“Папарацци” сўзининг келиб чиқиши:

Бу сўз бугунги маъносида 1960 йилда Федерико Феллинининг “Ширин ҳаёт” кинофильми экранларга чиққанидан кейин ишлатила бошланди. Фильм бош қаҳрамонининг дўсти Папараццо исмли фотогаф бўлади. Сураткаш образи эса режиссёр Феллинининг дўсти, машҳур италян фотографи Тацио Секкьяроли прототиби асосида яратилган эди.

Режиссёр ушбу персонажни одамнинг жонига тегиб кетадиган, хира пашшага ўхшаган фотогаф сифатида яратади. Феллинининг айтишича, у “Папараццо” исмини жуда тез гапиргани учун ушбу лақабни дўстидан олган. Кейинчалик, бу сўз кўпликда, “папарацци” шаклида турли тилларга

компромат тасвирлар учун машҳурларни таъқиб этадиган фотографларга нисбатан ишлатилади.

Спорт ньюз, спорт экшн ва риэкшн

Спорт мусобақаларида суратга олишни кўзда тутадиган **спорт ньюз (sport news)** да воқеа мазмуни биринчи ўринда туради. У папарацци ва сторителлинг жанрлари чоррахасидаги жанр деб ҳам таърифланади.

Спорт экшн (sport action) - спорт тадбирларидаги муҳим лаҳзаларни йирик планда ифода этувчи фотосуратлар ҳисобланади.

Спорт ризкшн (sport reaction) – спорт ўйинларининг кульминацион лаҳзаларини муҳрлашга хизмат қиладиган фотожурналистик жанр. Ишқибозлар ўриндиғи, жамоалар, тренер ва бошқа субъектларни кузатиб, ўйин бошланиши ёки финал хуштаги чалиниши арафасидаги ҳаяжонли онларнинг тасвирланиши ушбу жанрнинг вазифасига киради.

Уайлд арт

Кундалик турмушдаги машғулотлардан олинган қизиқарли фотосуратлар “wild art” деб аталади. Мазкур тушунча инглиз тилидан олинган бўлиб, “жиловланмаган санъат”, “эркин ижод” маъноларини билдиради. Талаба ёки ўқитувчининг танаффус пайтидаги ҳолати суратга туширилса, унда уларнинг асосий фаолияти ортидаги шахсияти акс эттирилади.

Мана шу фотоасар мазкур жанрнинг моҳиятини акс эттиради. Ушбу жанр газета ва бошқа оммавий ахборот воситаларининг кўнгилочар ва бадий-публицистик материаллари учун жуда кўл келади. Кундалик турмуш тарзимиздаги ноодатий ҳолатлар, инсонларнинг яширин иқтидор ва қизиқишларини кўрсатишга хизмат қилувчи ушбу жанр Америка матбуотида Хьюмн интерес сториз (Human Interest Stories) мақолаларидаги қаҳрамонлар тақдирини очиб беришда кенг қўлланилади.

Назорат учун саволлар:

1. Сторителлинг ҳақида нималарни биласиз?
2. Папарацциларни фотожурналистлар сирасига киритиш мумкинми?
3. “Жиловланмаган санъат” деб қайси жанрга айтилади?
4. Спорт ньюз, спорт экшн ва ризкшн жанрларига таъриф беринг

Мавзу бўйича тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Dennis P.Curtin. The Textbook of Dijital photography. <http://www.shortcourses.com>. Inc. 2007
2. Baradell, Scott. Ethics, photojournalism, technology and What's Right and WRong today? Black Star Publishing Co., Inc. 2012

4-БОБ.ЖУРНАЛИСТИКА КОНВЕРГЕНЦИЯСИ ЖАРАЁНИДА ФОТОЖУРНАЛИСТИКА

§4.1. Интернет журналистикасида фотоматериалларнинг ўрни

Интернет журналистикада фотосуратнинг ўрни муҳим аҳамият касб этади. ОАВ веб-сайти ёки бирор-бир ташкилотнинг онлайн саҳифасини яратиш ва шу орқали мақсадли аудиторияни юридик шахснинг сиёсати, фаолияти, таклиф этаётган хизматлари билан таништириш замон талабига айланди.

Веб-сайт - бу ўзида бирор бир ахборотни мужассам этувчи бир бирига функционал боғлиқ бўлган HTML-саҳифадир. Бугунги кунда сайтлар турига кўра қуйидагиларга бўлинади:

1.Визитка. Бирор-бир ташкилот ҳақида маълумот берувчи сайт (ингл. business card website) бўлиб, одатда у ўз ичига ташкилот, шахс, компания,

товарлар ёки хизматлар ҳақидаги асосий маълумотни жамлайди. Сайт-визитка динамик ёки статистик бўлиши мумкин. Динамик сайтда асосан анимациялар ва Flash технологиялар жойлаштирилади .

2. **Каталог (сайт-витрина)** - дўконлар, товарлар, хизматлар, нархлар, агентликлар томонидан бериладиган таклифлар хусусида маълумот беради. Аммо, савдо интернет орқали амалга оширилмайди. Бундай сайтларнинг асосий мақсади мижозларни жалб этиш.

3. **Электрон магазин** - бизнес жараёнларни амалга оширади, интернет орқали маҳсулотларни сотади, хизматларни таклиф этади.

4. **Промо-сайт** - товарларни реклама қилади.

5. **Ахборот сайти** – оммавий ахборот воситаларининг электрон варианты, интернет нашрлар.

6. **Корпоратив сайт** - компания фаолиятини кенгайтиришга мўлжалланган бўлиб, унинг таркибида электрон дўкон, электрон ҳужжатлар алмашинуви, интернет-музокаралар олиб бориш имкони бор.

7. **Портал** – сўзма-сўз таржимасига кўра “дарвоза” маъносини билдиради. Бошқа интернет саҳифаларидан фарқли ўлароқ, веб-портал ўзида бир неча сайтларга тенг манбаларни бирлаштирувчи йирик ресурс ҳисобланади. Бундай ахборот ресурсни ташкил этган муассасалар одатда унга бир неча вазифани юклайди.

Ҳар бир сайт турида фотосуратлар уларнинг мазмунига мос равишда берилиши лозим. **Нашрнинг мазмуни** – контент веб-сайт дизайнида муҳим аҳамият касб этади. Веб-сайт контентини яратишда қуйидаги талабларни инобатга олмоқ керак. Интернетга мақолалар тез-кўз югуртириб, аниқ тасаввур ҳосил қилишга мослаштирилган ҳолда, монитордан ўқиш учун мўлжалланган услубда, мантиқий бўлаклари хатбоши билан ажратилган кўринишда киритилиши лозим. Ҳар бир материал учун қисқа ва аниқ сарлавҳа танланиши ва имкон қадар фотосурат берилиши мақсадга мувофиқ. Информацияга мос фотосурат унинг нафақат сифати, балки қийматини ҳам оширади.

XXI асрнинг бошларига келиб, ахборот ва фотосуратларни “фуқаролик журналистикаси” соҳасида тарқатувчи асосий воситалардан бири интернет журналистикасида блог бўлиб қолди. Бугунги кунда фотожурналистикага ихтисослашган турли блоглар мавжуд. Россияда бу “фотополигон” бўлса, Facebook ижтимоий тармоғида “Фотокухня”дир. Аммо, блоглардан фарқли ўлароқ, веб-сайтлар дизайнида фотосурат биринчи ўринда туради. Фикримизча, сурат қанчалик катта ва бадиий ишлов берилган ҳолда берилса, қаҳрамоннинг ички кечинмалари унинг юзида акс этса, фотомухбир қаҳрамон феъл- атворини очиб бера олган бўлса бундай сурат биринчи галда ўқувчи эътиборини ўзига тортади.

Веб-сайтлар дизайнида фотосуратлар уларнинг жанридан келиб чиққан ҳолда турли хил берилди. Интернет ОАВда фотосуратларнинг жойлашуви бошқа нашрлардан фарқли ўлароқ, бир саҳифа қилиб берилиши, айнан унинг ноанъанавий талқин қилинишини кўрсатади.

Шакл ҳақида мазмундан айро ҳолатда фикр юритиб бўлмайди. Бу борада мутахассислар турлича қарашларни илгари суришади. Масалан, Д.Катков шакл ва мазмунни материализм ва идеализмга қиёслайди. Унинг фикрича, ҳар қандай фотосуратчи ўзининг ҳар бир суратини олиш жараёнида худди Яратувчи сингари материя ва руҳни бирлаштиради, яъни мазмунни шаклга солади. Шакл ва мазмун бир-биридан айро ҳолатда мавжуд бўлгани боис фотосуратчининг вазифаси шундай шаклни топишдан иборат бўлиши керакки, токи томошабин уни муаллиф назарда тутган мазмун билан тўлдиришни истасин.

Бундай нуқтаи назар қатъийлашиб улгурган. Сўнгги ярим аср давомида фотография бўйича яратилган дарсликларда шакл ва мазмуннинг ажралмас алоқаси ва диалектик бирлиги таъкидлаб келинади. 1977 йилда фотография санъати бўйича чоп этилган китобда, жумладан муаллиф мазмун ва тасвирий шакл диалектик бирликда бўлишини, аммо мазмун ҳар доим етакчи эканини, тасвирий шакл эса уни очиб бериш, намоён этиш учун хизмат қилишини таъкидлайди. Орадан 35 йил ўтиб, 2010 йилда нашр этилган фотография тўғрисидаги дарсликда эса, шакл ва ундаги мазмун “нафақат ажралмас боғлиқ, балки улар мутлақо яхлит, бир бутун ходисадир”.

Шунга қарамай, санъат ривожигаги замонавий фикрлар шакл ва мазмуннинг ўзаро боғлиқлиги ҳақидаги бундай қарашларнинг ўзгармаслигини шубҳа остига олади. Замонавий фотосанъат классиги Майкл Кеннанинг тадқиқотлари шакл ва мазмуннинг бирлиги тўғрисидаги тезисларни инкор қилиб бўлмаслигини рад этади.

Санъат соҳасидаги минимализм (лаконизм) йўналиши ўтган асрнинг ўрталарида пайдо бўлган эди. XX асрнинг 60-йилларида минимализм

асосчиларидан бири Френк Стелла тасвирий санъатда кўхна кадрийатларга ёпишиб олган кишиларнинг фикрларига кўшилмаслигини баён этиб шундай деган эди: “уларга ҳар қанча уқтирма, барибир матода бўёқдан бошқа яна нимадир борлигини таъкидлашади. Менинг тасвирий санъатим эса унда кўз билан кўриш мумкин бўлганидан ортиқ нарса йўқлигига асосланади”. Бундай ёндошув шаклнинг етакчилигини биринчи ўринга кўяди. Фотографияда мазмун шаклга ҳалақит берувчи ортиқча нарса сифатида баҳоланади.

Бошқа томондан қараганда эса, концептуал санъатда шакл тушунчаси мазмун билан солиштириганда деярли йўққа чиқарилади: концептуализм назариётчиларидан бирининг фикрига кўра, санъат асари қандай кўринишда бўлиши муҳим эмас. Натижада у қандай шаклга кириши ҳам муҳим эмас, асосийси ҳаммаси ғоядан бошланса бўлди.

Бир қараганда, ростдан ҳам юқорида кўриб чиқилган ғоялар бизга фотография мактабларида ўқитиладиган қоидаларга зид келади. Бошқа томондан эса, санъат тарихида вақти вақти билан бир категориянинг бошқаси устидан етакчилик қилиши тенденцияси кузатилиши ҳақидаги фикрлар ёдга тушади. Масалан, романтик санъат мазмуннинг шаклдан устунлигини, формализмнинг эстетик концепцияси эса шаклнинг ўзига яраша аҳамиятини тан олади. Шундай қилиб, санъат йўналишларидан бири бўлган фотографияга ҳам диалектик қарашлар бегона эмас. Дарҳақиқат, тасвирлаш санъати “инкорни инкор” қонуни асосида ривожланади. Яъни, бир хил босқичлардан ўтилади, аммо улар ҳар хил англанади. Шу боис фотография санъати тўғрисида гап кетганда, бу ҳақиқатни еттинчи осмонда учиб юрадиган назариётчилар ҳам, фотографиянинг орқасидан нон топаётган амалиётчилар ҳам унутмасликлари керак.

Сайтдаги фотосуратда объектив ёндашув муҳим ўрин тутаяди. Чунки, бу суратлар содир бўлган бирор аниқ ҳодисани ўзида акс эттиради. Сайтда фотосурат матн мазмунини тўлдираяди. У кўпроқ ахборот бериш учун қўлланилади. Фотосурат кўпроқ жонли ва эътиборни ўзига тортадиган бўлиши керак. Бу борада портрет фотолардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлиб, у йиғилишдаги маърузачининг характерини очиқ бериши керак. Фотосуратларни кўпроқ бериш ахборотнинг ўқишли бўлишини таъминлайди. Бундай суратларни қай тарзда олиш зарур? Ҳарбий фотожурналист Стаси Персал ўз тажрибасидан келиб чиққан ҳолда, дала шароитида сайтлар учун фотосуратлар олиш хусусида қуйидаги фикрларни билдиради :

“Фотосуратни олишда тўғридан тушадиган ёруғлик энг мақбулидир. Бунда нур ва соя уйғунлиги муҳим роль ўйнайди. Мен айнан соя бермайдиган ёруғликни танлайман. Ёндан тушадиган ёруғлик фотогафга объектнинг шаклини, текстура ва кўринишини аниқ кўрсатади. Ёнидан ёруғлик тушадиган предметларнинг ўз сояси ҳалақит беради. Аммо суратга ёрдам бериб, унинг хусусиятларини бўрттириб кўрсатиши ҳам мумкин. Агарда чироқ предметдан юқорироқда жойлашган бўлса “Ёруғлик камалаги” ҳосил бўлади ва предметнинг устида яна бир чизик ҳосил бўлишини ва шу

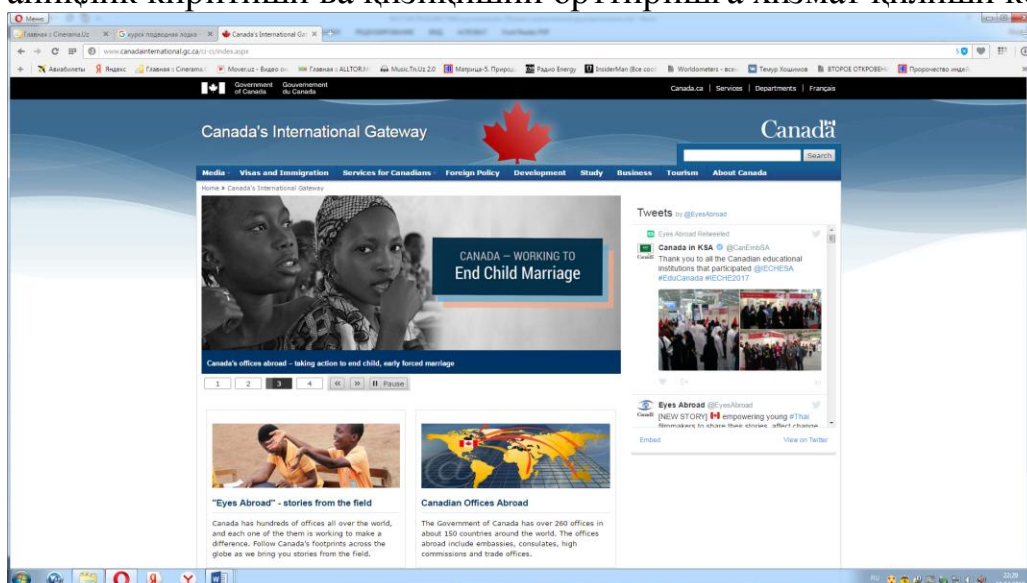
орқали предметни ноодатий тарзда кўринишини таъминлайди”. Алабатта, юқори маҳорат билан, ёруғлик тўғри танланган равишда олинган суратлар ҳар қандай сайтнинг кўринишига кўрк бағишлабгина қолмай, мақолага ўқувчи диққатини ҳам жалб этади.

Мақоланинг асосий фактларини расмлар билан чиройли тарзда тўлдириш мумкин. Улар яхши ёзилган матн ўрнини босолмайди, аммо унинг муҳим ўринларига урғу бериши ва ажратиб кўрсатиши мумкин.

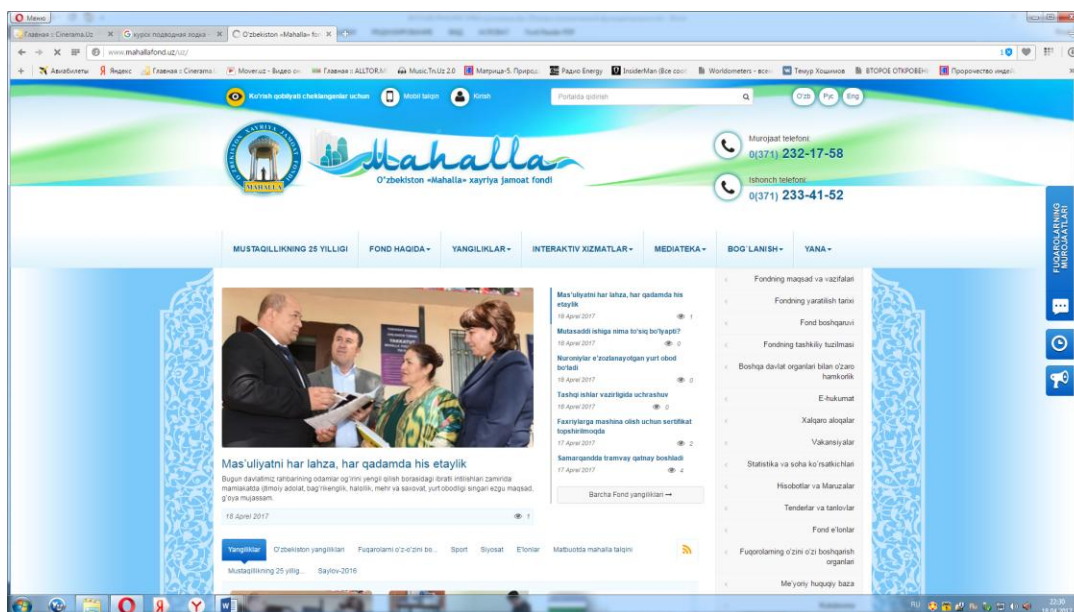

Масалан, 2000 йил август ойида Россиянинг «Курск» номли атом сув ости кемаси халокатга учраганда янгиликлар веб-сайтларидан бири мазкур воқеага бағишланган махсус рукн очиб, унга оддийгина иккита расмни жойлаштирган эди. Уларнинг бирида сув ости кемаси йўловчи самолёт ёнида, иккинчисида эса денгиз тубида ётган кема ва Эйфел минораси акс этган эди. Шу расмларга қараб, сайт фойдаланувчиси кеманинг катталигини, ҳамда у Баренц денгизида қандай чуқурликда ётганини билиб олиши мумкин эди.

Фотосуратлар ва уларга тагсўзлар. Фотосуратлар, айниқса бош саҳифага жойлаштирилганлари ўқувчилар эътиборини тортадиган бўлиши керак. Худди газета ёки журналдагидек суратда акс этган одам (одамлар) мақолага тескари томонга қараб қолмаслиги лозим. Суратнинг тагсўзи эса унга аниқлик киритиши ва қизиқишни орттиришга хизмат қилиши керак.

Сайтга фото-суратларни jpeg форматда жойлаштириш керак. Бундай фотомаҳсулотлар статик (ҳаракатсиз) фотосуратлардан анча сифатли. Фотосуратнинг максимал ҳажми 640x480 пиксел бўлишини таъминлаш жоиз. Катта ҳажмли фотосуратларни қайта ишлаб жойлаштириш осон, чунки улар ўз сифатини сақлаб қолади.

Ўзбекистон “Маҳалла” хайрия жамоат фонди расмий веб-саҳифаси www.mahallafond.uz

Фотосуратни сайтга жойлаштиришдан олдин график файлини сиқиш режимини танлаш керак. Буни фотошоп менюси – “Save for Web...” орқали амалга ошириш осон. Сайтда катта ҳажмдаги фотосуратлар ўрнига уларнинг кичкина анонсини кўрсатган маъқул. Бу расмларнинг ҳажми кичкина бўлгани сабабли сайтга кирувчиларнинг трафигини ортикча сарфламасдан, битта саҳифада катта фотосуратларнинг бир нечта (ўнтагача) анонсини жойлаштириш мумкин бўлади. Шу тариқа сайтга кирувчи кўриш учун ўзига қизиқарли фотосуратни танлаш имкониятга эга бўлади. Агарда ташкилот сайтига видео тасвир жойлаштирилиши лозим бўлса, файл формати: JPG, GIF, PNG. Файл ҳажми 95 кб, 640x480. Тасвир ҳажми 8196x8196. Қўйилаётганда видео-тасвир автоматик тарзда flv-форматга конвертация бўлади (видео-кодек h264, аудио-кодек faac) .

Назорат учун саволлар:

1. Интернетда фотонинг ўрнига баҳо беринг
2. Интернет сайтларига фотосуратларни жойлаштириш талабларига нималар қиради?

3. Сайт дизайнига кўйиладиган талаблар ва гиперматнга суратни жойлаштириш қоидаларини сўзлаб беринг.
4. Фотожурналистнинг интернет манбалар билан ишлаш тамойиллари нималардан иборат?

Мавзу бўйича тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Stacy Pearsall. "In the trenches with combat photographer"/
2. Ross Collins. A Brief History of Photography and Photojournalism. North Dakota State University, Fargo. 2012
3. Гассер Г.П., Моду А. Защита журналистов в опасных командировках. Международное гуманитарное право и деятельность фотожурналистов. – Международный Комитет Красного Креста. 1994. - С.7.
4. Международное гуманитарное право и деятельность фотожурналиста. - С.99.
5. Г.Почепцов. Теория и практика коммуникации. М.: Рефл-бук. 2001. - С. 108.
6. Халқаро гуманитар ҳуқуқ: Женева конвенциялари тўплами. Т.: Адолат. 2002. – Б.141.

§4.2. Ихтисослашган журналистика турларида фотосуратдан фойдаланиш

Фотография йўналиши журналистиканинг таркибий қисмларидан бири сифатида унинг ўзига хосликлари ва қонун-қоидаларига сўзсиз амал қилади. Бир қарашда фотожурналистика ва журналистиканинг умумий жиҳатлари талайгина, фарқи эса “фото” деган кўшимчадангина иборатдай кўринади. Лекин, фотоасарни ҳам ҳужжат, ҳам санъат деб аташ тўғрироқ бўлади, чунки у воқеа-ҳодисаларнинг бетакрорлигини ва атроф оламнинг гўзаллигини ўзида акт эттиришга қодир.

“Бу соҳада омон қолиш ва муваффақиятга эришиш учун фотожурналистдан шижоат, қобилият ва кузатувчанлик талаб қилинади, - дейди таниқли америкалик тадқиқотчи Стейси Пирсал,- Мен шуларга яна сизнинг даромадингизни, раҳбарият билан яхши муносабатларингиз, шахсий режаларингиз ва мунтазам ўқиш-ўрганиш, изланишингизни ҳам кўшиб кўйган бўлардим. Фотожурналистиканинг қамрови кенг: спортдан тортиб то уруш мавзусигача турли жабҳаларни қамраб олишга қодир. Шунинг учун ҳам ихтисослашув ғояси барча журналистларнинг касбий нуқтаи назарларини бир маслак атрофида бирлаштиради ва тайёрланаётган маҳсулотни тасвир ва мультимедиа кўмагида янаям такомиллаштиради”.

Спорт журналистикасида фототасвир

Спортни ёритишда суратнинг ўрнини бошқа ҳеч қандай восита боса олмайди. Чунки, унда экспрессия, динамизм, ҳиссиётлар яъни ҳаракат

тезлиги, жўшқинлик ва хис-ҳаяжон мужассамлигини кузатиш мумкин. Айнан спорт мавзуидаги суратлар бизни кўпроқ ҳаяжонга солади, хайрихоҳлик хиссини уйғотади. Бир карашда спорт мусобақаларидан фотолавҳа, репортаж тайёрлашдан осони йўқдек туюлади.

Фотоаппаратнинг тасвир изловчи қурилмасини ишга солиб, энг қизик лаҳзада тугмачасини босиб улгуришнинг ўзи кифоядек гўё. Чиндан ҳам фотосуратнинг муваффақияти тўғри танланган лаҳзага кўп жиҳатдан боғлиқ. Матн билан уйғунликда унинг таъсири янаям кучаяди, бу ҳолатни юзага келиши кўп жиҳатдан фоторепортёрнинг футбол майдонида ёки бокс рингида бўладими - ҳаракатланаётган спортчилар билан баробар ҳаяжонланиши, ғалаба иштиёқини биргаллашиб баҳам кўриши, ғолиблик нашидасини сура билиши ва шу ҳиссиётларни сурат ва матн кўмагида ўқувчига етказишга ошиқиши билан боғлиқ.

Спорт фоторепортажини олдиндан саҳналаштириб бўлмайди. Агар қўлга фотокамерани олиб, тўп сураётган болалар, велосипед учиб юрган қизалоқни тасвирга тушириб, кейин натижасига эътибор берилса, кўзланган мақсад тўла амалга ошмайди. Олинган суратда ҳаракат, ҳаёт етишмаётганига гувоҳи бўлиш мумкин. Баъзан бунинг акси— ҳаракат шунчалик кўпки, ким қаёққа қараб ҳаракатланаётганини фарқлаш қийин. Бор кучини ғалаба учун сарфлаётган қаҳрамон сакрашда ҳам, югуриш, тўсиқларни енгишда ҳам ҳар доим ҳаққоний ва жонли бўлиб кўринаверади.

Спорт фоторепортажини тайёрлашнинг ўзига хос жиҳатлари бор, агар оддий фоторепортаж тайёрлаётган муаллиф маконда бемалол, эркин ҳаракатланиш, штатив, чироқдан фойдаланиш

имкониятига эга бўлса, спорт мусобақалари бораётган пайтда фотожурналистнинг ҳаракатланиш ҳудуди кескин қисқаради, 400 миллиметрли объектив билан спортчи ортидан югуришнинг ўзи бўлмайди. Кўнгилдагидек сурат олиш мақсадида майдон ёки кортга тушиш эса қатъиян таъқиқланган. Одатда спорт мусобақасини ёритадиган фотожурналистлар учун махсус ҳудудлар белгилаб қўйилади – футбол мусобақаси пайтида дарвоза ортида ёки мураббийлар ўриндиғига қарама-қарши томонда туриб тасвирга туширса бўлади. Енгил атлетика мусобақаларини стадионнинг махсус ўраб қўйилган ҳудудларида, спортнинг сувда ўйналадиган турларида сув ости ёки бассейн деворларига ўрнатилган махсус шиша иллюминаторлар орқали суратга олишга тўғри келади. Бунда спорт фотожурналисти талай ноқулайликларга дуч келади ва доим уларни енгиб ишлашига тўғри келади. Спорт фоторепортажида тасвир ҳажми алоҳида эътиборга эга бўлиб, айниқса йирик ва ўта йирик ҳажмдаги суратлар ўзига хосдир. Улар спортчининг энг масъулиятли лаҳзалардаги ҳам жисмоний, ҳам руҳий ҳаяжонини кўрсатиб беришга қодир.

Спорт мусобақаларини ёритишда рақамли фототехника имкониятлари самарали фойда беради. Бунда ҳаракатлар шунчалик шиддатлики, оддий фотоаппарат фокусини тўғирлаб, тугмачасини босишга улгурмаслик мумкин. Замонавий техниканинг эса бир лаҳзада бир эмас, бир нечта кадр олиш имконияти бўлиб, кейин улар орасидан энг муваффақиятли тасвирларни танлаб олиш мумкин. Бу эса спорт журналисти ишини анча енгиллаштиради, мазкур мусобақа ҳақида кенгроқ маълумот беришга кўмаклашади.

Болаларни фотосуратга олиш

Бола психологиясига ранг-тасвир орқали таъсир ўтказиш унинг дунёқарашини кенгайтиради. Болаларгагина ихтисослашган махсус нашрлар, адабиёт намуналари пайдо бўлиши билан ўзбек болалар фотожурналистикасига пойдевор қўйилган. У йиллар давомида болалар дунёқарашини ва тафаккурини шакллантирувчи, ижтимоий-сиёсий, маънавий, ахлоқий-тарбиявий масалалар таҳлилига қаратилган, ёшларни ижтимоий фаолликка етакловчи ижод тури даражасига кўтарилиб, алоҳида табиатга эга ҳолда ривож топмоқда. Қолаверса, болаларнинг келажакда матбуот ва китоб

билан ўртоқлашишида болалар нашрлари асос вазифасини бажаради. Ва, табиийки, унда фототасвирларнинг роли бекиёсдир.

Фотосуратларда болалар мавзусини ёритиш уларнинг ҳуқуқларини билиш, улар билан боғлиқ мавзуларда

аниқ далилларга асосланиш билан бирга, уларнинг ёши, психологияси, ижтимоий аҳволига боғлиқ ҳолатларга албатта, эътибор бериш керак бўлади. Бу эса фотожурналистнинг касбий ахлоқ меъёрларига амал қилиши лозимлигини тақозо этади. Шу билан бирга, ҳозирги болаларнинг қизиқиш ва интилишларини ҳисобга олмасдан туриб уларнинг эътиборини тортиш қийин. Шунинг учун ҳам газета-журналлар интернетдан олинган фотосуратларни олиб, саҳифаларга нари-бери жойлаштиравермасдан, энг сара фотоасарлардан фойдаланиш, уларни ахборот хавфсизлиги ва миллий анъаналаримиз нуқтаи назаридан таъсир этиш даражасига алоҳида эътибор қаратиш талаб этилади.

Болалар эътиборини тортиш, уларни қизиқтирадиган мавзуларда ижод қилиш жуда қийин жараён. Муаллиф уларнинг нима хоҳлаётганини, нима қизиқтираётганини ҳис қилиши керак. Болалар учун материал тайёрлашга астойдил бел боғлаган фотомухбир неча ёш бўлишидан қатъий назар, қалбининг бир четида болаларча беғуборлик, қувноқликни сақлаб қолган бўлиши керак.

Яна шуниси ҳам борки, фотограф боланинг қалби, дунёси, ҳис – туйғуларини нечоғлиқ англаши у суратга олган манзаралардан сезилиб туриши керак. Чунки, хали ўқишни билмасидан олдиноқ бола жамиятни суратлар орқали тасаввур қилади. Демак, уларга жамият, дунё ҳақида рост ва аниқ маълумотлар бериши керак. Зеро, ота-она фарзанди учун сотиб олаётган нашрдан кўнгли тўлсагина, шунини боласига раво кўради.

Болалар нашрлари учун фототасвирлар тушириш ва танлашнинг бир қатор ўзига хос талаблари мавжуд бўлиб, улар воқеликнинг болалар нуқтаи назаридан ижтимоий тадқиқ этилиши, маърифий-тарбиявий мақсадга

йўналтирилганлиги, ижодкорларнинг ҳам болалар, ҳам катталардан иборат бўлиши, композицион жиҳатдан содда, ихчам ва тушунарли бўлиши, ўз мақсади, предмети ва ва вазифасига эгаллиги, берилаётган материалларда энг аввало болаларнинг ёши ҳисобга олиниши каби жиҳатларда акс этади. Умуман олганда, фотомухбир қайси соҳа ёки йўналишда ижод қилмасин, албатта у яратган асар эзгуликка хизмат қилиши кераклигини ҳеч қачон унутиб қўймаслик муҳим.

Экологик мавзунини фотосурат орқали ёритиш

Газетага қизиқарли материал керак, чунки ўқувчи зерикарли мақола, узундан узоқ муҳокамаларни ёқтирмайди. Бундай пайтда вазиятни фақат фотосурат юмшата олади. Фотосуратгина унга “жон” киритади. Табиатни муҳофаза қилиш мавзусига мурожаат қилиб кўрайлик. Фотомухбир экожиноятни суратга муҳрлади дейлик – майсазор ёки ўрмон ёқасида ахлат уюми кимнингдир табиатга лоқайд муносабати, ўзи яшаб турган жойга меҳрсизлиги ва ялқовлигига гувоҳ бўлиб уюлиб ётибди. Ушбу тасвирни нашр қилган газета таҳририяти ўқувчиларига мурожаат қилиб: “кўриб қўйинглар, фаросатсиз

фуқаролар она табиатимизни не кўйга соляптилар”, - дея мурожаат қилаётгандай. Бунга ўхшаш экологик мавзудаги материалларни кўпчилик муҳокамасига тақдим этиш одамларни тарбиялайди,

табиатга тўғри муносабатда бўлишга ўргатади ва шу йўл билан дунёқарашларни шакллантиришга ҳисса қўшади. Агар сурат яхши чиққан бўлса, ўқувчи қаттиқ таъсирланади, табиат, атроф-муҳитга муносабати хусусида ўйланиб қолади. Лекин, айнан ана шунақа резонанс ҳосил қилиш учун фотосурат шундай ишланган бўлиши керакки, инсон кўнглида бу каби бемаъниликка нисбатан исён, норозилик ҳиссини уйғота олиши керак. Айнан ана шундай ҳолларда журналистиканинг ташкилотчилик функцияси ёрқин намоён бўлади.

Экология мавзусини ёритишни олдига мақсад қилиб қўйган муаллиф фотожурналистиканинг барча жанр кўринишларидан самарали фойдаланиши мумкин. Бу хабар бўладими ёки фоторепортаж, портрет бўладими ёки пейзаж

– муҳими юксак маҳорат билан бажарилган бўлса бас.

Табиат, экология ҳақидаги фотоматериаллар кўпинча репортаж жанрида тайёрланганига гувоҳ бўламиз. Бу саёхатни, ҳаяжонли таассуротларни ёқтирадиганларнинг сеvimли жанри бўлиб, касбига садоқатли фотомухбир сафарга отланишдан олдин олдига аниқ мақсад қўйиб, ёритиши керак бўлган мавзунини, сафар йўналишини аниқ белгилаб олади, йўлдош, сафар анжомларини ҳам эздан чиқармайди.

Экология, она табиат ҳақидаги энг яхши фоторепортажлар муаллифи деб Россиянинг “Комсомольская правда” газетасида “Табиатга дарча” рукнинини олиб боровчи фотожурналист В. Песков эътироф этилган, унинг самимиятга йўғрилган, кашфиёт даражасидаги бетакрор асарлари уларни кўрганлар хотирасида узоқ сақланиб қолади.

Фотопейзаж ҳам табиат кўринишларини суратда муҳрлашнинг энг яхши усуллариандир. Қолаверса, фотопейзаж деганда кўпчилик айнан табиат тасвирини кўз олдига келтиради. Бу тушунча хусусида луғатларда қуйидагича изоҳга дуч келамиз: “бирон жойнинг кўриниши”, “табиатни акс эттирувчи сурат, тасвир”.

Ҳаваскор ва профессионал суратчилар бу жанрда ижод қилишни яхши кўришади. Чунки, она табиатнинг мафтункор ҳуснидан завқланмайдиган одамнинг ўзи йўқ. Чинакам жонли табиат бағишлайдиган ҳузур-ҳаловатга яқин туйғуни ҳис қилиш, гўзал манзаралар, бетакрор чиройдан фотосурат томоша қилиб ҳам завқланиш мумкин, фақат битта шарти – ўша фотоасарни чинакам профессионал ижодкор яратган бўлиши керак.

Ҳар қандай фотоасар ўз мухлисини топиши, унинг хотирасига муҳрланиши учун яна бир талабга жавоб бериши керак бўлади – яъни унда акс эттирилган предметлар, фон, асосий ва кўмакчи тасвирлар яхлит уйғунлик – гармония ташкил этиши керак. Гармония сўзи эса юнон тилида “harmonia” - алоқа, тартиб, саф, монанд маъноларини англатади. Бу сўзни ҳар ким ҳар хил тушунади – кимлар учундир бу ёз кечаларининг сокинлиги, табиат билан уйғунлигини англатса, бошқа бировларга атрофидагилар билан ўзаро муносабатларни билдиради.

Гармония табиат, буюмлар, одамлар, турли воқеа-ҳодисалар оламидаги уйғунликни англатади. Бошқача айтганда, у табиат ёки инсон қўли билан яратилган мукамалликдан ҳосил бўладиган кўнгил хотиржамлигидир. Чинакам истеъдод соҳиби бўлган ижодкор ўз фотоасарларида бизга бу хотиржамликни тақдим этиш, руҳимизни бойитиш, дунёқарашимизда тубдан бурилиш ясашга қодир.

Назоратчун саволлар:

1. Ихтисослашган журналистика нима?
2. Ихтисослашган журналистиканинг қайси турларини биласиз?

3. Спорт фотожурналистикаси фотожурналистиканинг бошқа турларидан нимаси билан ажралиб туради?
4. Фотомухбир маҳоратини юзага чиқарадиган жанрларни санаб ўтинг.
5. Болалар фотожурналистикасининг ўзига хослиги нимада?
6. Экологик журналистикада сураат ва тасвирларнинг аҳамияти.
7. Моҳир фотограф бўлишнинг асосий шартлари нимадан иборат?

Мавзу бўйича тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Ладутько В.Н. Основы фотографии: основные понятия, жанры и образность фотографии. Учеб.-метод. Пособие. Минск, 2000.
2. Малышев В.А. Искусство видеть. М., 1985.
3. The Textbook of Digital Photography. Dennis P. Curtin. [www. Short Courses. com](http://www.ShortCourses.com)

§4.3. Зиддиятли вазиятларда фотожурналист фаолияти

Уруш ёки қуролли тўқнашувларга йўл қўймаслик гуманизмнинг бошланиши ҳисобланади, аммо бундай саъй-ҳаракатлар беҳуда кетиши оқибатида уруш ҳолатлари юз берган тақдирда ярадорларга, асирларга, қуролли тўқнашувларга дахли бўлмаган фуқароларга, жумладан қариялар, беморлар, аёллар, болалар ва умуман ҳимоясиз қолганларга меҳр-мурувват кўрсатиш умуминсоний мажбурият сифатида кўплаб халқаро ҳужжатларда ўз аксини топган.

Зиддиятли ҳолатларда фотожурналистиканинг вазифаси қандай? Яъни, уруш ва жанг майдонларида юз бераётган ҳолатлардан ахборот тарқатиш қай тариқа йўлга қўйилади? Фотожурналистларнинг ўрни ва аҳамияти нималардан иборат бўлади? Уларнинг ҳаётини хавф остида қолдирмаслик чоралари қай тариқа кўрилади?

Жаҳон афкор жамоатчилиги томонидан бу борада ҳам чоратadbирлар ишлаб чиқиш, уларни амалиётга татбиқ этиш борасида кўплаб саъй-ҳаракатлар амалга оширилган. 1899 ва 1907 йилларда киритилган уруш конунлари ва одатларига доир

Гаага конвенциясининг 13-моддасида, шунингдек 1929 йил 27 июлда қабул қилинган Женева конвенциясининг ҳарбий асирлар билан муносабатга доир моддасида “газета мухбирлари” ҳақида сўз боради. Унга кўра ҳарбий кўшинлар қаторида кўлга олинган газета мухбирлари (уларнинг ўз

давлатларидаги ҳарбий маҳкамалар томонидан тақдим этилган махсус ҳужжатлари бўлган тақдирда) ҳарбий асирлар мақомига эга бўлмоқликлари керак. Бироқ, кейинчалик белгилаб қўйилган ушбу мақомга аниқлик киритилди. 1949 йил 12 август куни қабул қилинган Женева конвенциясида (III конвенция) аскарлар қаторида қўлга олинган фотожурналистларга “ҳарбий мухбирлар” мақоми берилди. Иккинчи жаҳон уруши тажрибаларидан келиб чиқиб, унинг махсус ҳарбий маҳкама томонидан тақдим этиладиган ҳужжатни олиб юриш мажбурияти бекор қилинди (ҳужжат уруш майдонларида, оғир шароитларда йўқолиб қолиш ҳолатлари кўп учрагани сабабли).

Умуман фавқулодда ҳолатларда фотожурналистлар хавфсизлигини сақлаш масаласига қайта-қайта мурожаатлар қилинди. 1970 йили БМТнинг Бош Ассамблеясида Франция ташқи ишлар вазири М.Шуманн ташаббус кўрсатиб, мазкур масалага алоҳида жиддий тус берди. Шунинг таъсирида Бош Ассамблея Инсон ҳуқуқлари комиссиясига хавfli ҳудудларга хизмат сафарига борган фотожурналистлар хавфсизлигини таъминлашга доир махсус Конвенция тайёрлаш вазифасини топширди. 1971 йили Комиссия ўзи тайёрлаган Конвенция лойиҳасини Ассамблея ва аъзо-давлатларга тарқатди. Мулоҳазалар, таклифлар олинди, улар ишлаб чиқилди ва ниҳоят, бирмунча узок давом этган тегишли жараёнлардан сўнг, 1977 йилнинг 8 июнь куни бўлиб ўтган Дипломатик конференцияда 1-Протоколнинг 79-моддаси – “Журналистларни муҳофаза қилиш чоралари” номи остида қабул қилинди. Мазкур модданинг мухтасар маъноси қуйидагича:

– “Қуролли конфликт давом этаётган ҳудудда хизмат сафарида бўлган фуқаро сифатидаги фотожурналист фуқаро шахсларга халқаро гуманитар ҳуқуқ томонидан бериладиган ҳуқуқлардан тўла-тўқис фойдаланади.

– Қуролли кучларда аккредитациядан ўтган ҳарбий мухбирларга III Конвенция 4-банд, 4-моддада кўзда тутилган махсус ҳолат мақоми қўлланилади.

Протоколга илова қилинган шахсни тасдиқловчи ҳужжат намунасига мос ҳужжати бўлган шахс ҳақиқатан ҳам фотожурналист ҳисобланади”.

БМТ Конвенциясининг 5-модда, 2-хатбошида фотожурналист фуқароси ҳисобланган ҳукумат томонидан бериладиган мазкур ҳужжатнинг орқа томонида “Ушбу ҳужжат эгаси хизмат сафари чоғида профессионал этиканинг барча меъёрларига қатъиян риоя этиши ва ўзи борган бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслиги, ҳеч қандай сиёсий ва ҳарбий фаолиятларга ёхуд жанговор ҳаракатларга дахлдор бўлиб қолишдан ўзини эҳтиётлаши зарур деган эслатмалар бўлмоғи керак” деган сўзлар ёзилган.

Ушбу мулоҳазаларда ҳам кўринадик, фавқулодда ҳолатларда фотожурналистнинг хавфсизлигини таъминлаш масаласи алоҳида муаммо, алоҳида тушунча сифатида шаклланган ва унга БМТга аъзо давлатлар томонидан қабул қилинган (демак, бажарилиши шарт бўлган) халқаро ҳужжат даражасига кўтарилган.

Шу ўринда уруш ҳолатларида ташқи дунё билан алоқа ўрнатиш масалаларига тўхталишга тўғри келади. Чунки, инсон ҳар қандай ҳолатда дунёда юз бераётган воқеа-ҳодисалардан хабардор бўлиш ҳуқуқига эга. Қолаверса, мисол учун, ҳарбий асирлар ўзлари тўғрисидаги ахборот, маълумотни ўз вақтида зарур бўлган манзилга етказиш ҳуқуқига эгадирлар.

Бундай ишларнинг бари ахборот алмашинуви орқали амалга оширилади.

Мисол тариқасида “Ҳарбий асирлар билан қилинадиган муомала тўғрисида” 1949 йил 12 августда қабул қилинган Женева конвенцияси бандларига мурожаат қилайлик. Конвенциянинг “Ҳарбий асирларнинг ташқи дунё билан алоқалари” деб номланган V қисми, яъни 69 – 77-моддалари мулоқот муаммоларига бағишланган.

70-моддани ўқиймиз: “Ҳар бир ҳарбий асир асирга олинган вақтидан эътиборан ёки энг кечи билан лагерга, ҳатто транзит лагерга бўлса ҳам, жойлаштирилганидан сўнг бир ҳафта ўтгач, шунингдек, касалланиши ёки бошқа лазаретга ёхуд лагерга кўчирилиши муносабати билан, бир томондан, бевосита ўз оиласига, иккинчи томондан, 123-моддада кўзда тутилган Ҳарбий асирлар ишлари бўйича Марказий Агентликка почта карточкаси жўнатиш имконига эга бўлиши лозим; ... Ушбу карточкалар иложи борича тезкорлик билан жўнатилиши зарур ва уларни узатиш жараёни ҳеч қандай йўл билан секинлаштирилиши мумкин эмас”.

71-модда. “Ҳарбий асирларга хат ва почта карточкаларини олиш ва жўнатиш учун рухсат этилади”.

Ушбу конвенциянинг VIII боби “Ташқи дунё билан алоқалар” деб аталади (105–116-моддалар).

Унда асир муайян жойга жойлаштирилгач, бир ҳафта ичида у ҳақда тегишли манзилга, оиласига хабар берилиши керак. Хабар бериш ҳеч қандай йўл билан кечиктирилиши мумкин эмас. Узрли сабаб бўлган тақдирда асирда тутиб турувчи давлат асир мансуб бўлган давлатга маълумотнома тақдим этиши зарур.

Бевосита фотожурналистларга тааллуқли куйидаги ҳужжатларни билиб кўйиш зарур:

Халқаро қуроли моjarолар қурбонларини ҳимоя қилишга тааллуқли. 1949 йил 12 августда қабул қилинган Женева конвенцияларига доир қўшимча протокол (1 протокол). Мазкур протокол 1977 йил 8 июнда Женевадаги дипломатик конференцияда қабул қилинган.

Протоколнинг IV қисм 3-боби “ЖУРНАЛИСТЛАР”, 79-модда эса “ЖУРНАЛИСТЛАР ҲИМОЯСИ БЎЙИЧА ЧОРАЛАР” деб аталган. Модда куйидаги уч банддан иборат:

1. “Қуроли моjarолар ҳудудида хатарли хизмат сафариди бўлган фотожурналистлар 50-модданинг 1-бандида кўзда тутилган мазмундаги фуқаро шахслар, деб ҳисобланади.

2. Шу жиҳатдан улар фуқаро шахс мақомига мос келмайдиган ҳеч қандай ҳаракат содир этмаслик ва қуроли кучлар қошида аккредитация қилинган ҳарбий мухбирларнинг Учинчи конвенциянинг 4-моддаси А.4-

бандида кўзда тутилган мақомига ва тегишли ҳуқуқларига зиён етказмаслик шарти билан тегишли Конвенциялар ва мазкур Протоколга мувофиқ муайян ҳимоядан фойдаланади.

3. Улар мазкур протоколнинг II Иловасида кўрсатилган намунадагидек шахсий гувоҳномалар олишлари мумкин. Фотожурналист ўзи фуқароси ҳисобланган ёки ҳудудда доимий яшаб турган ёхуд ишлаб турган ахборот агентлиги жойлашган тегишли давлат ҳукумати томонидан бериладиган ушбу гувоҳнома ўз соҳиби фотожурналист мақомига эга эканини тасдиқлайди”.

(“Хатарли хизмат сафаридаги фотожурналистнинг гувоҳномаси” куйида келтирилди.)

Халқаро гуманитар ҳуқуқ ва фотожурналистларнинг фавқулодда ҳолатларда фаолият юритиши мавзусида сўз очилганда уруш ҳолатларида ташқи дунё билан алоқа ўрнатиш масалаларига тўхталишга тўғри келади. Маълумки, ҳар қандай инсон ҳар қандай шароитда ахборот олиш ва ахборот узатиш ҳуқуқига эга. Уруш ҳолатларида бу масала бирмунча оғирлашади ва чигаллашади. Қолаверса, ҳозирги замонда ахборот инсон хавфсизлигини асровчи муҳим омиллардан ҳисобланади. Шу сабабдан ҳам нодавлат, давлат ва давлатлараро институтларнинг нормал фаолият юритишларида ахборот, умуман коммуникация масалалари ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Ахборотнинг инсон хавфсизлигидаги аҳамияти таъкидланар экан, “ахборот уруши” деган иборани ҳам унутмаслик жоиз. Зеро, ҳозирги замонда нафақат уруш ҳолатларида, ҳатто тинч даврларда ҳам ахборот уруши кузатилмоқда. Бошқача айтганда, ахборот қуролдан-да хавfli воситага айланиб кетди десак муболаға бўлмайди.

Жаҳондаги барча халқаро ташкилотларда ахборот марказлари, жамоатчилик билан ишлаш бюрolari фаолият юритади. Демак, бундай ташкилотларга қарашли кучлар ер юзининг қайсидир нуқтасида уруш олови ёқилса ўша ерга етиб борадилар. Тўғри, бундай ёрдамларнинг замирида

фақат инсонпарварлик ғоялари ётади деб қабул қилинмоғи керак. Қолаверса, ҳар қандай халқаро ташкилот сиёсий, молиявий ва бошқа масалаларда ҳеч бир давлатга ён босмаслиги шарт. Афсуски, амалда кўпгина ҳолларда кузатилганидек, деярли барча халқаро ташкилотларга у ёки бу давлат кўпроқ молиявий кўмак беради, шундан келиб чиқиб ўша ташкилотнинг мақсад-вазифалари ҳам бир томонга оғиб кетиш хавфи йўқ эмас. Фотожурналист эса худди шундай ташкилотларга қарашли ахборот марказлари билан ишлашда албатта эҳтиёт бўлмоғи зарур. Бу билан ўзи олаётган ва тарқатаётган ахборотнинг тўғри ва ҳаққонийлигини таъминлаган бўлади.

Яна бир муҳим омилни асло унутиб бўлмайди. Бу – оммавий ахборот воситаларининг жамоатчилик фикрига, унинг шаклланишига кўрсатадиган таъсири. Шундай экан, ОАВ орқали тарқатилаётган ахборот юз берган конфликтнинг ижобий ёхуд салбий томонга ўзгаришига ҳам таъсир кўрсатиш эҳтимолини эътибордан четда қолдириш мумкин эмас. Худди шунинг учун ҳам зиддиятли ҳолатларда қўлланиши учун турли мавқедаги халқаро сиёсий институтлар томонидан халқаро нормалар ишлаб чиқилган, фотожурналист этикаси меъёрлари яратилган, ОАВнинг ўзини ўзи цензура қилиши йўлга қўйилган.

Бу ўринда ўзини ўзи цензура қилишни тўғри талқин этмоқ зарур. Фотожурналистнинг холислиги ва мустақиллиги биринчи навбатда унинг шахсий ва касбий одоби ва маданиятига боғлиқдир. Биз тинч даврда фаолият юритаётган фотожурналистнинг касб одобига доир муаммолар ҳақида кўп гапирамиз, бироқ конфликтли ҳолатларда фотожурналистнинг бурчи, эркинлиги ва масъулияти масаласи бир неча ўн ва юз барабар ортиб кетади.

“Конфликтлар, урушлар ва ҳоказо тўқнашувлар чоғида, – деб ёзади америкалик мутахассис М.Бриде, – эркинлик ва масъулият бир биридан ажратиб бўлмайдиган талабга айланади. Масъулиятсиз эркинлик ҳақиқатни бузишга ва бошқа суистеъмолчиликларга олиб келади. Бироқ эркинлик бўлмаган тақдирда масъулият ўз аҳамиятини йўқотади”.

Конфликтли ҳолатлардаги воқеа-ҳодисаларни ёзишда ўзига хос нозик жиҳатлар мавжуд. Биринчи навбатда, фотожурналист юз берган ҳодисалар ҳақида бошқалардан кўра тезкор ва таъсирли ахборот ёзишга ҳаракат қилади. Шундай руҳда ёзилган ва тарқатилган ахборотнинг таъсир кучи кўпроқ бўлади. Одатда шундай ҳолатларни шарҳлашга киришган сиёсатдонлар тезкорлик ва таъсирчанликка берилган ҳолда совуққонликни унутиб қўйганларидек, фотожурналистларда ҳам биринчи бўлиб хабар бериш истак ва иштиёқи масъулият ва ҳақиқий аҳволни ёритиш бурчининг унутилишига олиб келиши мумкин. Конфликтли ҳолатлардаги вазият, мураккабликлар ва айниқса, турли матбуот вакилларининг кўплиги фотожурналистлар орасида ҳам ўзига хос рақобат муҳитини келтириб чиқаради.

Конфликтли ҳолатлар фотожурналистикасининг яна бир ўзига хослиги бор. Гап шундаки, уруш кечаётган ҳудудларда турли сабабларга кўра ахборот олинмайдиган, яъни “ахборотсиз” фурсатлар юз беради. Хўш, бундай ҳолатларда нима қилмоқ керак бўлади? Журналистларда, ахборотнинг

йўқлиги ҳам ахборот, деган нақлнамо гап бор. Демак, фотожурналист “ахборотсиз” фурсатда жим ўтиргани маъқулми ёхуд текширилмаган ахборотни тарқатавериши маъқулми?

Кейинги усулни қўллайдиганлар ҳам йўқ эмас, ваҳоланки, унчалик текширилмаган ахборотни тарқатиш ҳам кенг оммани чалғитишга хизмат қилиши ҳеч гап эмас. Уруш кетаётган ҳудудларда ҳеч қандай мухбир фотожурналист тўла-тўқис ўзи истаган даражада ҳаракатлана олмайди, исталган дақиқада зарур ахборотни қўлга киритолмайди. Бундан, демак, у кечаётган асл жараён ҳақида тасаввурга эга эмас деган хулоса келиб чиқади. Биринчи жаҳон уруши, айниқса Иккинчи жаҳон уруши тажрибалари шуни кўрсатганки, икки ёки ундан ортиқ давлатлар ўртасида уруш авж олган пайтларда тарғибот-ташвиқот ишларига шу қадар зўр бериладики, бунинг натижасида воқеалар аслида қандай борапти, қаерда қандай ҳолат юз бермоқда деган саволларга деярли ҳеч ким, ҳатто фотожурналистлар ҳам жавоб тополмай қоладилар. Мисол учун Гитлер армияси аҳоли оммасини ҳақиқий ҳолатдан чалғитиш мақсадида махсус миш-мишлар тарқатишга зўр берган. Варақалар тарқатган, дуч келган жойга плакат ва шиорлар осган.

1917 йилда Англия Бош вазири Ллойд Джордж айтган қуйидаги сўзи бежиз эмас эди: “Одамлар агар бўлаётган асл воқеаларни билсалар эди, уруш эртагаёқ тўхтаган бўлур эди. Бироқ, албатта, улар ҳеч нарсани билмайдилар, билишлари ҳам мумкин эмас”.

Уруш майдонларида юрган фотожурналистлар жасоратини қўллаб-қувватлаш мумкин. Лекин, уруш кетаётган ҳудуддаги реал аҳволдан уларни тўла хабардор деб бўлмайди. Брифинг ёки матбуот анжуманларида берилган ахборот вазият ҳақида атрофлича хулоса чиқаришга асос бўлолмайди. Вьетнамдаги уруш энг авжига чиққан пайтларда 700 дан ортиқ фотожурналист воқеа жойидан хабар тарқатган. Форс қўлтиғидаги жанглари ёритиш мақсадида 1000 дан зиёд фотожурналист воқеа жойига етиб борган. Бироқ, “1000 фотожурналистнинг ҳар еттирасидан биттаси

реал воқеа гувоҳига айланган, қолганлари эса уруш майдонларига йўлатилмаган”.

Айтиб ўтилган мулоҳазалар ва фактлар ҳам фавқулодда ҳолатларда фаолият юритишга отланган фотожурналист қандай қийинчиликларга рўбарў келишидан далолат беради. Куролли тўқнашувлар ҳудудида ахборот олиш ва уни тарқатиш алоҳида муаммо бўлса, фотожурналистларнинг жисмоний хавфсизлигини таъминлаш яна бир жиддий муаммолардан саналади.

Журналистга жисмоний таъсир кўрсатиш ҳолати икки хил бўлади: бири – фотожурналистларнинг бевосита куролли тўқнашувлар чоғида шикастланиши; иккинчиси – қўлга туширилган фотожурналистларга турли тазйиқлар ўтказиш.

Ваҳоланки, соғлом қарашлар эгалари бундай ҳолатларда фотожурналистлар муҳофазасини таъминлаш устида қайғурганлар, шунга доир тегишли нормалар ишлаб чиқишга ҳаракатлар қилганлар. Чунончи, 1899 ва 1907 йилги Гаага конвенцияларида, шунингдек 1929 йил 27 июль куни қабул қилинган Женева конвенциясида “газета мухбирлари”га яратилиши зарур бўлган шарт-шароитлар тилга олинган. Мухбирлар, газета учун репортаж ёзувчилар қўлга олинган тақдирда улар билан ҳарбий асирлар билан қилинадиган муомала тартиби ўрнатилиши зарурлиги уқдирилади. Яъни, журналист ҳарбий эмас, у майдонда юз бераётган воқеаларга дахли йўқ фуқаро шахс, унинг бирдан-бир вазифаси – юз берган воқеа-ҳодисалар ҳақида жамоатчиликка хабар бериш, холос.

Бобнинг 1-бандида эслатилган 50-модданинг 1-банди мазмунини билиб қўйиш керак бўлади. Унда қуйидаги эслатмалар битилган:

50-модда – Фуқаро шахслар ва фуқаро аҳоли тушунчалари

1. Учинчи конвенциянинг 4-моддасида (А.1, А.2, А.3, ва А.6) ва мазкур Протоколнинг 43-моддасида кўрсатилган бирон-бир шахслар тоифасига мансуб бўлмаган ҳар қандай шахс фуқаро шахс ҳисобланади.

Энди масаланинг иккинчи, яъни бевосита фотожурналистлар фаолиятига дахлдор қирраси хусусида сўз юритилади. Гап шундаки, ҳар қандай куролли тўқнашув, ҳатто зиддиятли ҳолатлар ҳудуди фотожурналист фаолият юритиши учун фавқулодда вазият ҳисобланади. Ахборотни вақтида ва мукамал узатиш фотожурналистдан воқеа жойида бўлишни, воқеа-ҳодисаларни ўз кўзи билан кўришини тақозо этади. Ушбу мажбурият ва бурч фотожурналистни энг хатарли жойларга боришга ундайди. Бироқ, фавқулодда ҳолатлар фотожурналистикасида кўплаб тавсиялар, эслатмалар ишлаб чиқилган, улар халқаро фотожурналистика майдонларида амал қилади. Мисол учун Бирлашган Миллатлар Ташкилоти томонидан тайёрланган ҳамда ташкилотнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси томонидан чоп этилган қўлланма (2002 йил) батафсиллиги билан эътиборга лойиқ.

Қўлланманинг 3-қисми “Текширувчи фотожурналистларни индивидуал ва умумий ҳимоя қилиш учун қўлланма” деб аталади. Унда жўнашдан олдин бажариладиган ишлар(А), умумий хавфсизлик чоралари бўйича (Б), ва

кузатув майдонидаги турли шароитларда ўзини қандай тутиш бўйича маслаҳатлар берилган.

А. –

Тиббий кўрик;

Дантист кўриги;

Қилинган вакциналарни аниқлаш

(Сил, сариқ, безгак сингари касалликларга қарши);

Қон гуруҳини аниқлаштириб қўйиш;

Биринчи ёрдам муолажаларини ўрганиш;

Ўзи билан олиб юриши шарт бўлган нарсалар;

Шахсий хавфсизлик бўйича қўлланмалар;

Ўзини тута билиш қоидалари;

Минали йўлдан юриш;

Қўлга олинсангиз;

Яралансангиз ва ҳоказо.

ХАТАРЛИ ХИЗМАТ САФАРИДАГИ ЖУРНАЛИСТНИНГ ГУВОҲНОМАСИ

Юза томон

Эслатма:

Ушбу гувоҳнома қуролли можаро ҳудудида хатарли хизмат сафарларида юрган фотожурналистларга берилади. Хужжат эгалари 1949 йил 12 августда қабул қилинган Женева конвенциялари ва уларга Қўшимча I Протоколга мувофиқ ўзларига нисбатан фуқаро шахс сифатида муомала қилиниши ҳуқуқига эгадир. Мазкур гувоҳнома эгаси хужжатни доим ёнида олиб юриши шарт. Қўлга олинган тақдирда, у ўз шахсини аниқлашда кўмаклашишлари учун бу хужжатни дарҳол қўлга олган маъмурларга тақдим этади. (Ушбу гувоҳномани берган мамлакат номи)

ХАТАРЛИ ХИЗМАТ САФАРИДАГИ ЖУРНАЛИСТНИНГ ГУВОҲНОМАСИ

Сирт томон

Берилди

(ваколатли маъмурият томонидан)

Гувоҳнома эгасининг сурати

Жой

Сана

(Расмий муҳр)

(Гувоҳнома эгасининг имзоси)

Фамилияси

Исми ва ота исми

Туғилган санаси ва жойи

Мухбир

Касби Бўйи _____ Кўз _____

Вазни _____ Соч _____

Қон гуруҳи _____ Rh-фактор _____

Диний мансублиги _____

Бармоқ излари _____

(Сўл кўрсаткич бармоқ)

(Ўнг кўрсаткич бармоқ)

Алоҳида белгилари _____

Б. –

Ходимларнинг фаолиятида келиб чиқадиган масалаларни ҳал қилиш хизмати;

Жанг майдонида гуруҳ раҳбарини танлаш;

Гуруҳ раҳбарининг мажбуриятлари;

Хавфли муҳитда фаолият кўрсатувчилар учун топшириқ йўлланмаси...

С. –

Текширувдан кейинги чоралар, йўл-йўриқлар.

Қўлланмада келтирилган тавсияларни яна давом эттириш мумкин. Уларнинг бари фавқулодда вазиятларда, яъни халқаро гуманитар ҳуқуқ қоидалари қўлланиши мумкин ва зарур бўлган ҳудудларда ва ҳолатларда фотожурналистнинг хавфсизлиги, уларнинг қийинчиликсиз фаолият юритишини таъминлашга қаратилган.

Хулоса қилиб айтганда, уруш майдонларида, конфликтли, қуролли тўқнашувлар давом этаётган ҳудудларда фаолият юритаётган фотожурналистнинг касбий фаолияти ўзига хос талабларга риоя этилишини тақозо қилади. Жумладан, унинг зиммасига қуйидаги вазифалар юкланади:

– журналист инсон ҳуқуқларига, урушни олиб бориш, миллий озчиликка муносабат масалаларига дахлдор бўлган миллий ва халқаро нормаларнинг бажарилишига кўмак бермоқликка бурчдор;

– журналист ўз материаллари билан уруш ҳолатида бўлган тарафлар ўртасида узилиб қолган мулоқотнинг ўрнатилишига, музокара муҳитини яратишга кўмак бермоғи зарур;

– журналист халқаро ҳамжамиятнинг эътиборини зўрайиб бораётган зиддиятли ҳолатларга тортмоғи керак;

– журналист халқаро тинчликни сақловчи саъй-ҳаракатларни қўллаб-қувватламоғи керак;

– журналист зиддиятли ҳолатни келтириб чиқарган баҳсли масалалар уларни бартараф этиш нуқтаи назаридан талқин этмоғи зарур;

– журналист кенг жамоатчиликка ахборот тарқатаётганини унутмаслиги, муносабатларни янада кескинлаштириши эҳтимоли бўлган ахборотни тарқатишдан сақланмоғи муҳим;

– журналист тарафларни ўз нуқтаи назарларини ифода этишларига бетараф инсон сифатида имкон яратмоғи керак⁴³.

Роберт Карл Манноффнинг “Конфликтларнинг олдини олиш ва уларни камайтиришда ОАВнинг роли” китобида баён этилган мазкур эслатмаларни мураккаб вазиятларда фаолият юритишига тўғри келган ҳар қандайфотожурналист ўзи учун дастуриламал қилиб олиши зарур деб ўйлаймиз.

Ёрқин ранглар таҳлили

Ёрқин ранглар сифатида: қизил, сариқ, олов ранг ва ҳаттоки оқ рангларни ҳам киритиш мумкин. Бу ранглар томошабин эътиборини тортади. Одатда бу ранглардан эътиборни тортиш мақсадида фойдаланилади ва маълум бир ҳолатни очиб беришда ёрқин яъни қора фондаги манзарани ёрқин акс эттиришда юқоридаги ранглар кўл келади. Асосан ижодий фаолиятда қизил, сариқ, олов ранг каби тасвирлардан кенг фойдаланилади. Бу аскарларнинг ички ҳиссиётларини, ёшлигини, тажрибасизлигини, жўшқин ғайратини тўла қонли очиб беради.

Қизил: Бу ранг асосан ғолиблик ва ютуқлар белгиси сифатида фойдаланилади. Шунингдек ушбу ранг кучли ғоя ва ҳиссиётни уйғотувчи ранг ҳисобланиб, энергия, эҳтирос, қувват, қон ва урушнинг ёрқин тимсоли. Қизил ранг расмга диққатни қаратишга ёрдам берибгина қолмай, расмдаги майда деталларни очиб беради.

Олов ранг: Бу ранг тажовузкорлик ва куч-қувват рамзи. Олов ранг иссиқ ранг бўлиб, инсон кўз олдида илиқ таасуротларни ёритишга ёрдам беради.

Совуқ ранглар таснифи

Бу каби рангларга: Кўк, сиёҳ ранг ва яшил рангларини киритишимиз мумкин. Улар томошабин нигоҳида совуқликни ифодалаб, ўзидан узоқлаштиради. Совуқ ранглар одатда тинчлантирувчи ва юпанч берувчи восита сифатида фойдаланилади, аммо унинг асл моҳиятини ғамгинлик ташкил этади. Бу ранглардан фойдаланишдан мақсад, ўзи бўлган вазият ҳақида фикр уйғотишга ёрдам бериш. Масалан, расмда сержант ёлғиз ва унинг вазифаси кўл остидаги аскарларни назорат қилишдан иборат. Яшил ранг унинг кўзлаган мақсадига содиқ ва ишончли, ҳақиқий аскар эканлигини ёритиб берган.

Кўк: Бу ранг куч, ишончлилик, билим, ҳамда ҳукм сифатларини ўзида мужассам этган. Суратда кўк рангдан кенг фойдаланиш, хоҳ орқа фонда хоҳ олди тарафда бўлсин қутилган натижани беради.

Яшил: Тўқ яшил ранг одатта ҳарбий ҳаракатларни ва пулни ифодалайди. Яшил ранг қизил рангнинг акси бўлиб сокинлик ҳамда бардош белгиси.

Ранглар ҳаракати

⁴³ Ross Collins. A Brief History of Photography and Photojournalism. North Dakota State University, Fargo. 2012. –pp.45

Ранг шундай хусусиятга эгаки, у тасвирни ҳаракатлантира олади. Ранг ёрқинлиги тиниқлашиб боргани сари, инсондаги жўшқинлик кайфияти ҳам ошиб боради. Қачонки расмлардаги ранглар уйғунлиги меъёрида бўлса, пайдо бўлган тасвир инсонни бир мунча тинчлантириш хусусиятига эга. Ранглар уйғунлигини пайдо қилмоқчи бўлсангиз, шуни эсда сақлангки тасвир ранги ва у воситасида юзага келувчи соя ҳам бир-бирига мутаносиб бўлиши лозим. Ранглар жилоси тасвирдаги ҳам жисмоний ҳам рухий мутаносибликни юзага келтиради.

Қора кунлар

Аскар фотожурналист Stacy Pearsallнинг “In the trenches with combat photographer” китобида зиддиятли вазиятларда фотожурналистнинг фотосуратлар олиш жараёни ҳикоя қилинган⁴⁴.

Тун ярмидан ошганда Ироқнинг Дяла вилоятида бўлаётган кичик уруш майдонига етиб бордим. Мен ҳеч қачон бундай вазиятни кўрмаган эдим. Бу махсус армия бўлинмаси ва менинг илк маротаба ўзига хос объектни аниқлаш операциямиз эди. Мен душманга қарши аскарларни суратини олишга тайёрланаётган эдим. Мен Бухризнинг вилоятларида душманлар жойлашган марказларни ўрганиб чиқдим. Ва менинг ўрганганларим натижасида улар душманнинг шаҳарга киритмоқчи бўлган қурол ва бомбалар ҳужумига қарши биринчи мудофаа режасини ишлаб чиқишди. Содир бўлаётган воқеаларни суратларда акс эттириш тажрибамга боғлиқлигини сездим.

⁴⁴ Photojournalist's Field Guide, A: In the trenches with combat photographer Stacy Pearsall. By Stacy Pearsall Published Mar 6, 2013 by Peachpit Press.

Мен бошдан оёқ қора либосга бурканган аскарлар жамоасини учратдим. Улар мени учратганларидан хурсанд кўринишар эди, аммо камерамни кўриб хайратга тушишмади. Танишиб олганимиздан сўнг, улар мени ўз жамоаларига илиқ ҳолда қабул қилишди ва олдиндан режалаштирилган операцияларида иштирок этишимга қаршилик билдиришмади. Ҳудудда жойлашган аскарлар бегуноҳ аёллар ва болаларнинг хавфсизлигини таъминлаш мақсадида душман ҳужумларига қарши турли операцияларни режалаштиришарди. Аскарларнинг оддий халқни ҳимоя қилиш воситаси сифатида уй эгаларининг турли кераксиз ҳолга келган: стол, стул, гилам, кроват, диван, шкаф ва шунга ўхшаш буюмлар билан тўлган омборхоналарида яшашга мажбур эдилар. Ҳужум пайтида жон ҳолатда қочган оилаларнинг ўша дамдаги ҳолатини ақс эттирувчи уйдаги бесаранжомлик кўпгина саволларга ойдинлик киритар эди. Уй атрофида тўда-тўда бўлиб йиғилиб турган аскарларнинг ҳолатига нисбатан хароб ҳолга келган уйларнинг аҳволи мени ички ҳиссиётларимни жунбушга келтирар эди.

Қоронғу тушган пайтда суратга олиш бир мунча мушкуллик келтириб чиқарар эди. Мен аскарлар қарта ўйини сифатида фойдаланган, очилиб ёпиладиган кутиларни ухлаш мақсадида йиғиб чиқдим ва кечқурунлари бироз совуқ бўлиши туфайли ёнимда олиб келган кийимларни кийиб олдим. Ўқ етказиш мақсадида кичкина қувурлардан самарали фойдаланишган, яъни улар орқали бир-бирларини ўқ билан таъминлашган. Айтиш жоизки бу ерда ўзимни бир неча соатга миначи сифатида тасаввур қилдим.

Келишимдан олдин снайпер билан ўлдирилган жамоадошлари ўрнида аскарлар қарта ўйнаб, сигарет чекиб ўтирган эди. Менинг ички ҳиссиётларим алдамас эди, мен бу ҳоллардан хайратланар эдим. Бунинг моҳияти шундаки, улар бу ишларни худди дўзах каби аянчли вазиятдан қутулиш мақсадида ўйлаб топишган эди. Мен бу ҳолатларни биргина сурат орқали ақс эттиришга ҳаракат қилдим.

Ниҳоят куёш кўтарилмоқда! Қувур атрофидаги қум тўлдирилган қоплар куёш нурида енгиллаша бошлади. Улар тўқнашувларда ё_қотган дўстлари ҳақида гаплашишар эди ва ўз кечинмаларини бир бирлари билан бўлишар эди. Камерамни кўлимга олиб уларни кузата бошладим. Бир аскарнинг юзи дам куёш нурлари каби ёришиб нур таратар дам денгиз тубидаги зулмат каби қоронғуликка чулғанар еди. Улар кулгили латифалар айтишда давом етар, маҳрум бўлган дўстларининг ёдини унитишга ҳаракат қилишар, шу усул билан ўзларини чалғитишга ҳаракат қилишар эди. Хонада бирдан сокинлик юзага келди. Улар хотиралардан таъсирланиб, бошларини қуйи солганча ўтиришар эди ва мен бу ҳолатни суратда акс эттиришга уриндим.

Назорат саволлари:

1. Фавқулодда вазиятлар тушунчасига изоҳ беринг.
2. Қуролли тўқнашув майдонларида жангчилар ва фуқаролар орасидаги фарқ нималардан иборат?
3. Фавқулодда ҳолатлар ва қуролли можаролар ҳудудларида фотожурналист фаолиятининг ўзига хосликлари нималардан иборат?
4. Зиддиятли ва фавқулодда вазиятларда фотожурналистикада ранглар аҳамиятини тушунтиринг.
5. Қуролли тўқнашув ҳудудларида фотожурналистнинг фаолият юритиши ва унинг хавфсизлиги қандай ташкил этилади?

Мавзу бўйича тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Ross Collins. A Brief History of Photography and Photojournalism. North Dakota State University, Fargo. 2012
2. Гассер Г.П., Моду А. Защита журналистов в опасных командировках. Международное гуманитарное право и деятельность фотожурналистов. – Международный Комитет Красного Креста. 1994. - С.7.
3. Международное гуманитарное право и деятельность фотожурналиста. - С.99.
4. Г.Почепцов. Теория и практика коммуникации. М.: Рефл-бук. 2001. - С. 108.
5. Халқаро гуманитар ҳуқуқ: Женева конвенциялари тўплами. Т.: Адолат. 2002. – Б.141.

5-БОБ. МЕДИАҲУҚУҚ, БОШҚАРУВ ВА ЭТИКА

§5.1. Бильд-муҳаррир: лавозим, касбий меъёрлар ва талаблар

Газета ёки журнал учун фотосурат танлаш муаммоси янгилик эмас. Уларнинг ҳар бир янги сонини қандай ва нима билан безаш жиддий

муҳокама қилинади. Бу қайсидир нашр учун иллюстрациялар тақчиллигидан келиб чиқадиган, баъзан фотоматериалнинг сифатига ҳам қарамасдан босиб юборилаверадиган бош оғриқ иш бўлса, бошқаси учун мунтазам ижодий изланиш, фикр алмашинув замирида ҳақиқатни юзага чиқарадиган ростмана баҳс- мунозаранинг ўзгинаси.

Одатда бу вазифани таҳририят кенгаши бажарарди. Ҳамманинг фикрига қулоқ тутулиб, тақдим этилган ўнлаб материаллар орасидан нашр савиясига мос энг сара фототасвир ёки суратни танлаб олишга муваффақ бўлинарди. Охириги хулосани ҳамиша энг тажрибали, обрўли муҳаррирларнинг айтиши одат тусига кирганди. Суратлар танлаб олиниб, макетлар тузилгач, навбат вёрсткага келади – бу энди бутун таҳририят ходимлари учун бамисоли бир имтиҳон – чунки верстка газетанинг навбатдаги сонини тайёрлаш ва нашр этиш жараёни бўлиб, унинг ортида турган машаққат, талай сирлар ўқувчидан пинҳон қолади. Масалан, эрталаб бош муҳаррир тасдиғидан ўтган янги сон режаси тушга бориб таниб бўлмас даражада ўзгариб кетиши мумкин. Зеро, режа – догма эмас, уни истаганча ўзгартирса бўлаверади. Чиндан ҳам бугунги кун учун долзарб масалалар эртага эскириб, ўқувчи назаридан қолиши ҳеч гап эмас.

Бильд-муҳаррир тушунчаси таҳририятларнинг жамоалари луғатига янги компьютер технологиялари билан бирга кириб келди. Бильд-муҳаррир атамаси газета учун юқори сифатли фототасвирларни саралаш ва тақдим этишга масъул мутахассисни англатади. Гарчи, штат рўйхатига бундай лавозим киритилмаган бўлса ҳам, бу жамоада бильд-муҳаррир умуман йўқ ёки керакмас деганини англатмайди. Кўп холларда бу вазифани навбатчи муҳаррир, версткачи, масъул котиб бажаради. Худудий газеталарда эса бу вазифа техник редактор, электрон ҳарф териш оператори зиммасига юклатилади.

Шу ўринда бир нарсага аниқлик киритиб ўтиш жоиз: масъул котибнинг вазифалари газета сонини безашдан анча кенгроқ – одатда у нашрни режалаштириш, бўлимларнинг бир маромда ишлаши ва газетанинг жадвалда белгиланган муддатда чиқишига жавобгар. У яна ёш фотомухбирлар билан ишлаши, вазифалар бўлиб бериши ҳам керак. Бошқача айтганда иши жуда кўп. Бунинг устига унинг маҳорати ҳар доим ҳам бугунги кун талабига жавоб бера олмайди.

Бильд-таҳрир бизга профессионал реклама нашрлари ва фотоагентликлар кенг қўлланиладиган Ғарбдан кириб келди. Бильд-муҳаррир газета дизайнери ва масъул муҳаррир тушунчаларининг яна бир синоними сифатида қўлланила бошлади. Агар таҳририятда малакали, ижодкор дизайнер-безакчи фаолият юритаётган бўлса, улар чиқараётган газета бошқа нашрлардан умуман фарқ қилади.

Баъзан таҳририятга дизайнер штати ўзи керакми, йўқми деган савол ҳам кўндаланг бўлиб туради. Газетани бадиий безаш, ўзига хослик яратишда маҳорат, малака ва диднинг ўрни беқиёс. Айниқса, компьютер версткасида

бу ихтисослик жуда керак, чунки кун мобайнида аввалдан режалаштирилган газета безаклари бир неча марта ўзгартиришга учраши мумкин.

Бильд-муҳаррир – жарангдор ва ўзига хос сўз. Лекин у ифодалайдиган бу лавозимни қойилмақом қилиб уддалайдиган савияси баланд, диди яхши мутахассисни қаердан топса бўлади?

Журналистика факультетларида кўп нарса: вёрстка, фотожурналистика асослари, фототехника ўргатилади. Назарий билимлар амалиёт ёрдамида мустаҳкамланади. Амалиёт эса тажриба тўплашнинг энг ишончли усули бўлиб, ундан журналист бутун фаолияти давомида фойдаланади. Шунингдек, ушбу йўналишдаги мутахассисларни санъат институти ва бадий академияларда ҳам тайёрлаш мумкин.

Рақамли фототехниканинг пайдо бўлиши газета-журнал чиқаришни осонлаштириш билан бирга тайёрланаётган сонга яхши иллюстрация, сурат танлашда бир қанча муаммоларни ҳам юзага келтирмоқда: авваллари фотомухбир фотоплёнка ва фотоматериални исроф қилмаслик учун ҳар бир кадрни композицион яхлит, мукамал холга келтириб, кейин суратга олган бўлса, ҳозир буни деярли учратмайсиз. Рақамли техника ҳар қандай объектни жуда кўп марта тасвирга тушириш имкониятини беради. Бу эса фотоматериал сифатига таъсир кўрсатмасдан қолмайди. Қарабсизки, сон сифат ва савияни тўсиб қўяди. Баъзи фоторепортёрлар масъул котибга илгариги каби 2-3 та тасвир эмас, 20-30 тагача расм тақдим этишга қодирлар. Улар орасидан энг мақбулини танлаб олиш учун қанча диққат ва вақт кетишини ҳисоблаб чиқиш қийинмас.

Ҳар қандай ижодкор фаолиятида бўлганидек, бильд-муҳаррир ҳам ўз устида ишлаши, дидини ўстириши керак. Ўқиб ўрганмайдиган, кузатишга ҳафсаласиз одам ҳеч қачон маҳорат чўққисига етолмайди. Демакки, замон шиддати ундан ўзиб кетади ва мутахассис сифатида орқада қолади.

Фотосуратнинг яхши ё ёмонлигини қандай қилиб аниқласа бўлади?

Агар сиз фотоқўрғазмага борсангиз, ташкилотчиларга бемалол ишонаверинг: улар материал устида жиддий ишлаганлари аниқ. Лекин шундай бўлса ҳам улар берган баҳони ўзингизники билан қиёсланг. Вақти келиб бу иш билан профессионал даражада шуғулланишингизга ва тақдим этаётган маҳсулотингизнинг сифатига жавоб беришингизга тўғри келади. Бадий дидни ривожлантириш унча қийин иш эмас. Бунинг учун рассомчилик, ҳайкалтарошлик, мусиқа, адабиёт каби санъат турларига қизиқиш, уларни ўрганиш керак. Бу санъат турларининг барчасида композиция қонунияти амал қилади. Шакл ва мазмун бирлиги сақланади. Яхши фотосурат ҳам ана шу эстетик қоидага амал қилиши керак. Профессионал фотосуратда ёдда қоладиган образ муҳрланган бўлиши шарт. Агар фотоқўрғазмага ташрифпайти кўрган суратларингиз орасидан ақалли биттаси хотирангизга ўрнашиб қолса, билингки, муаллиф чинакам образ яратиб, уни сизга етказиб беришга муваффақ бўлибди.

Бадий ва хужжатли фотография орасида фарқ бўлса-да, уларни бизга тақдим этилаётган образ бирлаштириб туради.

Энг яхши фотосурат танланаётганда деталларга эътибор қаратиш жуда муҳим. Айнан ана шу деталлар ва ўзига хосликлар яхлит композицияни хосил қилади. Мунаққид А. Картье- Брессон таъкидлаганидек, яхши ва ўртамиёна асар орасидаги фарқ миллиметрлардангина иборатдир. Фотоасар қахрамонининг биргина нигоҳи ёки қимтилган лаблари сизга ҳар қандай таъриф ва тасвирдан кўра кўпроқ нарсани сўзлаб беришга қодир.

Суратчиликда муваффақият гарови бўлмаса ҳам томошабин эътиборини тортишга қодир қоидалар бор. Масалан, муҳим деб ҳисоблаган объектнингизни ҳар доим марказга жойлаштиришга уриниш унчалик тўғримас. Масалан, уфқ чизиги тасвирни иккига бўлиб турибди. Бундай манзара туширилган суратни томоша қилиш бирмунча ноқулайлик туғдиради – томошабин нигоҳи юқори ва қуйи қисмлар орасида довдираб қолади. Бундай ҳолларда ерми ёки кўк – қай бирини кўрсатиш муҳимроқлигини белгилаб олиш керак бўлади.

Ҳаракат эффеқтини бериш учун объект қайси томонга қараб ҳаракатланаётган бўлса, ўша томондан бир оз кенглик қолдириш тавсия қилинади. Биз чапдан ўнгга қараб ўқиганимиз учун тасвирларни ҳам шу тахлит томоша қилишга ўрганиб қолганмиз. Шунинг учун ҳам объектни ўнгдан чапга ўтказиб кўрсатишнинг самараси кўпроқ. Чапдан ўнгга ўтказиш уни сусайтиради.

Умумий план суратга тушириладиётганда объектни “кесиб” қўйиш яхши эмас. Агар у кадрга бутунлигича сиғмай қолса, орқа планни олиб ташлаб, объектнинг олд томонида бир оз жой қолдирилса, тасвири тақдим этиладиётган объект аниқ эътиборни тортади.

Суратга олиш жараёнига жиддий ҳозирлик кўриш кейин ушбу фотоматериал устида ишлашни осонлаштиради. Қайси объектларни ажратиб кўрсатиш зарур, қай бирларини хирароқ қолдирса бўлади, кадрни нима безайди, хиссий яхлитлик бағишлайди, нима асосий ғоядан чалғитади, суратни бузади – шуларни аниқлаб олиш зарур.

Суратга олиш жойини тўғри танлаш ҳам муҳим – нимани қандай ракурсада тасвирга туширмоқчисиз, бир нечта суратга олиш нуқталарини белгилаб олинг, айнан нимани суратга муҳрламоқчилигинизни яхшилаб ўйлаб олинг, қандай унсур ёки предметлар ортиқча бўлиб кўриняпти, қайсилари кадрда бўлишини зарур деб ҳисоблайсиз?

Орқа ёки ўрта пландаги предметлар олд пландагиларидан ёркинроқ бўлмаслиги керак, яъни фон асосий кадрдан эътиборни тортмаслиги керак. Контраст, яъни бир-бирининг зидди бўлгандан кўра нейтрал, хирароқ бўлгани яхши. Ёркин ранг тўқ рангда, тўқ ранг ёркин рангда яхши кўринади. Масалан яшил майка кийган футболлист майсазор фонда яхши кўринмайди. Қизил футболка яшил фонда жуда чиройли кўринади.

Тасвирдаги объект тезлигини турли ракурслар, ёритиш усуллари, суратга тушириш нуқталари, “чаплашган” фон орқали бериш мумкин.

Фотосуратда деталь муҳим роль ўйнайди. Бунда ижодкор у ёки бу буюмдан ҳам кўра кичиккина бир деталга эътибор қаратишимизни истагани

учун ҳам шу йўлни тутуди. Баъзан шундай бўладики, тажрибасиз фотомухбир ўз қаҳрамонининг ҳолатини етказиб беришга, унинг нигоҳини муҳрлашга, характерини кўрсатишга қизиқиб кетиб, унинг атрофидаги нарсаларни назардан қочиради. Натижада бошидан япроқлар ўсиб чиққан одам портрети ҳосил бўлади.

Бильд- муҳаррирнинг вазифаси энг яхши суратни танлаб ола билишдан ташқари суратчи, фотомухбир, фотожурналистга у ёки бу материални нима учун танлаб олганини тушунтириб бериши керак. Бу ҳар доим ҳам муаллиф фикрига мос келмайдими. Мутахассис мазкур тасвир қандай муҳим вазифани адо этапти, фотосурат орқали муаллиф нима демоқчи, асосий ғоя ажралиб турибдими, унутилмас образ яратишга муваффақ бўлибдими, сурат кайфият ва туйғуларни етказиб бера олаётими – шулар ҳақидаги ўз қўшув ва ҳулосаларини ўртоқлашиши керак. Фотография жанрлари кўп бўлмаса-да, улардан ўз ўрнида фойдалана билиш бильд-редакторнинг маҳоратини намойиш этиш баробарида газетанинг савиясини кўтарди. Ўқувчи портрет, натюрморт, пейзаж ва фотомонтаж каби жанрларнинг бетакрор таъсиридан баҳраманд бўлади.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, энг яхши фотосуратни танлай билиш учун:

- кўриш хусусиятини машқ қилдириш, хотирани кучайтиришга ҳаракат қилиш;
- фотокўргазма, бадиий салонлар, музейларга бориш, ҳамкасблар, фотомухбир, фотожурналистлар билан тез-тез суҳбатлашиб туриш;
- махсус фотожурналларни мунтазам кузатиб бориш;
- ўзи ҳам суратга туширишга ҳаракат қилиш;
- бировларнинг хатосидан ҳулоса чиқариш;
- хато қилишдан қўрқмаслик;
- деталларни назардан қочирмаслик. Композиция маркази, кадр формати, ранг ва ёруғликка эътиборли бўлиш;
- ҳар бир суратдан янгилик ахтариш керак бўлади.

Газета дизайни билан шуғулланадиган мутахассисиз таҳририятнинг иши битмайди. Ўқувчиларига дунё янгиликларидан ташқари бир олам фикр, соғлом ғоя етказишга астойдил бел боғлаган ижодий ва техник жамоанинг ишини юзага чиқарадиган, омма эътиборини қозониб берадиган бильд-редакторнинг маҳорати ва машаққатли меҳнатидир.

Савол ва топшириқлар

1. Бильд-муҳаррир деб кимларни аташади?
2. Навбатчи муҳаррир, версткачи, масъул котибдан бильд- муҳаррир нимаси билан фарқ қилади?
3. Фотографияда детальнинг қандай ўрни бор?
4. Фотомухбир, фотожурналистлар ижод жараёнида қандай шартларга амал қилишлари керак?

5. Фотомухбир, фотожурналистлар билан бильд-редактор орасидаги муносабатлар ҳақида нима дея оласиз?

Гавсия этиладиган адабиётлар:

1. Stacy Pearsall. In the trenches with combat photographer. USA. 2013
2. Dennis P. Curtin The textbook of digital Photography. USA. 2011
3. Photojournalism: Principles and Practices. Dubuque, Iowa: W. C. Brown Co., 1976. ISBN 0-697-04303-7
4. Harold Evans. They Made America: From the Steam Engine to the Search Engine: Two Centuries of Innovators Hardcover. 2004.
5. Stephens, Mitchell, "Top Ten Works of Journalism of the Decade. 2000-2009" (<http://journalism.nyu.edu/decade/>) New York University Arthur I. Carter Journalism Institute. <http://journalism.nyu.edu/decade/>. Retrieved 18 March 2013
6. Ладутько В.Н. Основы фотографии: основные понятия, жанры и образность фотографии. Учеб.-метод. Пособие. Минск, 2000.
7. Малышев В.А. Искусство видеть. М., 1985.
8. Евгений Додолев «Степень свободы слова» // «Однако» : журнал. — Москва, 2009. — № 11. — С. 62-65.
9. Роль журналистской этики в становлении гражданского общества. <http://articlekz.com/article/5941>

§5.2. Фотожурналист фаолиятига қўйиладиган касбий талаблар

Касб этикаси-жамият томонидан қабул қилинган ахлоқ қоидаларини кишиларнинг ихтисосликларига нисбатан тадбиқ қиладиган касбий бурч, шаън, ор-номус, кадр-қиммат каби хатти-ҳаракатларнинг мажмуи, умумий кишилар касб-коридаги ўзига хос кўриниши, шунингдек, касб этикаси ёшлар ўртасидаги касбий фаолият билан боғлиқ муносабатларга маънавий-маърифий тус берадиган хулқ-атвор кодекси ҳам бўлиб, касбларга хос ахлоқ ҳақидаги таълимот, умумий ахлоқ қоида ва нормаларини турли касб хусусиятларини ҳисобга олиб, инсон онги ва қалбига тадбиқ этиш ҳамдир. Касб этикаси – касбларга хос ахлоқ ҳақидаги таълимот бўлиб, умумий ахлоқий тамойил ва нормаларни, турли касбларнинг хусусиятларини ҳисобга олиб, тадбиқ этишидан иборатдир. Касб этикаси-жамият томонидан қабул қилинган ахлоқ қоидаларини кишиларнинг ихтисосликларига нисбатан тадбиқ қиладиган, касбий бурч, шаън, ор-номус, кадр-қиммат каби хатти-ҳаракатларнинг мажмуи, умумий ахлоқнинг кишилар касб-коридаги ўзига хос кўриниши. Касб этикаси атамаси кишилар ўртасидаги касбий фаолият билан боғлиқ муносабатларга маърифий тус берадиган хулқ-атвор кодексидир, дейиш ҳам мумкин. Касб этикаси умумий этиканинг бир қисми бўлиб, ҳар қандай алоҳида, махсус, конкрет нарса сингари умумий нарсдан фақат ўзига хос шакл ўзгариши билангина эмас, балки умумий нарсани ўз ичига ололмайдиган ўзигагина хос жихати билан бойроқдир. Умумун, касб

этикаси барча учун бирдек тааллуқли бўлмаган, балки муайян касб эгаларигагина тегишли ижтимоий хулқ-атвор қоидалари, меъёрларидир. Журналистикада касб этикаси аввало журналистнинг воқеани ёритишда унга қайси нуқтаи назар билан ёндашиши ва оммага уни тақдим этишда холислик критерияларини ажратиб олиши билан белгиланади.

Бугунги кунда журналистикада конвергенция шароитида журналистлар олдига касбий ахлоқ меъёрларига риоя этишдек масъулият юкланади. Бир кўринишда арзимасдек туюлган бу масала, фан-техника ривожидида холис ахборот тарқатиш, қалбаки суратларнинг пайдо бўлиши, шахсий даҳлсизликка риоя этилмаган ҳолда инсон нафсониятига тегиш, унинг рухсатсиз фотосуратини ОАВда чоп этиш, зиддиятли вазиятлар қурбони ва гувоҳлари суратларини берухсат омма эътиборига ҳавола этиш ҳолатлари кўпайиб бормоқда. Чунки журналист ва фотожурналист гўёки хаваскор сифатида тезкор воқеаларни қийин вазиятларда ҳам телефон ҳаттоки камералар орқали суратга олиб, ўз аудиториясига тақдим этишмоқда. Фотожурналист Микаэл Конъенинг фикрига кўра, ахлоқ меъёрларига риоя этилиши фотожурналистнинг таҳририятда ишлаш ёки ишламаслиги билан боғлиқ. Чунки “аксарият газеталар, агентликлар, журналлар ўзларининг ишчи ходимлари ва фотожурналистлари билан шартнома тузиб, унга қатъий риоя этишни талаб этишади. Кутилмаган манипуляциядан улар биргина расм орқали манфаатдор. Янгилик агентликлари эса қаҳрамонларнинг суратларини уларнинг рухсати билан олишар экан, бу расмлар кейинчалик улар учун далил вазифасини ўтайди. Янгилик гуруҳлари асосан маблағ йиғиш билан шуғулланади шунинг учун улар махсус фотожурналист ёнлашмайди. Фотожурналист ёнлаш билан боғлиқ муаммо шундаки бу кўпгина маблағ талаб қилади”.

Расмларни турли мақсадларни кўзлаб ўзгартириш, яъни фотошоп қилиш этика меъёрларига зид ҳисобланади. Суратларнинг асл кўринишини ўзгарттириб оммага тақдим қилиш очиқ ойдин халқни алдашдир. Бугунги кунда турли давлатларнинг ахлоқ кодексларида фотосуратни қайта ишлашнинг ўзига хос меъёрлари қабул қилинган. Буларда: томошабинни жалб қилиш, чалғитиш, мувофиқлаштириш ҳосил қилиш аҳамиятли. Фойдаланилган ранглар минимал даражада бўлиши лозим.

Журналистиканинг бошқа йўналишларида ҳам ахлоқ нормаларига риоя этиш муҳимдир. Асрлар давомида шаклланиб келган ушбу қоидалар аввало журналистлар томонидан ўз аудиторияси манфаатларига зид бўлмаган ҳолда фаолият олиб боришни тақозо этади.

Бугунги кунда жаҳоннинг турли мамлакатлар учун бирдек амал қилаётган ва қатор давлатлар ана шу қоидалардан келиб чиққан ҳолда ўз журналистларининг касб этикасини ишлаб чиққан халқаро тамойиллар 1954 йили Журналистлар халқаро федерацияси томонидан “Журналистлар фаолиятининг тамойиллари халқаро декларацияси” да қабул қилинган эди.

1978 йили эса 400 минг нафар журналист ЮНЕСКО байроғи остида бирлашадилар ва Декларация тамойилларини кўриб чиқишади. Мазкур

халқаро тамойиллар 1978 йилдан 1983 йилга қадар дунёнинг турли мамлакатлари ташкилотларининг маслаҳат учрашувларида тасдиқланди. Журналистларнинг халқаро ташкилоти (JOI-МОЖ), Журналистларнинг халқаро федерацияси (IFJ-МФЖ), Матбуотнинг халқаро католик уюшмаси (UCIP), Лаотин Америка журналистлар федерацияси (FELAP), Лотин Америка матбуот ходимлари федерацияси (FELATRAP), Араб мамлакатлари журналистлари федерацияси (FAJ), Африка журналистлари уюшмаси (UAJ) ўз навбатида кодексларини қабул қилиб, ҳудуд ва жамият хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда ахлоқ меъёрларига ўзгарттиришлар киритишди. 1983 йилнинг 20 ноябрь куни Парижда бўлиб ўтган Халқаро журналистлар федерацияси томонидан “Журналист касбий ахлоқининг халқаро тамойиллари” ЮНЕСКО ташаббуси билан қайта таҳрирдан ўтказилиб, қабул қилинди ва у барча журналистларнинг ахлоқ кодекслари асосини ташкил этди. Мазкур тамойиллар куйидагилардан иборат:

Тамойил № 1. Фуқароларнинг холис ахборотга бўлган ҳуқуқи

Тамойил № 2. Воқеаларни холис ёритиш — журналист бурчидир

Тамойил № 3. Журналистнинг ижтимоий масъулияти

Тамойил № 4. Журналистнинг касбий адолатлилиги

Тамойил № 5. Жамиятнинг ахборотга эгаллиги ва ОАВда қатнашиш

Тамойил № 6. Хусусий ҳаёт ва шахсга бўлган ҳурмат

Тамойил № 7. Жамият манфаатларини ҳурмат қилиш

Тамойил № 8. Умумий қадриятлар ва маданиятлар хилма хиллигини ҳурмат қилиш

Тамойил № 9. Инсониятга хавф солаётган уруш ва бошқа хавфларга қарши кураш

Тамойил № 10. Янги халқаро ахборот ва коммуникацион тартибнинг ривожланиши.

Бунда журналист замонавий дунёда янги халқаро муносабатларга интилиш ва янги ахборот тартибини ўрнатиш шароитида фаолият юритади. Ахборот соҳасида халқаро муносабатларнинг демократлашувига ҳисса қўшиш журналистнинг бурчидир.

Бугунги кунда ОАВ ўз-ўзларини назорат қилиш учун ўз таҳририятлари ахлоқ кодексларига кўйидаги бандларни киритишмоқда. Бу:

Аниқлик;

Жавоб бериш имконияти;

Шахсий дахлсизлик;

Таъқиб қилмаслик;

Болаларнинг жинсий зўравонлиги ёки шунга ўхшаш жиноий ишларни ёритишда уларга жисмоний ва руҳий зиён етказмаслик;

Касалхоналар, адаптация марказларида даволанаётган шахсларни ёритишда уларга зиён етказмаслик

Жиноий ишларни ёритишда “айбсизлик презумцияси”га амал қилиш;

Яширин йўллар билан ахборот олишдан қочиш;

Жинсий зўравонлик қурбонларининг уларнинг рзилигисиз исм-шарифларини бермаслик.

Камситилишга йўл қўймаслик

Бизнесни ёритишда унинг сирларини эгасининг розилигисиз ошкор этмаслик;
Ахборот манбасини муҳофаза қилиш;

Жиноятчиларга ахборот учун ҳақ тўламаслик ва ҳоказо .[25.01.2017]

Шу билан биргаликда қатор мамлакатларда бевосита давлат томонидан ОАВ ходимлари фаолиятини назорат қилувчи органлар ҳам мавжуддир. Масалан, Буюк Британияда Матбуотга шикоятлар кенгаши ҳар йили 3000 га яқин фойдаланувчилардан оммавий ахборот воситаларида берилаётган материаллардан норозигарчилик характериға эға бўлган шикоятларни қабул қилади. Германияда матбуот кенгаши ҳам худди шу вазифани бажаради ва шикоятларнинг учдан икки қисми дастлабки босқичлардаёқ ҳал қилинади.

Ахборот маданиятининг ижтимоий-сиёсий, миллий, маънавий-маърифий, ҳуқуқий, фалсафий, эътиқодий, иқтисодий, умуминсоний аспектилари ҳақида биринчи навбатда, ахборот маданиятини шакллантирувчи бош субъект – журналист қайғуриши керак.

Мамлакатимизда республика журналистлари касбий ахлоқ кодексини қабул қилиш учун бир неча мартаба уринишлар бўлди. Аксарият таклиф этилаётган касб ахлоқи кодекслари ўзида миллий қадриятларимиз ва менталитетимиз тамойилларини акс эттирмаганлиги учун қабул қилинмади. 2013 йилдан бошлаб ЮНЕСКОнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси, Журналистлар ижодий уюшмаси, Журналистларни қайта тайёрлаш маркази ҳамкорлигида “Ўзбекистон журналистларининг касб этикаси кодекси”ни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш учун ҳаракат бошланди. Айни пайтда Кодекс лойиҳаси ишлаб чиқилган. Тавсия этилаётган Кодексни тайёрлашда халқаро тажрибалардан, хусусан, касб кодекслари ва шу сингари ҳужжатлардан, шунингдек Ўзбекистон мустақил босма оммавий ахборот воситалари ва ахборот агентликларини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш жамоат фонди томонидан ишлаб чиқилган “Босма оммавий ахборот воситалари ва ахборот агентликлари журналистларининг ахлоқ-одоб кодекси”дан ҳамда кўп йиллик шахсий тажрибадан фойдаланилди.

Кодексдан амалиётда фойдаланишни осонлаштириш йўллари кўзланди. Шу мақсадда журналистлик фаолияти билан боғлиқ барча жараёнлар асосан қуйидаги уч босқичда қамраб олишға ҳаракат қилинди:

– материални ёзиш олдидан кўриладиган тайёргарлик босқичи;

– материални эълон қилиш босқичи;

– мақола эълон қилинганидан кейинги босқичда кечадиган муносабатлар.

“Қўшимча шартлар” қисмида эса турфа вазиятлар, жараёнлар, шунингдек журналист шахсининг фазилатларига айланиши мумкин бўлган хусусиятлар билан, касбий-инсоний қиёфасига путур етказиши мумкин бўлган айрим иллатларға эътибор қаратилди. Айни пайтда мазкур Кодексни муҳокама этиш ва қабул қилиш учун ҳаракат қилинмоқда.

Ҳар қандай шароитда ҳам ахлоқий меъёрларга риоя қилиш лозим. Бунда яширин видео камера, диктофон ёрдамида ғаразли материаллар тайёрлаш, шахснинг ахборот бериш ёки бермаслик ҳуқуқига даҳл қилиш, интернет материалларидан фойдаланганда муаллиф ёки суҳбатдош манфаатларини инобатга олмаслик ва бошқа негатив ҳолатлар объектнинг нафсониятига тегиши билан бир вақтда журналистнинг, қолаверса, у фаолият кўрсатаётган ОАВ обрўсига путур етказиши ҳам мумкин. Иқтисодий томондан олиб қарайдиган бўлсак, журналист тайёрлаган материал у фаолият кўрсатаётган нашр ёки бошқа ОАВнинг истеъмолчиларга тақдим этадиган маҳсулотидир. Бу маҳсулотнинг сифатли ва самарали бўлиши ОАВнинг ҳар томонлама мавқеи ошишига ва аксинча нуфузи тушишига олиб келади. Шу сабабдан ҳам ҳар бир журналист материал тайёрлашда ўз зиммасида юридик, иқтисодий ҳамда инсонийлик нуқтаи назаридан жавобгарликни ҳис қилиши керак.

Этика қоидалари бугунги кунда ахборот бозорида асосий муҳим роль ўйнайди. Журналист фаолияти ҳеч қачон расмий ахлоқ меъёрлари томонидан бошқарилмайди. Бунинг учун ОАВ соҳасида қабул қилинган қонунлар мавжуд. Этика қоидаларига риоя этиш эса аввало журналистнинг маданияти, интеллектуал даражаси, виждонан иш тутиши билан узвий боғлиқдир.

Бугунги кунда юртимизда ахборот соҳасини ислоҳ этиш, ахборот ва сўз эркинлигини таъминлашга катта эътибор қаратилаёпти. Бунинг учун зарур ташкилий-ҳуқуқий пойдевор яратилиб, у замон талаблари асосида такомиллаштириб борилмоқда. Шубҳасиз, кенг шарт-шароитлар қалам аҳли зиммасига янада катта ва шарафли масъулият юклайди. Мазкур фаолиятни профессионализм тамойиллари асосида амалга оширишда эса нафақат қонунчилик, балки одоб-ахлоқ меъёрларига риоя этиш ҳам алоҳида аҳамият касб этади. Зеро, журналистнинг асосий вазифаси мамлакатда рўёбга чиқарилаётган кўламли ислоҳотларни кенг ва холис ёритиш, фуқароларнинг масс-медиага бўлган ишончини мустаҳкамлашдан иборат.

XX асрнинг бошида Европа ва Америкада буюк газеталарнинг гуллаб-яшнаши рўй бериб, улар жамоатчилик фикрини ва омма онгини манипуляция қилишга тушган эди. Кейинчалик, жамиятни демократлаштириш, журналистларнинг омма онгига салбий таъсир кўрсатишининг олдини олишни кўзлаган ҳолда бир неча қонунлар, жумладан, журналистлар учун касбий этика нормалари вужудга келди. Жаҳон Этикаси институтининг асосчиси Рушворд Киддернинг таъкидлашича, этика бу ёзилмаган қонундир, яъни журналистлар ўз ишларини ҳақгўйлик билан виждонан бажаришлари керак. Негаки, ҳар қандай касбнинг жавобгарлиги бор, ошпаз таомнинг мазали бўлиши учун жавобгар (бу ёзилмаган бўлса ҳам), шунингдек, автобус ҳайдовчиси йўловчиларнинг манзилига ўз вақтида хавфсиз етиб олиши учун ва шу каби, журналист ўз материалининг, ўз сўзининг тўғрилиги учун жавобгардир.

Ҳозирги цивилизациялашган жамиятда сўз эркинлиги қонун билан қафолатланади ва шу билан бирга тартибга солинади. Сабаби, биз ҳуқуқий,

ахлоқий нормаларга ва жамоатчилик фикрига риоя қилишимиз даркор. Ҳар қандай фикрлар плюрализмида ҳам ўзимизни бузгунчи таъсирлардан ҳимоялашимиз лозим. Шунинг учун журналистлар фаолиятини тартибга солувчи ахлоқ меъёрлари белгилаб берилган.

Ўзбекистонда сўнгги йилларда оммавий ахборот воситаларининг сони кескин ошди. 2017 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра юртимизда 1740 та ОАВ қайд этилди. Унинг салмоқли улушини ташкил этувчи фуқаролик жамиятини шакллантиришнинг муҳим омили ҳисобланган мустақил ОАВ мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида тобора муҳим аҳамият касб этмоқда. Жумладан, мамлакатдаги қарийб 60 фоиз босма нашрлар, 67 фоиз телерадиоканаллар ва 95 фоиз интернет-нашрларнинг нодавлат муассасалар қаторига кириши бунинг ёрқин далилидир. Мазкур ОАВда фаолият юритаётган журналистлар, хусусан фотожурналистлар касб ахлоқига риоя этишда қайси мезонларга таяниб иш кўришлари лозим?

Маълумки, журналистлар профессионал мажбуриятларини бажаришда риоя қилиши керак бўлган асосий ахлоқий-этик йўналишлар мавжуд. Унда журналист жамият олдидаги касбий мажбуриятини тўлақонли тушуниб етиши ва унинг манфаатларига хизмат қилиши, сиёсий, ижтимоий-иқтисодий, ахлоқий масалаларни ёритишда холислик тамойилига риоя қилиши, ҳаёт ҳақиқатларини ҳаққоний ва холисона акс эттириши, холис ёндашув ва нейтрал позициядан келиб чиқиб, одамларни ташвишлантирувчи ҳолатларни жамоат муҳокамасига олиб чиқиши ва республикамиз миллий манфаатлари, мустақиллиги ва ҳудудий яхлитлигини ҳурмат ва муҳофаза қилиши, мамлакатда ички сиёсий барқарорлик, тинчлик ва хотиржамлик, конфессиялараро ва миллатлараро тотувликни сақлаш йўлида ҳаракат қилиши белгилаб қўйилган.

Бундан ташқари, журналист фаолиятининг асосий тамойиллари, яъни касбий бурчни бажаришда холислик, адолат ва бетарафлик, яъни журналист бунда баҳолашларни ҳар тарафлама ўйлаши, ўз иши учун холис, тўғри ва масъулиятли бўлиши, ўз қарашлари ва тамойилларига асосан фаолият юритиши, у ахборот олишнинг ноқонуний йўлларида фойдаланмаслиги, олдиндан ёлғон бўлган маълумотларни чоп этмаслиги, воқеаларни ўзгартирмаслиги ёки жамият учун муҳим ахборотни яширмаслиги лозим.

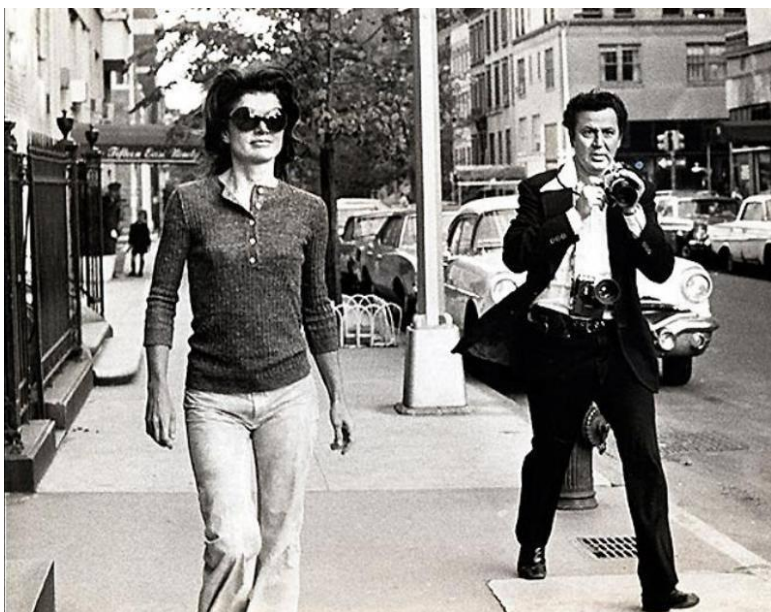
Агарда журналист томонидан ёлғон маълумотни тарқатиш ёки ҳақиқийсини яширганлик учун тўлов олинса, унинг бу иши жиддий касбий жиноят сифатида талқин этилади. Нотўғри маълумотлар ёки фактлар тарқалган тақдирда эса журналист дарҳол шу ОАВда ўз айбини тан олиши ва хатосини тузатиши керак. Шунингдек, журналист жамият манфаатлари, шахснинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига зарар етказувчи қайдларни ОАВда чоп этилишига йўл қўймаслиги ва ҳамкасбларининг касбий ҳуқуқларини ҳурмат ва ҳимоя қилиши, адолатли рақобат қонунларига риоя этиши, шахсий мулк ҳуқуқларини ҳурмат қилиб, бегона фикрлар ва асарлар, материалларни қисман ёки тўлиқ ўзлаштирмай, ҳеч қачон плагиат билан шуғулланмаслиги лозим.

Бугунги кунда журналистиканинг ажралмас қисми бўлган фотожурналистика юртимизда ҳам ривожланиб бормоқда. Фотожурналистика муаммолари хануз тўлиқ тадқиқ этилмаган “кўриқ”дир. Зеро, айнан ОАВда фаолият юритаётган фотожурналистлар ўз фаолиятлари жараёнида бир қанча муаммоларга дуч келишади. Ана шулардан бири фотожурналист фаолиятидаги ахлоқ масалаларидир. Фотожурналист — совуққон, ҳолис ва профессионал инсон ҳисобланади. У техник томон асосий эмаслигини, аксинча унинг мазмуни ва этикаси муҳимлигини англаши керак.

Китобларда суратлар этикаси ҳақидаги расмларга доим детал, факт билан жавоб беришга ҳаракат қилинган. Машҳур фоторепортёр Клифф Эдомнинг “Фотожурналистика” асарида бир фоторепортаж тарихини келтириб ўтган. Эдом машҳур шифокор Джон Мерил ҳаёти ва фаолияти ҳақида фоторепортаж тайёрлайди, у орқали фотожурналистика этикаси тарихи ҳақида маълумот беради. Мухаррирлардан расмларни манипуляция қилмасликларини сўрайди. Гаролд Эванс и нинг “Бетлардаги суратлар” (1978) китоби классик фотожурналистика учун ўқув қўлланма бўлиб, икки бети “таъсирчанликнинг 4 томони”га бағишланган .

Журналистикада ахлоқ мавзусида журналист ва фоторепортёр тайёрланадиган материали туфайли турли зиддиятларга дуч келиши мумкин. Баҳсли янгилик материалларида, масалан, ота вафот этган ўғли учун аза тутади. Журналист бунда блокноти яширган ҳолда “кадр ортида” қолиши мумкин. Фоторепортёр эса аксинча. Шундай пайтда уларга билдирмасдан, яширинча суратга олиши эҳтимолдан ҳоли эмас. Аммо бундай суратлар камдан кам сифатли чиқади. Бунда манбанинг рухсатисиз яширин камерадан фойдаланиш мумкин эмаслигини ҳам журналист ёдда тутмоғи лозим. Фоторепортёр милиция ходимидан ёки матбуот ходимини хушламайдиган инсонлардан азият чекиши мумкин.

Журналистикада фоторепортёрлар ўзларини замонавий тарихчилар деб аташади. Аммо буни натижасида сифатсиз, ёқимсиз суратлар олиниши мумкин. Бундай фалсафа мансабпарастлик белгиси ҳисобланади. Бу ўқувчига ҳам ёқмайди. Бундай фикрлар турли мамлакатларда ўз менталитетларига хос тарзда муҳокама қилинган. Таъсирчан материалларда компромиссга жой кам ажратилади. Баъзида оиласи ҳақида омма билишини истамаган инсонларнинг суратлари газеталарнинг биринчи саҳифасида нашр қилиниши мумкин. Одатда бундан кўпинча машҳур инсонлар, шоу бизнес юлдузлари азият чекишади. Жаҳон фотожурналистикасида бундай ҳолатларга кўплаб дуч келиш мумкин. Фотожурналист, Пулитцер мукофотининг совриндори Тейлор Портис Хикснинг шиори доимо: “Суратни қўлга кирит, қолган нарса ҳеч нарса муҳим эмас” эди . 1970 йилларда сенсация ортидан кўвиш, инсонларнинг шахсий ҳаёти дахлсизлигига риоя этмаслик, фотожурналистикада қатор ахлоқий масалаларни келтириб чиқарди. Масалан, Бруно Хауптнинг суд жараёнидан тайёрланган фоторепортаж бунга яққол мисол бўла олади. У учувчи Чарлз Линдбергнинг фарзандини ўғирлаб кетиб, ўлдирган эди. Фоторепортёрнинг душманлари жанжал

уюштириб, уни номини қорага булғайдилар. Ушбу воқеадан сўнг АҚШда суд жараёнида

фотожурналистнинг қатнашиши мумкин ёки мумкин эмаслиги хусусида янги қонун жорий этилади. Яна бир мисол. Фотооопортёр Рон Галлела Джек Онасис ва унинг оиласини суратга олиб, Онасиснинг биргина сурати орқали 20 млн АҚШ доллари ишлаб олади. У

Онасиснинг оиласини ҳам доимий равишда кузатиб юрган. Бир куни Онанис фарзандлари билан йўлда кетаётганида буталар орасидан сакраб чиқиб “Мени яна кўрганингдан хурсандмисан, Джек?” деганича, уни кўрқитиб юборган. У хатто грек кемачилари каби кийиниб олиб, Чаён оролида Онасис кўёшда товланиб ётганида суратга олган. Кейинчалик эса бу суратни “Хастлер” журналисда нашр этилади. Судда эса Галлела шунчаки ўзининг журналистик материали учун ҳақ олмоқчи бўлганлигини таъкидлаган. Суд унга Онасисга бундан кейин 8 метргача бўлган масофагача яқинлашмаслиги хусусида қарор чиқаради ва унга 120 млн. АҚШ доллари миқдорида жарима солиб, Онасис ва унинг оиласига яқинлашмаслиги тўғрисида тилхат ёздириб олишади.

Папарацийлар фаолияти журналистикада касб ахлокига зид бўлган фаолиятдир. Аммо Ғарбда айнан папарацийлар ОАВ тахририятларига миллионлаб даромад келтиришади.. Фоторепортёр Росс Баугман “машҳурлар ҳам бизга ўхшаган оддий одамлар. Фақат фарқи уларни омма танийди,

уларнинг ҳаёти оддий одамга нисбатан оммага қизиқроқ” деган эди .

Фотожурналистикада ахлоқ масалаларига тўхталар эканмиз унинг баъзи бир амал қилиниши лозим бўлган, аммо

фотожурналистлар томонидан доимо бузилиб келинадиган томонларига эътибор қаратамиз:

1. Ҳаддан ташқари инсон ҳаёти фаолиятига аралашувдир. Рухсат бериш — ҳаддан ташқари аралашувнинг олдини оладиган омиллардан бири ҳисобланади. Ахлоқ кодекслари тамойилларига кўра, очик, омма кўра оладиган жойларда ҳар қандай нарсани суратга олиш мумкин. Бошқа ҳолларда эса алоҳида рухсат берилиши талаб қилинади. Рухсат берган одам бунга мажбур эмаслигини фотограф доимо ёдда тутиши лозим. Яна бир жиҳат - сир тутилган маълумотни ошкор этишдир. Бу ҳолатда фоторепортёр белгиланмаган ҳудудга киришидан олдин, рухсат олган бўлиши керак.

2. Фактларни фотосуратларда нотўғри акс эттириш. Агар суратдаги шахс ёлғон жойда ёки ёлғон вазиятда акс эттирилса, бунда фоторепортёр бўхтонни ёритиш айби орқали суд залида жавоб бериши керак бўлади. Гап фотомонтаждан фойдалиш ҳақида кетмоқда.

3. Ноқонуний белгилаш. Фотожурналистга яна бир катта муаммо туғдирадиган нарсa махфий суратларни бошқалар номидан рухсатсиз чоп этишдир. Фотожурналистга кўчада хоҳлаган вақтида ва жойида суратга олиши рухсат берилган бўлсада, суратни респондентнинг рухсатсиз чоп этиш ҳуқуқи берилмаган. Агар фоторепортёр бундай қонунбузарликларни яна давом эттирса, суд уни оммага ва машҳурларга яқинлашмаслиги ҳақида қарор чиқариши мумкин. Чунки қонунлар ҳар доим ҳам ахлоқий томонларни эътиборга олмайди, аммо томошабинда ҳар доим “сурат ҳеч қачон

алдамайди” деган фикр мавжуд. Аммо фан-техника ривожланган hozirgi замонда фотошопдан фойдаланган ҳолда қалбаки суратларни тайёрлаш осон. Фотожурналистика тарихида муҳаррирлар пулни тежаш мақсадида қалбаки суратлардан кўп фойдаланишган. Хатто, Пулицер мукофоти лауреатлари ҳам суратни чиройлироқ кўрсатиш учун фотомонтаждан фойдаланишган. ОАВ кўплаб шавқатсиз суратлар учун фоторепортёрларни танқид қилади. Бу одамларни дунёга шавқатсиз тарзда қарашга ўргатиб кўяди. Технологияни тез ривожланиши фотомонтаж кенгайишига ҳам йўл очмоқда. Чунки бу ҳақиқий маълумотни яшириш ёки бўхтон аралаштириш билан тенг ҳисобланади. Аудиторияга бўлган муомала, янгилик материалларидаги ёлгонлар омманинг журналистикага бўлган ишончини йўқотмоқда. Нима содир бўлганда ҳам ҳақиқатни ёритадиган фотожурналист шавқатсиз кадрлардан қочиб, ижобий савиядаги суратларни олишга ҳаракаат қилади.

Касбий ахлоқ тамойилларидан воз кечган ҳолда, зўрлаш оқибатида вафот этган жасадни оммага кўрсатиш шарт эмас деб ҳисоблаган фотожурналист шок ҳолатига туширадиган сурат олмайди. Ўқувчи ҳеч қачон босма нашрларда кўрқинчли, шавқатсиз сурат камлиги ёки йўқлигидан нолимайди. Аммо кўплаб ижобий суратларни нашр қилавериш ҳам ўқувчининг ўша нашрга қизиқишини сусайтириши мумкин.

Фотосуратга қаерда олиш мумкин, қаерда мумкин эмас?

1. Фотосуратга олиш қачон шак-шубҳасиз ман этилган:

- маҳфий объектлар рўйхатида киритилган объектларда;
- Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг ёпиқ мажлисларида;
- Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг ёпиқ мажлисларида;
- турли инстанциядаги судларнинг ёпиқ мажлисларида.

2. Қачон суратга олиш учун рухсат олиш зарур:

- ҳар қандай судларнинг суд мажлисида суратга олиш мазкур иш бўйича суд раисининг рухсати билан амалга оширилади;
- маданий қадриятлар сақланадиган объектларда, яъни музейлар, фондлар, архивларда, агар бошқа шарт белгиланган бўлмаса.

3. Фотосуратга олиш учун қачон рухсат талаб этилмайди:

- Жамоат жойларида:
- давлат органлари ва ўзини ўзи бошқариш органлари ҳудудларида (ташқарида ва ичкарида);
- судларда (ёпиқ суд мажлисида суратга олиш ман этилган);
- кўча ва хиёбонларда;
- истироҳат боғларида;
- давлат ва тармоқ муассасаларида, шунингдек, хусусий биноларда, хоналарда,

худудларда, савдо марказларида ва бошқа барча объектларда (маҳкумлар ушлаб туриладиган жойлардан ташқари):

- юқорида кўрсатиб ўтилган объектларда юз бераётган воқеа ва ҳодисаларни.

4. Қуйидагиларга ҳалақит бермаса суратга олиш ман этилмайди:

- матбуот учун уюштирилган тадбирларда (агар ташкилотчилар буни ҳеч бўлмаса оғзаки тарзда ман этмасалар);

- худудда (фотосуратчи ўзи шу худуд ичида бўлса).

-Юқорида айтиб ўтилган объектларнинг барчасида, агар рухсат олиш кераклигига ишора қиладиган белги, ёзув ва огоҳлантириш бўлмаса, шунингдек, мулк эгаси (унинг вакили, қоровул) эътироз билдирмаса, эркин тарзда фото-суратга олиш мумкин.

5. Жамоат жойларида одамларни суратга олиш тақиқланмайди:

-матбуот анжуманларида;

-ўз хизмат вазифасини бажараётган ички ишлар, ёнғин хавфсизлиги, шифокор ва қутқарув хизмати ходимларини;

-намойиш, норозилик чиқишлари иштирокчилари ва бу тадбирларда сўзга чиққанларни;

-ҳалокат ва тўқнашув иштирокчиларини;

-юқорида санаб айтиб ўтилган ҳолатларни суратга олаётганда кадрга тасодифан тушиб қолган одамларни (агар бундай одамларни суратга олиш шахсий мақсадга қаратилган бўлса);

-агар одамлар эътироз билдирмаса (қўл билан яширинмаса ёки бошқа тарзда норозилик билдирмаса).

-Ёдингизда бўлсин! Вояга етмаганларнинг фотосуратларини фақат ота-онаси ёки васийларнинг рухсати билан жойлаштириш мумкин.

Хулоса ўрнида айтиш жоизки, бугунги кунда фоторепортёр қайси оммавий ахборот воситаларида ишламасин, аввало фотожурналистиканинг оддий ахлоқ меъёрларига риоя этиши, ўз фаолияти билан ўзи ва тахририятнинг имиджига путур етказмаслиги лозим.

Савол ва топшириқлар:

1. Касб одоби деганда нимани тушунасиз?
2. Журналист касб одоби қандай мезонларга асосланиши керак?
3. Фотожурналист ижодининг ўзига хос хусусиятлари.
4. Фотожурналистнинг касбий вазифаси, бурчи, масъулияти ва касбий-инсоний одоби ўртасидаги мувозанатни изоҳлаб бера оласизми?
3. Фотожурналист материални тайёрлаш жараёнида нималарга эътибор бериши керак?

Мавзу юзасидан тавсия этиладиган адабиётлар:

1. Stacy Pearsall. In the trenches with combat photographer. USA. 2013
2. Dennis P. Curtin The textbook of digital Photography. USA. 2011

3. Photojournalism: Principles and Practices. Dubuque, Iowa: W. C. Brown Co., 1976. ISBN 0-697-04303-7
4. Harold Evans. They Made America: From the Steam Engine to the Search Engine: Two Centuries of Innovators Hardcover. 2004.
5. Stephens, Mitchell, "Top Ten Works of Journalism of the Decade. 2000-2009" (<http://journalism.nyu.edu/decade/>) New York University Arthur I. Carter Journalism Institute. <http://journalism.nyu.edu/decade/>. Retrieved 18 March 2013
6. Ладутько В.Н. Основы фотографии: основные понятия, жанры и образность фотографии. Учеб.-метод. Пособие. Минск, 2000.
7. Малышев В.А. Искусство видеть. М., 1985.
8. Евгений Додолев «Степень свободы слова» // «Однако» : журнал. — Москва, 2009. — № 11. — С. 62-65.
9. Роль журналистской этики в становлении гражданского общества. <http://articlekz.com/article/5941>
10. Рон Галелла - самый знаменитый папараци Америки. <http://www.liveinternet.ru/users>
11. История фотографии. http://www.photoisland.net/pi_hist_text.php
12. <http://www.michaelcoyne.com.au>
13. Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари: кеча ва бугун. http://trif.uz/article_view.php?id=375

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

Расмий адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси (24.04.2003 й., № 470-II Қонун таҳририда);
2. Ўзбекистон Республикасининг “Ахборот эркинлиги тамойиллари ва кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни (12.12.2002 й. № 439-II);
3. Ўзбекистон Республикасининг “Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисида”ги Қонуни (24.04.1997 й. № 400-I);
4. Ўзбекистон Республикасининг “Давлат сирларини сақлаш тўғрисида”ги Қонуни (07.05.1993 й. № 848-XII);
5. Ўзбекистон Республикасининг “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги Қонуни. (26.12.1997 й. www.lex.uz);
6. Ўзбекистон Республикасининг “Журналистлик фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуни, 1997 й.;
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ахборот-коммуникация технологияларини янада ривожлантиришга оид бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори (08.07.2005 й. № ПҚ-117);
8. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. – Т.2. Т.: Ўзбекистон, 1996.
9. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. – Т.: Ўзбекистон, 2001.
10. Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т.: Ўзбекистон, 2002.

Асосий адабиётлар

1. Dennis P.Curtin. The Textbook of Dijital photography. <http://www.shortcourses.com>. Inc. 2007
2. Baradell, Scott. Ethics, photojournalism, technology and What’s Right and WRong today? Black Star Publishing Co., Inc. 2012
3. Kobre, Kenneth. Photojournalism, Sixth Edition: The Professionals’ Approach. Focal Press, 2008
4. Gee, Catherine. “The Demise of Photojournalism.” Cardiff University School of Journalism. Media and Cultural Studies. December 15, 2006.
5. Ultimate field guide to photography. National Geographic Photography Basics. USA.2012

Қўшимча адабиётлар

1. К истории фотографии в Узбекистане. <http://blog.leicacamera.ru>
2. Ефимов М.В. и др. Технические средства переработки текста и иллюстраций. -М.: «Мир книги», 1994.

3. Қосимова Н.С. Фуқаролик жамиятини ривожлантиришда ННТ ва ОАВ роли. -Т.: “Журналистларни қайта тайёрлаш маркази”, 2015.
4. Нери, Грация. Лекции по фотожурналистике // <http://www.photographer.ru>
5. Қосимова Н.С. Ахборот хизматлари учун амалий қўлланма. Жамоатчилик билан самарали мулоқот. -Т.: БМТТД. 2013.
6. Қосимова Н. , Тошпўлатова Н., Ўзбекистон ОАВда болалар мавзусини ёритишнинг назарий ва амалий асослари. -Т.: ЮНИСЕФ, 2014.
7. Коулман А. Документальная фотография, фотожурналистика и пресс-фотография сегодня. Вопросы и ответы. <http://www.photographer.ru>

ИНТЕРНЕТ САЙТЛАР

1. <http://www.webmascon.com>
2. www.shortcourses.com
3. www.photographer.com
4. Коулман А. Д. Документальная фотография, фотожурналистика и пресс-фотография сегодня: Вопросы и ответы // <http://www.photographer.ru/magazine/articlejprint.htm?rubrika=6>.
5. Нери, Грация. Лекции по фотожурналистике // <http://www.photographer.ru/magazine/articlejprint.htm?rubrika=6>.
6. Фотография как вид искусства // <http://art.rin.ru/cgi-bin/index>.

ГЛОССАРИЙ

ENGLISH	РУСЧА	ЎЗБЕКЧА	МАЗМУНИ
Aberration	Аберрация	Аберрация	Тасвирнинг сифатсиз чиқишига олиб келадиган фотообъективнинг оптик носозлиги.
Auto Bracket	Автобрекетинг	Автобрекетинг	Қатор кадрларни автоматик равишда олиш
Autofocus	Автоматическая фокусировка	Автоматик фокуслаш	Резкостга автоматик созлаш.
The white balance	Баланс белого	Оққа баланс	Нурнинг қайси томонидан тушишидан қатъий назар оқ объектлар ҳеч қандай қўшимча жилоланиш ҳосил қилмайди. Балансни нотўғри танлаш суратнинг сарғиш ёки кўкиш рангда чиқишига сабаб бўлади.
Dwell	Выдержка	Выдержка	Затворнинг очик ҳолдаги вақт орлағи
Flash	Вспышка	Вспышка	Ички ва ташқи бўлиши мукин. Барча рақамли фотоаппаратларда мавжуд. Сурат олаётганда уни ёритиш қурилмаси
Image Histogram	Гистограмма изображения	Тасвир гистограммаси	Турли хил ёрқинликдаги рақамли тасвирнинг статистик тарқалиш жадвали.
Diaphragm	Диафрагма	Диафрагма	Объектив элементларидан бири, ёруғликни керагига ўтказиш мосламаси.
Dagerotipiya	Дагеротипия	Дагеротипия	Фотографиянинг биринчи номи, ихтирочи олим Луи-Жек-Монде Дагер номига қўйилган.

Genre	Жанр	Жанр	Фотожурналистикада материални бериш усули
Zoom	Зум	Зум	Объектни яқинлаштириш ёки узоқлаштириш
Backlight	Контровый свет	Контр ёруғлик	Ёрқин сюжетларни олишда қўлланилади.
Calotypy	Калотипия	Калотипия	/”Макроколлоид”/- Негативдан фотоқоғозга нусха кўчириш усули. /позитивга/ кўпайтириш усули.
Kselografiya	Кселография	Кселография	Тахтага ўймакорлик асосида сурат ҳосил қилиш.
Camera	Камера	Камера	Ёруғлик ўтказмайдиган кутича
The camera obscura	Камера-обскура	Камера-обскура	Леонардо да Винчи яратган аппарат, илк фотокамера кўриниши
Contrast	Контраст	Контрастлик	Фотоплёнка ёки фотоқоғоздаги тасвирнинг энг қора ва энг оқ жойларни бир-биридан ажратиб кўрсата олиш қобилияти
Cliche	Клише	Клише	Металл парчасига ишлов берилиб сурат туширилган пластинка.
Macro Photography	Макросъемка	Макросъемка	Объективга жуда яқин жойлашган нарсаларни суратга тушириш имконияти
Matrix	Матрица	Матрица	Камера ичига ўрнатилган ёруғликка сезувчан қурилма
Lens	Объектив	Объектив	Оптик таъсир ҳосил қиладиган мослама.
Optical zoom	Оптический зум	Оптик зум	Объектив ичидаги линзаларнинг ҳаракати натижасида тасвирни яқинлаштириш ёки узоқлаштириш.
Lighting	Освещение	Ёритиш	Объектни табиий ёки

			сунъий равишда ёритиш, нур бериш
Pixel (picture element)	Пиксель	Пиксель	Сурат элементи, рақамли фотокамерада сурат хақидаги маълумотни ўзида жамлаган нуқталар.
Positive	Позитив	Позитив	Тасвирнинг айнан кўриниши.
Reproduction	Репродукция	Репродукция	Тасвирдан нусха кўчириш
Focusing	Фокусировка	Фокусировка	Нарсага, жойга объективни тўғирлаш, объектгача масофани ўлчаш.
The photo	Фотография	Фотография	“Фотос” ёруғлик, “графо” ёзаман.
Compensation	Экспокоррекция	Экспокоррекция	Натижавий кадрни ёритишнинг энг содда усули.
JPEG (Joint Photographic Experts Group)	JPEG	JPEG	Тасвир формати. JPEG форматида сақланган файллар компьютер бир хил соҳани топиб уни кодлаштиради
Tagged Image File Format)	TIFF	TIFF	Тасвирни йўқотишларсиз сақлайдиган формат
RAW (raw)	RAW	RAW	Тасвир қайта ишланмаган формат
Exposure	Экспонирование	Экспонирлаш	Ёруғлик сезгир қатламни объектив туширган оптик тасвир билан ёритиш усули.
Exposure meter	Экспонометр	Экспонометр	Суратга олишда ёруғлик миқдорини белгилаб берувчи асбоб

